

Krista Pennanen

Pariisi ruusunpunaisena

Pariisin rooli suomalaisten omakuvan ja identiteetin muodostumisessa 1791 - 1880

Suomen historian -pro gradu tutkielma

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

Joulukuu 2012

Sisällysluettelo

1 Johdanto.....	3
1.1 Pariisin symbolinen asema.....	3
1.2 Tutkimuksen tavoitteet.....	8
1.3 Alkuperäislähteet.....	15
1.4 Diskursiivinen analyysi ja diskurssit historian kuvatutkimuksessa	19
2 Sanomalehtien matkakertomukset mielikuvien muokkaajina	25
3 Moderni 1800-luvun matkaja.....	45
4 Ranskalaisen sivistyneistön.....	60
4.1 Suomalainen sivistyneistö.....	60
4.2 kosmopoliitit salongit.....	64
5 Pariisi maailman keskipisteenä.....	78
5.1 Pariisi-myytti.....	78
5.2 Kaksipuolinen suurkaupunki-kuva.....	85
5.3 Kansallistunut kaupunkimaisema.....	101
6 Ranskan sivistyksen säteet.....	116
6.1 Siveellisyyssäsite.....	116
6.2 Pariisin aurinko.....	122
Päätäntö.....	136
Lähteet	141

1 Johdanto

1.1 Pariisin symbolinen asema

Pro gradu työssäni tutkin suomalaisten matkaajien välittämiä mielikuvia ja käsityksiä Pariisista ja pariisilaisista vuosien 1971 - 1880 muodostamalla ajanjaksolla. Tarkastelen kyseistä Pariisi-kuvaa suomalaisissa sanomalehdissä tutkimusaikavälillä julkaistujen matkakirjeiden ja -kertomusten kautta. Suomalaisten Pariisi-kuvan erilaisia ilmene-
mismuotoja ja elementtejä selvittämällä tutkimuksen tavoitteena on tarkastella suomalaisten omakuvan ja kansallisen identiteetin muodostumista tutkimusaikavälin kontekstissa; Kuinka suomalaiset näkivät itsensä suhteessa muihin eurooppalaisiin kansoihin ja miten he kokivat suomalaisina olevansa osana 1800-luvun modernistuvaa maailmaa.

Pariisi edusti 1800-luvun aikalaisille symbolisella tasolla yhtä kuin Eurooppa. Myös pariisilaiset itse esittäytyivät maailmalle aikakauden kosmopoliittisen sivistyksen ki-
teymänä ja modernin maailman keskipisteenä. Ajatus Pariisista Euroopan keskipisteenä ja eurooppalaisuuden ilmentymänä oli ollut jo Napoleonin vallan aikainen tavoite vuosisadan alussa. Pariisin symbolinen asema selventää osaltaan syitä miksi Pariisin-
matkaajat halusivat lähettää kotimaan sukulaisille ja sanomalehtien lukevalle yleisölle lukuisia matkakirjeitä myyttisessä suurkaupungissa vieraillessaan. Matkakirjeiden suomalaiset kirjoittajat kuuluivat matkaajiin, jotka olivat olleet kiinteässä yhteydessä Pariisiin ja Ranskaan jo ennen matkalle lähtöään vähintään kulttuurisen taustansa ja yhteyksiensä välityksellä. Matkaajat hakivat Pariisin kaltaisista suurkaupungeista 1800-
luvulla mallia ja suuntaa tulevaisuutta varten yksilöinä ja kansakuntansa edustajina, jonka vuoksi kansallista omakuvaa ja kansakunnan kehityksen tilaa oli oivallista verrata juuri ranskalaisiin.

Koska rakennan tutkimuksessani 1800-luvun suomalaisten minäkuvaa, on tärkeää käyttää aikalaisten Ranska-kuvauksia ja vertailua peilinä omakuvan hahmottamiseksi. Vaikka Ranska ja pariisilaiset olivat nimellisesti kirjeiden vertailun ja tarkastelun koh-
teina, kirjeiden varsinainen kriittinen analysointi kohdistui suomalaisiin itseensä. Ranska- ja juuri Pariisi-kuva toimivat tutkimuksessa välineenä tarkastella suomalaisuutta.

Matkaajat tarkastelivat ranskalaisia aina niin sanotusti suomalaiskansallisten linssien lävitse vertailemalla nähtyä ja koettua tuttuun kotiympäristöön ja matkajaan omaan sosiaaliseen kontaktiverkostoon Suomessa. Matkakirjeiden kirjoittajat näkivät oman katsantokantansa olevan lähtöisin ja edustavan myös muiden suomalaisten ajatuksia ja mentaliteettia. Kirjeiden Pariisi-kuvan tarkastelu tuo esiin ne asiat ja arvot joiden nähtiin luovan suomalaisuuden. Toisaalta Pariisi-kuvan analysoinnin avulla nostettiin esiin myös suomalaisten yhteiskunnallisen kehityksen vajavaisuudet, negatiiviset puolet, jotka kansanluonteesta haluttiin kitkeä pois.

Koska kansallisia identiteettejä rakennetaan ja muodostetaan kielen avulla, identiteettien tarkastelua 1800-luvun kontekstissa voidaan tutkia rekonstruoimalla ja analysoimalla matkakirjeissä käytettyä kieltä ja käsitteitä. Lisäksi voidaan tarkastella käsitteisiin liitettyjä kansallisia merkityksiä, joiden avulla identiteettien konstruointi ensisijaisesti tapahtuu.¹ Tämän vuoksi tutkimus tarkastelee lähemmin Pariisiin ajanjaksoilla 1791 - 1870 matkanneiden suomalaisten matkakirjeissään käyttämää kieltä, usein toistuvia käsitteitä ja niille annettuja merkityksiä suomalais-kansallisen identiteetin muokkauksen ja luomisen kehyksissä.

Suomalaisten ranskalaismielisyyttä ei ole tutkittu Suomessa kovin paljon aikaisemmin 1800-luvun kontekstissa. Uranuurtajana suomalaisten Ranska-kuvan tutkimukselle on toiminut erityisesti Helsingin yliopiston tutkija ja professori Kristiina Ranki. Oma tutkimustani sivuaa eniten Rankin väitöskirja 1800-luvun viimeisten vuosikymmenien ja seuraavan vuosisadan alun frankofiliasta² Suomessa teoksessa; *Isänmaa ja Ranska, Suomalainen frankofilia* (2007). Rankin väitöskirja, kuten oma tutkimukseni puolustavat paikkaansa ja merkitystään historian tutkimuksen ja muun akateemisen tutkimuksen kentällä siltä osin, ettei vastaavia tutkimuksia ole Suomessa juuri tehty aikaisemmin. Suomalaisten Ranska-orientaatiota on tutkittu muiden tieteenalojen piirissä usein sivujuonteena tai muista näkökulmista. Aikaisempi tutkimus on keskittynyt Ranska-orientaation vaikutusten tarkasteluun suomalaisten taiteilijoiden, kirjailijoiden tai muusikkojen tuotannossa, ei osana nationalismien kehitystä.

¹ Moilanen, Sulkunen, 2006, 216 - 217.

² Frankofilian käsitteestä enemmän esim. Ranki 2007, 13 - 15.

Kuten Rankin tutkimusta, omaani dominoi Pariisin erityisasema tutkimuksen keskiössä. Kuitenkin tarkastelemamme tutkimusajankohdat, tarkasteltavat alkuperäislähteet ja tutkimustavoitteet eroavat toisistaan. Rankin väitöskirjan neljä tarkasteltavaa suomalaista Pariisin-kävijää ovat Werner Söderhjelm, Juhani Aho, V.A. Koskenniemi ja L. Onerva. He kaikki ovat olleet aikansa merkittäviä sivistyneistön jäseniä ja ranskalaisen kulttuurin välittäjiä luoden Suomi-kuvaa kirjoituksillaan ja muulla toiminnallaan. Tunnetusti sivistyneistö oli se kansan osa, joka loi ja muokkasi suomalaisten omakuvaa ja identiteettiä 1800-luvulla ja jonka parista omakuvan ja identiteetin osat levisivät alemman kansan pariin. Itse en ole keskittynyt tutkimaan vain tiettyjä tutkimusajankohtani matkaajia, vaikka Zacharias Topeliuksen ja J.V. Snellmanin Pariisin matkakertomus-tuotannolle on annettu paljon huomiota. Heidän matkakirjetuotantonsa on hyvin laajaa ja toiseksi he tarkastelevat kuvauksissaan havainnollisesti ja syvällisesti Suomen kansan tulevaisuutta ja olemusta suhteessa ranskalaisuuteen. Kummankin sanomalehtimiehen ja suomalaisuusaatteen edustajan kirjoitukset tähtäsivät koko Suomen kansan sivistämisen kautta kansallishengen luomiseen, vaikka ensisijainen yleisö ja lukijakunta koostuivat etupäässä sivistyneistön jäsenistä.³

Isänmaa ja Ranska - tutkimus ei valitettavasti onnistu tavoittamaan Rankin hakemaa laajan historiallisen yleisesityksen asemaa tutkimuksen rakentuessa etupäässä kappaleista, joissa esitellään neljän valitun matkaajan henkilökohtaista taustaa ja suhdetta Ranskaan. Myös Rankin tutkimusajanjakso on suppea toteuttamaan historialliselta yleisesitykseltä vaadittavia meriittejä. Lisäksi tutkimuksen tulisi kuvata 1800-luvun suomalaisten yleistä Ranska-kuvaa ja ranskalaisihannoinin ilmenemistä ja taustaa perinpohjaisemmin. Tutkimuksessa ei ole otettu kattavasti huomioon aikaisempaa 1800-luvun Suomessa vallinnutta ja kukoistanutta ranskalais-ihailua, vaikka sitä voidaan selvästi havaita jo ennen Rankin tutkimusajanjakson 1880-luvun alkua. Tästä huolimatta Ranki toteaa selvittävänsä väitöskirjassaan myös suomalaisen frankofilian historiallista taustaa omaa tutkimusajanjaksoaan edeltävä ajalta tätä kuitenkaan toteuttamatta. Lisäksi hän väittää, ettei suomalaisten keskuudessa juurikaan ilmennyt Ranskan ihailua, eikä ranskalaismyönteisyyttä ennen 1880-lukua, josta hänen oma tutkimuksensa alkaa. Suomalaisten Ranskan ihailu ei oletettavasti syntynyt yhdessä yössä

³ Tommila 1988, 247.

vuodesta 1880 alkaen kuten Ranki antaa tutkimuksessaan ymmärtää, jättämällä aikaisemman frankofilian ja sen synnyn täysin pimentoon. Vaikkei tarkkaa Ranskan ihailun alkamisajankohtaa luultavasti ole mahdollista selvittää, olisi suomalaisten frankofilian taustojen selvittäminen syventänyt tutkimusta enemmän. Tämä tukisi osaltaan vahvemmin väitettä Venäjän keisarin alaisuuteen kuuluneessa pienessä Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa vallinneesta frankofiliasta. Ranskalais-ihailun leviämislle Suomeen hyvin olennaista Venäjä-aspektia ei ole muutenkaan korostettu Rankin tutkimuksessa tarpeeksi. Suomen Venäjään kuulumisen oli yksi tärkeimmistä vaikuttavista tekijöistä uusien ranskalaisten tuulien, kosmopoliitin kulttuurin ja sivistyksen rantautumiselle Pariisista Pietarin kautta myös Helsinkiin ja muualle Suomeen.

Tämän tutkimuksen tavoitteena on avata myös suomalaisten ranskalaisihailun taustoja, muotoja ja leviämiskanavia; sivistyneistön kosmopoliitteja salonkeja, romaanikirjallisuuden ja pietarilaisen eliitin vaikutusta Helsingin sivistyneistön pariisilaistumisessa ja ranskalaisihailun leviämisessä. Ranki kirjoittaa johdannossaan olevansa silti tyytyväinen, jos väitöskirja onnistuu selventämään edes jonkin verran suomalaisen älymystön mentaalista suhdetta Ranskaan ennen Suomen valtiollista itsenäisyyttä. Tässä Rankin tutkimus on onnistunut hyvin. Silti käsittelyn ulkopuolelle jäi reilusti yli puoli vuosisataa aktiivista kulttuurivaikutteiden vaihdon aikaa, jolloin suomalaisten mentaalinen suhde Ranskaan syntyi ja muodostui sellaiseksi kuin se Rankin tutkimusajankohdan alkaessa vuonna 1880 oli. Oma tutkimushypoteesini on, että Suomessa ilmeni laajaa ranskalaismyönteisyyttä ja -ihailua jo varhaisemmin ennen kyseistä vuosikymmentä. Väitettä tukevat lukuisat sadat Pariisista kertovat matkakirjeet ja -kuvaukset, joita lehdissä alettiin julkaista laajasti 1800-luvun puolivälin jälkeen niiden suosion yhä kasvaessa.

Tutkimallani aikavälillä 'todellinen' Ranska oli edelleen melko vieras suurimmalle osalle suomalaisista, sillä Ranska-tuntemukseen vaikuttivat erilaiset yleiset stereotyyppit ja käsitykset Pariisin ja pariisilaisten myyttisestä olemuksesta ja ominaispiirteistä. Vaikka todellinen Ranskan ja Pariisin tuntemus oli heikkoa, tunsivat suomalaiset vierailleensa Pariisissa lukuisia kertoja aikaisempien matkakertomusten ja romaanikirjallisuuden välityksellä. Kirjoitetun sanan lisäksi ranskalaisuus ja pariisilais-henkisyys kotiutuivat suomalaisten pariin heidän toteuttaessaan niin sanottua kosmopoliittia ranskalaisuutta ulkoisessa olemuksessaan, päivittäisissä tavoissaan ja ranskalaisuutta ihailevien sivist-

tyneiden seurapiirien sosiaalisissa kohtaamisissa. Alemmalle kansanosalle ranskalaisuuden ihailu levisi etenkin kirjoitetun sanan välityksellä ja sivistyneistön tapoja ja kiinnostuksen kohteita matkiessa.

Myös suomalaiset taiteilijat olivat Pariisissa tavallinen näky. Taiteilijat ympäri Eurooppaa hakeutuivat vuosisadan puolivälistä lähtien Ranskaan ja juuri Pariisiin saamaan koulutusta tai inspiraatiota Pariisin kuuluisista taiteilijakortteleista. Pariisi ei ollut suomalaisille taiteilijoille vain ohikulkupaikka, vaan ennemminkin määränpää. Taiteilijoiden hakeutuminen Pariisiin oli merkittävä kulttuuri-ilmiö vuosisadan puolivälin jälkeen.⁴ Tästä esimerkkinä nuoren taidemaalarin Albert Edelfeltin ruotsalaiset taiteilijattavat vakuuttivat Edelfeltille, että hän tulisi ennemmin tai myöhemmin saapumaan Pariisiin mikäli hän halusi saada mainetta ja menestystä taiteilijana. Sama ajatusmaailma oli sopeutettavissa akateemiseen maailmaan. Yleisen ajattelutavan mukaan jokainen, joka halusi olla tai saavuttaa jotain suurta, tuli päätyä elämänsä aikana ainakin kerran Pariisiin. Pari vuotta kyseisen keskustelun jälkeen keväällä 1872 Edelfelt lopulta päätyi Pariisiin, jota oltiin jälleenrakentamassa vuoden 1870 - 1871 sodan jäljiltä.⁵

Lukuisat lähteet, joissa korostetaan jokaisen sivistyneen suomalaisen tehtäväksi osata keskustella ranskan kulttuurista, viimeisimmistä Ranskaa koskevista uutisista ja erilaisista muoti-ilmiöistä 1800-luvun puolivälille saavuttaessa, kertovat myös osaltaan Ranskan esikuvallisuudesta. Erityisen suosittuja keskustelunaiheita akateemikkojen ja muiden sivistyneistön jäsenten keskuudessa olivat juuri Pariisi, ranskalaisten taiteilijoiden, kirjailijoiden ja valistusfilosofien tuotanto.⁶ Lisäksi ulkomaisten matkakirjakäännösten, romaanien, maantieteellisten kuvausten ja lehtien jatkokirjemuodossa julkaistujen matkakertomusten lukeminen ja niistä keskusteleminen kehittyivät 1800-luvun aikana muodikkaaksi kulttuuri-ilmiöksi eurooppalaisen sivistyneistön parissa. Suomalaisen yhteiskunnan sivistyneistö ei muodostanut tästä poikkeusta pienen kokonsa ja maantieteellisesti syrjäisen sijaintinsa vuoksi, vaikka näin voisi kuvitella.⁷

⁴ Schivelbusch (Falk) 1986, 70, 76.

⁵ Catani 2004, 18 - 20.

⁶ Ks. esim. Ranki, Clerc 2008, 20 - 25.

⁷ Ks. esim. Varpio 1997, 212 - 213, Tommila 1988, 33, 199.

Suomalaisen sivistyneistön laajasta Ranskan ihailusta 1840-luvulla todistaa esimerkiksi eräs ranskalainen matkaja Louis Leouzon de Luc kirjoittaessaan Helsinkiläisistä seurapiireistä. Tullessaan Pariisista hän huomasi saapuneensa keskelle nuorta ja kukoistavaa seurapiiriä, joka oli hullaantunut Pariisiin.⁸ Leouzon de Luc oli suosittu ja haluttu kutsuvieras suomalaisen yhteiskunnan ylimpien piirien salongeissa, tanssiaisissa ja muissa illanvietoissa ranskalaisuutensa vuoksi. Häneltä odotettiin myös uutisia ja kuvauksia taiteen, tieteen, kirjallisuuden ja politiikan uusimmista virtauksista Pariisista ja muualta Euroopasta.⁹ Ranskaa kohtaan tunnetusta mielenkiinnosta kertoo myös ranskalaisten sanomalehtien ja aikakausjulkaisujen suosio suomalaisten lukijoiden keskuudessa. Esimerkkinä *Finlands Allmänna Tidning*-lehti tarjosi vuonna 1839 lukijoilleen mahdollisuuden valita neljästätoista ranskalaisesta lehdestä mieleisensä vuosikerran, jonka he saattoivat tilata kotiinsa kyseisen suomalaisen sanomalehden välityksellä. Ranskalaisia sanomalehtiä tilattiin Suomeen ahkerasti. Saksalaisia lehtiä taas ei ollut mahdollisuutta tilata lähellekään samoissa mittakaavoissa.¹⁰

1.2 Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimuksen tavoitteena on rakentaa suomalaisten intellektuellien Pariisin kuvauksien ja impressioiden palasista suomalaisuudelle annettuja kansallisia merkityksiä. Näiden kielen välityksellä ilmaistujen diskurssien, yleistyneiden puhetapojen ja kielikuvien taustalta löytyvien kansallisten merkitysten kautta tarkastelen suomalaisten omakuvaa ja identiteettiä vuosien 1771 - 1880 välisenä aikana. Tutkin suomalaisten omakuvan muokkautumista 1800-luvun kontekstissa ja Ranskan symbolisen aseman merkitystä suomalaisten kansallisessa kehityksessä.

Olen rajannut tutkimusajankohtani alkamaan 1700-luvun viimeiseltä vuosikymmeneltä vuodesta 1791. Tätä ennen kirjoitettuja lähteitä ja matkakuvauksia Pariisista on hyvin vähän saatavilla. Tutkimusajanjaksoni ei käsittele enää vuoden 1880 jälkeen ilmestyneitä matkakirjeitä, sillä Ranki on kattanut tutkimuksillaan tämän aikakauden ja Ranska-orientaation alueen. Kuitenkin tarve selvittää suomalaisten aikaisemman Ranska-

⁸ Léouzon Le Duc 2001, 7.

⁹ Léouzon Le Duc 2001, 7, 9.

¹⁰ Knapas, Forsgård 2002, 248.

ihailun ja identiteetin luomisen vaiheita ja olemusta on ilmeinen, sillä sitä ei ole tehty Pariisin-matkakirjeiden osalta aikaisemmin tutkimallani ajanjaksolla.

Analysoin suomalaisia tutkimusajanjaksoni matkajia eräänlaisina oman aikakautensa avaintodistajina. Heidän kirjallisia kuvauksia Pariisin matkoista käsittelen taas todistajanlausuntoina, joiden avulla selvitän suomalaisten tunteita, ajatuksia ja suhtautumista Pariisiin ja pariisilaisiin. Matkakirjeiden ja -kertomusten kuvauksissa oli tärkeää kertoa ja kuvailla lukijoille tarkasti toiseuden kokemusta. Sosiaalisia kohtaamisia ranskalaisten kanssa havainnoitiin lukijoille niin sanotusti maalaamalla kohtaamisista kirjallisessa muodossa esitettyjä, matkajien omien impressioiden mukaisia tauluja. Tarkoituksena oli välittää lukijoille tarkka näkymä kertojan näkemästä ja kokemasta, jotta matkajan impressiot ja tuntemukset siirtyisivät samanlaisina mielikuvina lukijalle kuten matkaja oli ne kokenut. Seuraava katkelma on lainattu Z. Topeliuksen vuoden 1856 Pariisin matkalta lähettämästä kirjeestä, joka oli osoitettu kuvitteelliselle 'Bettylle'. Kirjeen todellinen lukijakunta koostui Helsingfors Tidningarin lukijoista.

En edes yritä piirtämään sinulle mitään varsinaista kuvaa Pariisista. Sen tähden, hyvä Betty, saat itse luoda tästä kirjavasta kuvausten sarjasta niin elävän kuvan kuin voit. En aijo myöskään seurata määrättyä järjestystä, vaan siirryn taulusta tauluun niin kuin elämä itsekin siirtyy.¹¹

Suomalaisten Ranska- ja erityisesti Pariisi-kuvalla on suuri merkitys tutkimukseni kannalta, sillä Pariisi-mielikuvien ja käsitysten välityksellä reflektoin suomalaisten ymmärrystä omasta asemastaan ja merkityksestään muiden 1800-luvun Euroopan sivistyskansojen parissa. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää millaisena suomalaisuus Pariisin valossa matkajille näyttäytyi, mitä puolia ja ominaisuuksia suomalaisten kansallisesta luonteesta, asemasta ja suomalaisesta kansallismaisemasta nostettiin vertailussa esiin. Tutkimuksen tärkein tutkimuskysymys tiivistyy muotoon; millainen kuva suomalaisuudesta ja suomalaisista muodostuu tutkimusaikavälillä ilmestyneiden sanomalehtien matkakirjeiden ja -kertomusten Pariisi-kuvan välityksellä.

Erilaiset kuvaukset ja asenteet Pariisista heijastelevat suomalaisten suhtautumista uuteen 1800-luvun edetessä modernistuvaan maailmaan ja kaupunkikulttuuriin. Tämä oli havaittavissa erityisesti eleganssissa, sivistyksen ja modernismin tyysijaksi mielletyssä

¹¹ Topelius 1904/1997, 143.

Pariisissa. Walter Benjaminin mukaan Pariisi oli juuri '1800-luvun kaupunki', symbolisoiden aikakautta parhaiten. Myös Ranki tukee väitettä kuinka käsitteet 'Ranska' ja 'Eurooppa' sekoittuivat usein 1800-luvulla toisiinsa toimien puhekielessä synonyymeina tarkoitettaessa eurooppalaista sivistystä. Etenkin ranskalaiset itse tulkitsivat asemansa muiden Euroopan kansojen joukossa tärkeänä eurooppalaisen sivistyksen kantajana.¹² Siksi on erityisen mielenkiintoista selvittää millaisena suomalaisten 1800-luvun yhteiskunnallisen sivistyksen taso matkaajista näytti Pariisista katsottuna ja avautuiko näkökanta laajempaa vertailupohjaa vasten tarkasteltuna uusille tulkinnoille. Edellä mainittujen tekijöiden vuoksi Pariisille on annettu erikoisasema tutkimuksen keskiössä sen erikoislaatuisen symbolisen aseman ja luonteen vuoksi.

Pariisi-kuvan vertailun avulla on mielenkiintoista selvittää myös millaiseksi suomalaisen kansankunnan tulevaisuus käsitettiin ja millaisia malleja sen kehittämiseksi Pariisista haettiin. Kansallisina termeinä suomalaisuus ja suomalainen ovat tutkimukselle haasteellisia, sillä suomalaiset eivät muodostaneet omaa virallista valtiollista kokonaisuutta tai kansakuntaa ennen vuoden 1917 itsenäistymistä. Tässä tutkimuksessa suomalaisilla tarkoitetaan autonomisen Suomen ja ennen autonomian ajan Ruotsin Suomen puoleisen osan sisällä maantieteellisesti asuvia henkilöitä ja yhteiskuntaa, joka muodostui Suomen alueella asuvista yksilöistä.

Tutkimusajanjakson rajaus aina 1700-luvun viimeiseltä vuosikymmeneltä 1870-luvun lopulle antaa mahdollisuuden tarkastella mielenkiintoista kansallisen identiteetin muokkautumisen ajanjaksoa Suomessa vähemmän tutkitusta perspektiivistä katsoen; suomalaisten matkaajien Pariisiin ja pariisilaisten kanssa käytyjen kohtaamisten kautta. Tutkimuksen on tarkoitus avata suomalaisen nationalismin tutkimusta suomalaisten matkaajien Ranska-kuvan avulla. Ajanjakso on otollinen suomalaisten minäkuvan tarkastelulle, sillä suomalaisten identiteetin kansallinen ja kielellinen muokkaus oli vasta alkutekijöissään ja avoin erilaisille vaikutteille ja määrittelyille.

Matkakirjeitä tuottaneet sivistyneistön matkaajat ja etenkin kirjeitä julkaiseva fennomaanilehdistö¹³ halusivat muokata ja ohjata suomalaisen kansankunnan itsensä määrittelyä ja identiteetin muodostumista. Suomalaisuus-aatteen kannattajista oli tärkeää,

¹² Ranki 2007, 16.

¹³ Fennomaanilehdistöstä ks. lisää s. 30.

että suomalaiset tiedostaisivat itsensä erityisenä kansakuntana ja kulttuuriyhteisönä. Tämän tuli tapahtua ajan sivistysihanteiden mukaisesti esittelemällä sopivia malleja, joita vasten suomalaisten omakuvaa oli mahdollista peilata. Matkakirjeissä pariisilaisien kansallishenkeä ja kulttuuriyhteisöä arvioivat kuvaukset olivat tärkeitä suomalaisten omakuvalle, sillä oman kansallishengen olemassaolo ja kulttuuriyhteisön olemus joutuivat tarkastelunalaisiksi vertailun myötä. Suomalaisella sanomalehdistöllä ja sen kautta välittyvällä kulttuurisella vaikutuksella oli 1800-luvulla merkittävä asema Suomen kulttuurin ja yleisen tietoisuuden lisäämisessä.

Modernistiset nationalismikäsitteet käsittävät kansakunnat yleensä niin sanotun modernin aikakauden valtioiden ja yhteiskuntien uusina laajempina määritelmänä. Kansakunnat syntyivät näiden käsitysten mukaan joko yhdessä modernien kansallistunteiden ja -aatteiden kanssa tai tietoisien ja tarkoitushakuisen identiteetin ja perinteen muokkaamisen seurauksena. Erityisesti Gellner ja Hobsbawm korostavat monien kansallisten projektien taustalla olevan selviä poliittisia valintoja ja ohjelmia. Vastakkaisen primordialistisen näkemyksen mukaan kansakunnat mielletään ikiaikaisiksi tai vähintään vanhoiksi ja "itsestään olemassa oleviksi historiallisiksi subjekteiksi". Nämä ovat saattaneet niin sanotusti herätä unestaan selkeämpään tietoisuuteen itsestään, kansansa kohtalosta ja historiallisesta tehtävästään. Primordiaalinen nationalismi näkemys saa osakseen jyrkkää kritiikkiä etenkin Gellnerin taholta, sillä hän tyrmää nationalismiin olevan kansakuntien heräämistä itsensä tiedostamiseen. Gellneristä "nationalismi keksii kansakuntia siellä, missä niitä ei ole". Hänen katsantokantansa mukaan nationalismi on jotain keksittyä ja ihmisten itsensä luomaa ja muokkaamaa.¹⁴

Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkasteluun erikoistunut Anderson toteaa usean nationalismiin tutkijan edustavan jonkinlaista välimaastoa tästä modernistisesta ja primordiaalisesta nationalismiin näkemyksestä. Andersonin tunnetun näkemyksen mukaan ollakseen kansakuntansa jäseniä, ihmisten täytyy ensin hyväksyä ja mieltää itsensä osaksi tiettyä kansaa. Myös Andersonille kansakunnat näyttävät keksittyinä tai kuviteltuina poliittisina yhteisöinä. Hän ei ole kuitenkaan ensimmäinen kansakunnan subjektiivisen jäsenyyden merkitystä kansakunnan aatteen olemassaololle korostanut

¹⁴ Anderson 2007, 15 - 20.

nationalismin tutkija.¹⁵ Esimerkiksi Topelius julisti Hegelin filosofian mukaisesti niin sanotun kansakunnan itsetietoisuuden ja kansallisen hengen, toisin sanoen sanan voiman puolesta. Kyseisen lähtökohdan perusteella Topelius väitti, ettei Suomen kansalla ollut omaa poliittista historiaa ennen vuotta 1809, sillä suomalaisilla ei ollut tarvittavaa itsetajuista kansallisuutta, eikä omaa valtiota ennen tätä. Topeliuksesta Suomen itsenäinen historia ja kulttuurielämä alkoivat vasta vuodesta 1809. Näkemyksensä hän perusti Hegeliin, joka oli opettanut valtion muodostumisen ja historian alun kuuluvan samaan ilmiöön.¹⁶

Suomen osalta Hegelin filosofisilla näkemyksillä oli 1800-luvulla suuri vaikutus suomalaisten akateemikkojen näkemukseen kansakunnasta ja valtiosta. Hegelin filosofia oli saanut vaikutteita antiikista ja korosti, että valtion hallitusmuodon tuli vastata kansakunnan yleisen sivistyksen ja kansallisuustietoisuuden tasoa. Näkemyksessä korostui sivistyneistöön kuuluvan kansanosan vastuullinen tehtävä kansan sivistämisestä. Hegeliläisyys kritisoi tunnettuja ranskalaisia filosofeja kuten Montesqueta siitä, että kansojen luonne ei ollut luonnon määräämää, vaan se oli kansan taholta muokattavissa.¹⁷

Myös Snellman arvosteli yrityksiä tulkita kansallisuus luonnon määräämäksi. Snellmanille kansallisuus oli historiallisesti kehittyntä ja ihmisten tekojen tuote. Kansallishenki oli Snellmanista muokattavissa, eikä siis ollut kiinteä tai muuttumaton. Kansallishengen ei hänestä tarvinnut olla täysin kotimaista perua, vaan sivistysvaikutteiden ottaminen toisilta kansoilta ja yleisinhimillisestä sivistyksestä oli enemmän kuin suotavaa. Snellman muodosti motiiviperustansa kansalaisyhteiskunnan kehittämiseksi juuri tältä pohjalta. Kansallisuusluonne tuli alistaa ennemmin järjen ja sivistyksen hallittavaksi.¹⁸

Aiheeni sivuaa matkakirjallisuuden historian tutkimusta, sillä tutkimukseni perustuu suomalaisten Ranskan-matkoihin ja niistä kirjoitettuihin kirjeisiin. Työssäni on siis niin matka-, sosiaali-, kuin kulttuurihistoriallinen ote tutkiessani vieraan maan ja kulttuurin kuvaa suomalaisten Pariisissa vietetyn ajan ja arkielämän kuvausten perusteella. Koska tutkittavat lähteeni ovat sanomalehdissä julkaistuja matkakirjeitä ja -kuvauksia, avaa

¹⁵ Anderson 2007, 20 - 22.

¹⁶ Manninen, Patoluoto 1986, 134 - 135.

¹⁷ Manninen, Patoluoto 1986, 137 - 139.

¹⁸ Manninen, Patoluoto 1986, 136 - 139. Hegeliläisyyden vaikutuksesta Suomessa lisää ks. esim. 26 - 29.

tutkimukseni uusia ulottuvuuksia myös lehdistön historian tutkimukseen.¹⁹ Koska tutkin mielikuvia ja käsityksiä, on tutkimukseni lisäksi mentaalihistoriallinen selvitys, vaikka suomalaiset suhtautuivat ja näkivät juuri Pariisissa asuneet ranskalaiset, joiden katsottiin edustavan parhaiten aitoa ranskalaisuutta. Suomalaisten kokemus Ranskasta oli kuitenkin yleensä jotain aivan muuta kuin mitä ”todellinen” Ranska merkitsi.²⁰

Kansallisten termien käyttö ja isänmaan määrittely tuottivat suomalaisille hankaluuksia vuoden 1809 jälkeen, jolloin hävityn sodan seurauksena suomalaiset siirtyivät Ruotsin kuninkaan alaisuudesta Venäjän keisarin alamaisiksi muodostaen oman autonomisen alueensa. Vaikka suomalaisista tuli Venäjän keisarin alamaisia, kantoivat he silti ulkomaalaisen ja toiseuden leimaa, josta oli vaikea päästä eroon etenkin emämaassa liikuttaessa. Vuoden 1812 aikana venäläisten pelätessä ranskalaisten hyökkäystä Moskovaan, venäläinen virkavalta suhtautui hyvin epäluuloisesti ulkomaalaisiin ja yleisen epäluulon vuoksi liian liberaaleja ranskalaismielisiä suomalaisia saatettiin helposti syyttää ranskalaisiksi vakoojiksi. Myös suomalaiset itse mielsivät minäkuvansa ja identiteettinsä uudesta poliittisesta tilanteesta huolimatta vielä vuosikymmeniä vanhojen Ruotsin vallan aikaisten siteiden ja kielellisten diskurssien mukaan.²¹

Suomalaiset pystyivät määrittelemään itsensä ja kansallisuutensa kielen välityksellä monin eri tavoin riippuen erilaisista yksilön kansalliseen ja kielelliseen identifiikaatioon vaikuttavista tilannekohtaisista olosuhteista ja kansallisuuden määrittelyn kontekstista. Sama yksilö saattoi kuvata itsensä ja Suomen kansan aseman 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä hyvin vaihtelevasti käyttäessään kansallista terminologiaa.²² Suomalaiset saatettiin määritellä yhtä aikaa esimerkiksi Venäjän keisarin alamaisiksi ja Suomen kansakunnan edustajiksi, jotka eivät olleet enää Ruotsin kansalaisia. Ruotsalaisuuden ulottuvuus minäkuvassa säilyi vahvana pitkään vuoden 1809 jälkeen etenkin ruotsia puhuvien ylimpien kansankerrosten parissa. Vanhoja siteitä, yhteistä historiaa ja mentaalista sidettä Ruotsin valtakuntaan oli vaikea katkaista hetkessä. Myös vahva tunne kuulumisesta osaksi Eurooppaa ja sen kulttuuripiiriä näkyi aikalaisten matkakir-

¹⁹ Knapas, Forsgård 2002, 426 – 432, Tommila 1988, 199, 201.

²⁰ Ranki, Clerc 2008, 64, 70 - 78.

²¹ Joutsivuo, Kekäläinen 2005, 196 - 197.

²² Moilanen, Sulkunen 2006, 180 - 182.

jeiden kielenkäytössä termeinä ”pohjoismaalainen” ja ”pohjoismaalaisuus”²³, joilla suomalaisia kuvattiin luotaessa mentaalista eroa venäläisiin, ranskalaisiin ja yleisesti mannereurooppalaisuuteen.²⁴

Suomalaisten kuvaamisessa Venäjän alamaisuuden sijaan pohjoismaalaisiksi, haluttiin mitä luultavimmin ottaa kantaa suomalaisten vuosisatoja kestäneisiin poliittisiin ja kulttuurisiin suhteisiin ruotsalaisten kanssa. Suomen kansan määriteltiin useissa kirjeissä kuuluvan osaksi muita Pohjoismaita ja tiettyä pohjoismaalaista mentaliteettia. Pohjoismaalainen terminä on melko yleistävä jättäen tulkinnan varaan tarkoitettiin pohjoismaalaisella kulttuurisia, poliittisia vai kansallisia siteitä ja yhteenkuuluvuutta muihin pohjoismaalaisiin. Tämän aatteellisen pohjoismaalaisen identiteetin ja mentaliteetin korostaminen voidaan tulkita myös jonkinlaisena vastalauseena suomalaisten määrittelemiseksi venäläisiksi uuden emämaan vuoksi ja tietyn yhteisesti jaetun suomalaisuuden ja ei-venäläisyyden korostamisena. Tämä kuvaa, ettei Venäjän yleisesti nähty kuuluvan osaksi muita Pohjoismaita, vaikka sen Uralin vasemman puoleisen osan on historian aikana usein laskettu kuuluvaksi Pohjois-Eurooppaan.²⁵

Toisena ongelmallisena tekijänä Suomen yhteiskunnan yhtenäisyyden luomiselle 1800-luvulla oli käytettyjen kielten moninaisuus ja asema, sillä Suomessa asuvien kommunikoinnin kielenä toimi suomen ja ruotsin kielen lisäksi myös venäjä ja ranska. Nykyisen Suomen alueen valtiollinen kieli oli vielä 1700-luvulla ollut ruotsi, mutta vuoden 1809 jälkeen viralliseksi kieleksi vaihtui venäjä.²⁶ Etenkin ranskan kieli koettiin suomalaisen sivistyneistön keskuudessa 1800-luvulla maailmankieleksi ja niin sanotuksi ”lingua francaksi”. Ranska toimi yhdistävänä kommunikaation ja yhteenkuuluvuuden välineenä Euroopan kosmopoliittisen sivistyneistön kesken kansallisuuksista ja muista puhutuista kielistä välittämättä. Vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla ja vielä 1850- ja 1860-luvuilla Suomessa ajatus yhteenkuuluvaisuudesta toisten samaa kieltä puhuvien yksilöiden kanssa toimi käytännössä enemmän aatteiden tasolla jonkinlaisena romanttisena ihanteena, korostaen yksilön yhteenkuuluvuutta toisten samaa kieltä puhuvien

²³ Ks. esim. ”Miten sivistys muuttuu kansan omaisuudeksi,” Topelius 1904/1997, Matkahavaintoja, 147,136.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ks. esim. ”Kansanjuhlat kesäkuun 15 p:nä 1856,” Topelius 1904/1997, Matkahavaintoja, 189.

²⁶ Tommila 1988, 120.

kanssa yhteiskunnallisesta säädystä välittämättä. Tämän vuoksi ei ollut yllättävää, että ranska koettiin neutraaliksi yhteiskieleksi suomalaisen sivistyneistön keskuudessa, erityisesti sen sivistyksellisen soinnin ja esikuvan mukaan.²⁷

Romantiikan ideologian katsotaan muuttaneen 1800-luvun alkupuolella perusteellisesti yhteiskunnassa kielellisille ilmaisuille annettavia merkityksiä ja yleisesti kielen merkityksiä kansallisessa kontekstissa. Kielen merkityksiä ei tulkittu 1800-luvun edetessä enää vain viestinnän välineenä kuten edellisellä vuosisadalla oli ollut yleistä. Romantiikan ideologian mukaan kansakunnan hyvinvointi ja kehitys olivat myös riippuvaisia tilasta, jossa kansalliskieli oli. Hegelin filosofiaa opiskellut Alexander Blomqvist tulkitsi 1830-luvulla romantiikan hengessä kansakuntien muodostuvan kansaksi kielen mukana. Hänelle kansankieli ja kansallishenki olivat saman kolikon kääntöpuolia.²⁸

1.3 Alkuperäislähteet

Tutkimukseni alkuperäislähteinä käytän Suomessa aikavälillä 1791 - 1880 julkaistuja sanomalehtiä, jotka löytyvät sähköisesti Historiallisesta sanomalehtikirjastosta. Kyseisille sivuille on digitoitu valtaosa Suomessa vuosina 1771 - 1900 ilmestyneistä sanomalehdistä. En ole valinnut tutkimukseeni vain tiettyjä sanomalehtiä, vaan käytän lähteinäni kaikkia suomalaisia sanomalehtiä tutkimaltani ajalta, joissa on julkaistu matkakirjeitä ja -kertomuksia koskien Pariisia ja pariisilaisia. Kyseisenä ajanjaksona matkakirjeitä ja -kertomuksia on kirjoitettu runsaat 700 kappaletta.²⁹

Ensimmäinen matkakirje Pariisista julkaistiin Historiallisen Sanomalehtikirjaston mukaan Suomessa vuonna 1791 Åbo Tidningarissa. Kirjeessä kerrottiin Pariisin viekkaiden kirjakauppiaiden ammatista ja lukuisista kirjakaupoista.³⁰ Ennen 1840-lukua julkaistiin suomalaisissa sanomalehdissä vain alle kymmenkunta Pariisia koskevaa matkakirjettä, joista kaikki julkaistiin Åbo Tidningar-nimisessä ruotsinkielisessä sanomalehdessä. Suomalaisissa sanomalehdissä julkaistujen Pariisin matkakirjeiden ja -kertomusten lukumäärä kohosi 1840 - 1850 luvuilla huomasti verrattuna aikaisempaan. Vasta 1860-

²⁷ Moilanen, Sulkunen 2006, 205.

²⁸ Moilanen, Sulkunen 2006, 205, 135 - 136.

²⁹ Matkakirjeiden olemusta, antia ja haasteita historian tutkimuksen lähteinä on tarkasteltu lisää kappalessa 2, Sanomalehtien matkakertomukset mielikuvien muokkaajina.

³⁰ ”En Chinesares yttrande om Bokhandeln i Frankrike. Öfv.”, J.Nordberg, Åbo Tidningar, 25.07. 1791 nro. 30.

luvulta lähtien ulkomaankirjeet alkoivat olla vakituinen osa sanomalehtien palstatilaa ja julkaistuja matkakirjeitä oli määrällisesti enemmän. Suurin osa tutkimusaineistoni matkakirjeistä on julkaistu 1870-luvulla.

Osassa suomalaisista sanomalehdistä julkaistiin Ranskaa ja Pariisia koskevia kirjoituksia säännöllisesti, toisissa taas ei juuri lainkaan. Etenkin ohjelmaltaan liberaalien lehtien toimittajat, kuten Åbo Underrättelserin Lars Arnell, julkaisivat ranskalaista kirjallisuutta, muotia ja esittelivät niin sanottua uutta kaikkien yhteiskuntaryhmien lukijoille suunnattua ranskalaista journalismia 1830-luvun toiselta puoliskolta lähtien. Arnell oli saanut vahvoja vaikutteita liberaaliin journalismi-näkemykseensä Ranskan matkansa jälkeen, joka näkyi myöhemmin myös lehdessä julkaistujen Pariisin-matkakirjeiden kasvun muodossa.³¹

Toisaalta osa konservatiivisemmista lehdistä ei halunnut kertoa lukijoilleen Ranskan muodin- tai poliittisten aatteiden virtauksista ja ilmiöistä. Tämä saattoi vihjata esimerkiksi sensuurin pelosta tai yleisesti lehden toimituksen kielteisestä suhtautumisesta Ranskaa ja sen liberalistisia ja tasavaltaisia aatteita kohtaan, esimerkiksi lehden poliittisen linjauksen vuoksi. Sanomalehdissä julkaistut Ranskaa kuvaavat matkakirjeet eivät kaikki keskity vain Pariisin seudulle, vaan kertovat matkoista muualle Ranskaan, etenkin Etelä-Ranskan merenrantakaupunkeihin ja maaseudulle.³²

Ensimmäinen Suomessa ilmestynyt sanomalehti oli vuonna 1771 perustettu Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo, jonka seuraaja Åbo Tidningar oli.³³ Suomen autonomian ensimmäisinä vuosikymmeninä Tukholman lehdistön vaikutus näkyi edelleen esimerkiksi sanomalehtien tilaamisena edelleen Tukholmasta laajoissa mitoissa. Tämä siitäkin huolimatta, että Venäjän taantumuksellinen hallitus yritti vaikeuttaa liian vapaamieliseksi katsottujen Ruotsin sanomalehtien tilaamista. Suomalaisten keinoina oli tilata ulkomaisia lehtiä ja näiden myötä ajankohtaisia ulkomaanuutisia Pietarin ja Tukholman

³¹ Tommila 1988, 121 - 124. Uudesta "pariisilais-journalismista" lisää ks. kappale 2; Sanomalehtien matkakertomukset mielikuvien muokkaajina.

³² Kirjeitä Etelä-Ranskasta, ks. esim. "Bref till H.D., Från Medelhafvets strand", Kaukomieli, Helsingfors Dagblad 13.01. 1877, nro. 11.

³³ Ennen Åbo Tidningaria ilmestyi myös Nya Tidningar vain vuoden 1789, jonka jälkeen se perustettiin uudelleen vuonna 1791 ilmestyen aina vuoteen 1799. Tämän seuraajana uusi lehti, joka kantoi nimeä Åbo Tidning ilmestyi aina vuosien 1800 – 1809 välisenä aikana. Suomen sodan jälkeen Åbo Allmänna Tidningiä painettiin vuosien 1810 – 1819 välisenä aikana. Vuosien 1820 – 1861 aikana lehti sai takaisin vanhan Åbo Tidningar-nimensä, kunnes lehti taas lakkautettiin.

kautta, salakuljettamalla lehdet Suomeen sensuurin otteen ollessa tiukimmillaan. Ero Suomen ja Ruotsin lehdistön kasvun mahdollisuuksista näkyy myös sananvapauden liittyvissä eroissa. Ruotsissa säädettiin vuoden 1809 jälkeen painovapaus, kun taas Suomi sai vuonna 1829 Venäjän keisarikunnan mallin mukaan oman sensuuriasetuksensa. Keisarillinen asetus hankaloitti osaltaan esimerkiksi laajojen ulkomaanuutisten julkaisuja ja uusien lehtien perustamista. Ensimmäinen Suomen virallinen lehti Åbo Tidning ja 1820 perustettu Åbo Allmänna Tidning olivat viranomaisten tiedotusmateriaalin ohella ainoita lehtiä 1840-luvulle asti, joiden voidaan nähdä pystyneen välittämään todenperäisiä ja tuoreita ulkomaanuutisia suomalaisille lukijoille.³⁴

Suomalaisen sanomalehdistön voidaan sanoa kehittyneen varsinaiseksi joukkotiedotusvälineeksi vasta vuosisadan puolenvälin jälkeen. Ensinnäkin, erityisesti vuosisadan ensimmäisen puoliskon ajan suomalaisia sanomalehtiä voidaan luonnehtia tieteellisiksi tai kirjallis-muotoisiksi katsauksiksi, jota esimerkiksi J.V. Snellman kritisoi lehtiensä sivuilla. Hän väitti suomalaisen lehdistön tasoa heikoksi ja kirjoitettuja artikkeleita ja uutisia palstantäytteiksi ilman syvällisempää sanomaa tai tarkoitusta. Väite ei ollut vailla todellisuuspohjaa, sillä useat sanomalehdet käyttivät palstojensa täytteeksi niin sanottua saksi-tekniikkaa. Tämä tarkoitti, että lehden uutisartikkelit ja muu materiaali leikattiin suoraan aikaisempien lehtien julkaisuista ja vanhoista uutisista. Vasta 1860-luvulle tultaessa voidaan nähdä varsinainen muutos lehtien ulkoasussa ja laadussa, sillä kyseisen vuosikymmenen lehdet olivat kooltaan moninkertaisia ja niiden sisältö esiteltiin selkeillä erillisillä kirjoituspalstoilla. Ennen tätä sanomalehdistön koko pysyi pienenä ja lehdet harvoin ilmestyvinä. Vuosisadan puoliväliin asti suomalaisten lehtien sisältöä voidaan kuvata myös kirjamaiseksi ja yleisaikakausmaiseksi, sillä suomalaiset lehdet eivät olleet vielä tavoittaneet uutislehtien julkaisumuotoa ja ulkoasua.³⁵

Vuosisadan ensimmäisen puoliskon sanomalehdistön toimittajakunta muodostui ensisijaisesti akateemisen tutkinnon suorittaneista niin sanotuista ”maisteri-toimittajista”, joista monen vakituinen työ oli toimia opettajana, pappina tai virkamiehenä.³⁶ Akateemisuus määritteli lehtitoimintaa etenkin 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla ja niin

³⁴ Tommila 1988, 246, 207, 68.

³⁵ Saksi-journalismista lisää ks. esim. Tommila 1988, 204 - 207; Tommila 1988, 204 - 207, 246 - 247.

³⁶ Tommila 1988, 196.

ensimmäinen sanomalehti, kuin lehdistön kasvu 1820-luvulla olivat etupäässä yliopistomiesten ja akateemikoista koostuvan Aurora-seuran aikaansaannosta. Harvalla toimittajalla oli kuitenkin varaa tehdä toimittajan töitä täysipäiväisesti ja siksi se oli yleensä monelle vain lisäansionlähde tai tilapäinen työ. Lehtien pieni koko ja ilmestyminen yksi tai kaksi kertaa viikossa mahdollistivat lehtien toimittamisen sivutyönä. Toimittajien sivutoimisuus ja toimitustyön niin kutsuttu käsityö-muotoisuus, yhden toimittajan aikaansaannoksena vaikuttivat merkittävästi suomalaisen sanomalehdistön heikkoon asemaan ja lehtien sisältöjen kopioituun tai kirjamaiseen olemukseen.³⁷

Edellä mainittujen tekijöiden lisäksi journalistisen otteen ja toimittajien kunnianhimon puute vaikuttivat vahvasti lehdistön kasvun hitauteen ja annetun lehdistökritiikin aiheellisuuteen. Poikkeuksen näistä toimittajista muodosti toimittajakunta, joka koki omaavansa kutsumuksellisen tehtävän levittää jonkinlaista sanomaa. Tällaisina toimittajina voidaan nähdä esimerkiksi J.V. Snellman ja Z. Topelius, jotka ottivat tehtävänsä journalisteina ja kansanvalistajina vakavasti. Tämä on nähtävissä erityisesti heidän Pariisin-matkakirjetuotannossaan, joka toimi heidän kansanvalistuskanavanaan.³⁸

Niin matkakirjeiden kuin sanomalehdistön yleinen, vaikkakin hidaskasvu on selitettävissä koko suomalaisen sanomalehdistön kasvun oheisilmiönä. 1840-lukua pidetään yleisesti sanomalehtikirjoittelun vilkastumisen aikaa. Syinä tähän voidaan nimetä esimerkiksi suomalaisten oman kulttuurielämän aktivoituminen ja kansallis-hengen arvostuksen nousu. Lisäksi Snellmanin lehtikirjoitukset yhteiskunnallisten ongelmien julkisen keskustelun tarpeesta, kansalaissivistyksen tasosta ja suomalaisten sanomalehtien heikosta tasosta aiheuttivat vilkasta julkista keskustelua. Suomessa toimitetut sanomalehdet olivat etupäässä ruotsinkielisiä aina 1840-luvulle, jolloin ne saivat kilpailijoikseen suomenkieliset lehdet. Seuraavan vuosikymmenen lopulle tullessa suomalaisten sanomalehtien levikkiosuus käsitti jo 40 % kaikista myydyistä lehdistä.³⁹

Suomalaisen sanomalehdistön yhteislevikki, kaikkien myytyjen lehtinumerojen määrä viisikymmenkertastui 1860-luvulle tultaessa verrattuna Ruotsin ajan lopun levikkimäärään. Sanomalehtien levikki ei kasvanut vain lehtien lukumäärän nousun vuoksi,

³⁷ Tommila 1988, 196 - 197, 246 - 247.

³⁸ Tommila 1988, 247, 196 - 197.

³⁹ Tommila 1988, 197, 247.

vaan myös lehtikohtainen myyntimäärä nousi kyseisellä aikavälillä huomattavasti. Suomalaisia sanomalehtiä koskevaa levikkiä, jakelua ja kannattavuutta koskevia tietoja ei ole juuri saatavilla ennen 1820-lukua. Tästä huolimatta Suomi oli huomattavasti jäljessä vertailtaessa lehtien määrää asukaslukuun etenkin 1860-luvulla. Vielä kyseisellä vuosikymmenellä Suomi oli auttamattomasti jäljessä muita Euroopan maita sanomalehtitoiminnassa ja lehdistön asema oli heikko. Myös sanomalehtien kotiinkanto oli Suomessa myöhäinen ilmiö ja lehdet haettiin usein suoraan kustantajalta vielä tutkimusajanjakson lopulla.⁴⁰

Suomenkielisten sanomalehtien yleisin ilmestymistiheys pysyi tutkimusajanjakson aikana aina 1880-luvun alkuun saakka yhtenä tai kahtena kertana viikossa. Poikkeuksena tästä oli Suometar, joka ilmestyi vuosien 1864 - 1865 välisenä aikana harvinaiset kuusi kertaa viikossa. Ruotsinkieliset lehdet olivat huomattavasti kannattavampia ja saattoivat tuottaa toimittajilleen vuosisadan puolivälin jälkeen jopa voittoa, joka oli vielä melko harvinaista suomalaisille sanomalehdille ennen vuosisadan loppua. Ruotsinkielellä ilmestyi 1860-luvulla joka kolmas lehti ja 1870-luvun lopulla jo joka toinen kuusi- tai seitsemänpäiväisenä. Silti 1870-luvulle saavuttaessa sanomalehdistö oli vahvasti suomenkielistynyt ja alkoi ottaa päämäärätietoisesti kiinni ruotsinkielistä lehdistöä. Ero suomen- ja ruotsinkielisten lehtien välillä kaventui tutkimusajanjakson loppua kohden, kuten myös sanomalehdistön maine elitistisenä lehdistönä, sillä sanomalehdistö tavoitti 1870-luvun lopulle tultaessa yhä laajempia yhteiskunnan piirejä niin lukija, kuin toimittajakunnan osalta.⁴¹

1.4 Diskursiivinen analyysi ja diskurssit historian kuvatutkimuksessa

Diskurssi on käsitteenä hyvin monitulkintainen ja eri aikoina erilaisissa asiayhteyksissä diskurssi on määritelty tutkijoiden taholta vaihtelevasti esimerkiksi keskusteluksi, puheeksi, esitelmäksi tai vakiintuneeksi puhetavaksi. Yleisimmin diskurssilla tarkoitetaan vakiintunutta puhetapaa, jolloin diskurssin käsitteellä viitataan tekstiä tai puhetta tuot-

⁴⁰ Tommila 1988, 68, 234, 236, 238 - 239.

⁴¹ Tommila 1988, 280, 398.

taviin yhteiskunnallisiin sääntöihin ja käytäntöihin, jotka muokkaavat puhekieltä ja sosiaalista kanssakäymistä.⁴²

Diskursiivisessa analyysissä ei tarkastella kielenkäyttäjiä tietolähteinä joiden ajateltiin yksinkertaisesti paljastavan tutkijoille tai kuulijoille suoraan heidän sanomansa tai mielipiteensä. Diskursiivista analyysia käytettäessä ei mitään sanottua oteta itsestäänselvyytenä, vaan tavoitteena on löytää kerrottujen ja kuvattujen asioiden todellinen sanoma ja merkitykset. Tämä tapahtuu tarkastelemalla kuinka toimijat tekevät erilaisia asioita ymmärrettäväksi kielenkäytöllään rakentaen diskurssien avulla ympäröivän yhteiskunnan tapoja, arvoja ja normeja.⁴³ Diskurssien avulla kertojat rakentavat ja muokkaavat ja ympärilleen rakentuvaa sosiaalista todellisuutta oman maailmankuvan, identiteetin ja tarkoitusperien mukaan.⁴⁴

Diskursiivisen tutkimuksen kohteena ovat tärkeitä juuri kielenkäytön seuraukset, mitä kielen käyttäjä ilmaisullaan kulloinkin tekee ja tuottaa ja millaiseksi hän kuvaa ympäröivää maailmaa. Usein sosiaalisessa kanssakäymisessä turvaudutaan uusintamaan samoja taattuja ja turvallisia diskursseja kuin toiset kanssaihmiset, jotta näytettäisiin ympäröivän yhteiskunnan ja eleylle aikakaudelle ominaisten arvojen ja tapojen ymmärrystä, vaikka puhuja ei olisi täysin samaa mieltä diskurssien välittämien arvojen ja merkitysten kanssa.⁴⁵

Suomalaiset kirjoittajat toistivat matkakuvauksissaan helposti aikaisemmin kuulemaansa nostamalla samat teemat esiin yhtenevältä katsantokannalta, koska he olivat jo ennakkotietojen ja käsitysten pohjalta omaksuneet kyseiset mielikuvat osaksi omaa aatemaailmaansa ja mentaliteettiään. Pariisi-kuvia muokkasivat etukäteen etenkin matkaoppaiden, matkakertomusten, ystäviltä etukäteen kuultujen matkakokemusten ja ulkomaanuutisten luoma ranskalaisia kuvaava diskursiivinen ilmasto vahvasti stereotyyppioituina katsantokantoina. Monet lukijat ja Pariisin-matkaajat kokivat nämä mielipiteet suomalaisten yhteisesti jakamiksi katsantokannoiksi ja omaksuivat diskurssit osak-

⁴² Husa Sari, 1995, 42 - 48.

⁴³ Jokinen, Juhila, Suoninen 1999, 17 - 19.

⁴⁴ Tonkiss 1988, 246 - 247.

⁴⁵ Jokinen, Juhila, Suoninen 1993, 41 - 42; Jokinen, Juhila, Suoninen 1999, 25 - 26.

si kielenkäyttöään, rakentaen ja uusintaen näin tietämättään myös suomalaisten kansallista omakuvaa ja identiteettiä.⁴⁶

Diskursiivisen analyysin piirissä nimitetään tarkastelun kohteeksi otettavia kuvauksia usein selonteoiksi. Näin siksi, että tehtäisiin selvä ero sellaiseen lähestymistapaan, jossa aineistoa luetaan yksinkertaisesti kuvauksena siitä, millainen todellisuus on. Selonteot pohjautuvat ja muokkautuvat sen mukaan miten kuvaaja näkee ympäröivän sosiaalisen todellisuutensa. Historiantutkimuksessa diskursiivisen analyysin avulla pyritään yleensä tavoittamaan tutkittavan aikakauden ihmisten ajattelua ja maailmankuvaa; käsityksiä, arvoja ja mentaliteettia, mutta näiden ei oleteta löytyvän tekstistä itsestään, kuten esimerkiksi tekstianalyysi olettaa, vaan kielen taustalla piilevien merkitysten välityksellä.⁴⁷ Kieli toimii diskursiivisen tutkimuksen tarkastelun pääkohteena muodostaen käytetyn kielen välityksellä tutkimuksen tärkeimmän lähdeaineiston.⁴⁸

Diskursiivista analyysiä ei mielletä yleensä kovin selkeärajaiseksi tutkimusmenetelmäksi, sillä se mahdollistaa erilaisia menetelmällisiä keinoja ja soveltuu eri painotuksin myös lukuisten tieteenalojen tutkimusvälineeksi. Diskursiivisen analyysin lähisukulaisina pidetään esimerkiksi retoriikan, keskusteluanalyysin, semiotiikan ja etnografian tutkimusmenetelmiä. Yhteistä kaikille lähestymiskannoille on kielen tarkastelu.⁴⁹ Omassa tutkimuksessani käytän osin myös retoriikan ja semiotiikan tutkimusmenetelmiä tarkastellen erilaisten argumenttien ja symbolien merkityksiä, joita tutkimusaineistoni teksteissä voidaan havaita.

Historiantutkimuksessa käytetyn diskursiivisen analyysin lähtöoletuksena on, että puheella voidaan tehdä asioita ja ilmiöitä ymmärrettäväksi monin perustelluin tavoin ja ilmaisuin ja yhtä yksiselitteistä ilmaisutapaa tai tulkintaa ei siksi ole olemassa. Tarkastelun kohteeksi nousevat kuvaukset ja selitykset ovat tämän vuoksi erilaisissa tilanteissa ja keskustelun kohdissa ymmärrettäviä vain kulttuuriseen ja historialliseen taustansa nähden. Diskurssien sanomat välitetään yleensä puhujan yhteiskunnassa yleisyyneiden sosiaalisten käytäntöjen, arvojen, normien ja tapojen ehdoin. Myös millaisia

⁴⁶ Jokinen, Juhila, Suoninen 1993, 41 - 42; Jokinen, Juhila, Suoninen 1999, 25 - 26.

⁴⁷ Jokinen, Juhila, Suoninen 1999, 20.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Jokinen, Juhila, Suoninen 1993, 17 - 18.

asiantiloja tai muita seurauksia selityksillä kulloinkin rakennetaan, riippuu kielen käytön sosiaalisesta kontekstista. Siksi tutkimuksen lähdeaineiston sosiaalisen, historiallisen ja kulttuurillisen kontekstin hahmottaminen on erityisen tärkeää diskurssien havaitsemiselle ja tulkitsemiselle.⁵⁰ Oman tutkimukseni kontekstin luovat 1800-luvun Suomen yhteiskunnan moraaliset arvot, vakiintuneet sosiaaliset tavat ja puhekieli.

Tutkittaessa historiallisissa lähteissä esiintyviä diskursseja on tärkeää luoda syvempää ymmärrystä tutkittavista ilmiöistä kiinnittämällä huomiota esimerkiksi miten jostakin elämänalueesta, vieraasta kansasta tai maasta on puhuttu. Keskeistä on siis tekstin ja puhunnan luonteen määrittäminen. Tämän jälkeen tutkijalta vaaditaan vielä tarkempaa analysointia siitä, millaisina kielellisinä tekoina kielenkäyttö analysoitavassa aineistossa toimii. Tavoitteena on selvittää myös millaista sanomaa selonteon luoja haluaa lukijoilleen tai kuulijoilleen välittää, esimerkiksi mitä hän erityisesti arvostaa ja mitä puolestaan pitää outona. Tämän vuoksi tietyn aikakauden, yhteiskunnan, sosiaalisen ryhmittymän tai kulttuurin diskursiivisella ilmastolla on paljon valtaa muokata kanssaihminen ja kuulijoiden käsityksiä, asenteita ja identiteettiä.⁵¹ Se ryhmittymä tai yksilö, jonka diskurssi omaksutaan yleiseen käyttöön saa valtaa määritellä todellisuutta itselleen edullisella tavalla usein muiden etujen kustannuksella. Siksi samalla kun diskurssi mahdollistaa asioiden näkemisen tietyllä tavalla, rajoittaa se myös muita tapoja, joilla asia voitaisiin esittää ja nähdä. Tämän vuoksi diskurssien käytöstä käydään Foucault'n mukaan jatkuvaa yhteiskunnallista valtataistelua.⁵²

Diskursiivisen analyysin suhde niin sanottuun perinteiseen lähdekritiikkiin muodostetaan ei niinkään kysymällä onko lähde aito, vaan tärkeämpänä pidetään esimerkiksi ympäristön tuntemista, jossa teksti on syntynyt ja aikakauden rutiinien ja tapojen ymmärtämistä. Kertomusten tapahtumatilanteiden kontekstointia pidetään tärkeänä, sillä analysoitavaa toimintaa tarkastellaan tietyssä ajassa ja paikassa johon tulkinta pyritään suhteuttamaan.⁵³ Diskursiivista analyysia tutkimusmenetelmänä käytettäessä jopa väärennetyt tai fiktiiviset tekstit saattavat olla hyödyllisiä ajankuvauksia, vaikka kerto-

⁵⁰ Tonkiss 1988, 246 - 247.

⁵¹ Jokinen, Juhila, Suoninen, 1999, 25 – 28; Tonkiss 1988, 247.

⁵² Jokinen, Juhila, Suoninen 1999, 29; Ahonen, Voitto ”Diskurssi, analyysi ja historia”, Historiallinen aika
kauskirja/
1993:4, 324, 326.

⁵³ Jokinen, Juhila, Suoninen 1993, 29 - 30.

musten tapahtumat saattaisivat olla ilman minkäänlaista todellisuuspohjaa. Fiktiiviset teokset kertovat paljon kirjoittajastaan ja hänen maailmankuvastaan ja saattavat pohjautua osin kirjoittajan omiin tai jonkun tuttavan kokemuksiin.⁵⁴

Diskursiivinen teksti-analyysi on toimiva tutkimusmenetelmä halutessa selvittää erityisesti jonkun tietyn kansan oma-kuvaa ja identiteettiä heijastamalla toisesta kansasta käytetyissä diskursseissa ja retoriikassa ilmeneviä merkityksiä kuvaajaan itseensä. Tällaiselle historialliselle kuvatutkimukselle on ominaista tarkastella kuinka erilaiset mielikuvat, joita yksittäisillä ihmisillä tai ryhmillä on, heijastavat heidän ja koko ympäröivän yhteisön maailmankuvaa ja vaikuttavat ihmisten ajattelutapaan ja toimintaan. Kuvatutkimukselle on usein ominaista, että tutkittaessa jonkun tai joidenkin mielikuvaa jostakin, tutkimme todellisuudessa kyseisen mielikuvan näkökulmasta kyseisen henkilön tai suuremman ryhmän omaa maailmankuvaa.⁵⁵

Historiallinen kuva-tutkimus pyrkii selvittämään millainen vieraan kulttuurin kuva on ja miksi se on muodostunut juuri sellaiseksi. Lisäksi voidaan kysyä onko kuvan taustalta havaittavissa erilaisten ryhmien tai muiden tahojen tarkoitusperien palvelemista, onko kuva muuttunut jonakin tiettyinä aikavälinä ja mitä tämä kuva kertoo kuvan luojasta itsestään. Yleensä on toisarvoisen tärkeää onko kuva oikea vai väärä, koska tähän ei ole olemassa oikeaa vastausta. Tärkeämpää on löytää vastauksia kysymyksiin miksi kuva on tietynlainen.⁵⁶

Ranska on historiansa aikana edustanut suomalaisille erilaisia asioita. Mitä maasta ja sen kulttuurista on tuotu esille, kertoo ennen kaikkea itse kertojista, heidän aikakaudestaan ja ajankuvastaan. Yksilötasolla kertojien näkemyksiin ja maailmankuvaan on vaikuttanut myös heidän kasvatuksensa, koulutuksensa tai sen puute, kasvuympäristö, kirjallisuus ynnä muut vaikuttavat tekijät. Tärkeänä osana vaikuttavat myös omakuva ja tunne kansallisesta identiteetistä joko vahvasti tai heikosti. Näillä tekijöillä on aina merkityksensä kuinka maailmaa ja kaikkea vierasta suhteutetaan omaan tuttuun ympäristöön. Tämän tutkimuksen kannalta on haasteellista selvittää matkailijoiden taustaan ja minäkuvaan ennen matkaa vaikuttaneita henkilökohtaisia tekijöitä, koska suu-

⁵⁴ Apo 1990, 62 - 64.

⁵⁵ Ks. esim. Jalagin, Fält, Alanius 2002, 9 - 11.

⁵⁶ Knapas, Forsgård 2002, 426 – 432, Tommila 1988, 199, 201.

rin osa kirjoittajista on kätkeytynyt keksittyjen nimimerkkien tai anonyymiuden taakse. Tätä oleellisempaa ovat matkakirjeiden kielen avulla välitetyt sanomat; Mitä kielivalinnat kertovat ei niinkään kirjoittajan henkilökohtaisesta mentaliteetista ja maailmankuvasta yksilötasolla, vaan yhteisesti jaetuista arvoista ja normeista.

Erytisesti sanomalehtien välittämiä mielikuvia analysoimalla on havaittu kuinka syinä erilaisiin mielikuviiin ovat olleet esimerkiksi erilaiset historialliset kokemukset, samankaltaisuudesta huolimatta erilaiset kulttuuriympäristöt, poliittiset ja taloudelliset edut. Syyt miksi eri kulttuureihin yhdistettävät mielikuvat saattavat poiketa täysin toisistaan, riippuu tämän vieraan kulttuurin määrittäjästä eli katsojasta. Erilaisuus korostuu erityisesti tilanteessa, jossa kulttuurien omat arvot ja perinne poikkeavat paljon toisistaan.

Kuva-tutkimukseen erikoistuneen Olavi K. Fältin mukaan huomio tulee kiinnittää ennen kaikkea todellisuudesta syntyneisiin heijastuksiin, kuvaan, joka on syntynyt lähteen tekijän kulttuuriympäristössä. Fält korostaa muodostuvan kuvan kertovan pääosin kirjoittajan omasta maailmasta ja tulee suhteuttaa tietyn aikakauden kulttuurisiin intresseihin ja ilmiöihin. Maantieteelliset, poliittiset ja kulttuurilliset etäisyydet antavat pohjaa etenkin kansallisten identiteettien vertailulle. Tämän vuoksi ihmisten suhtautuminen kaukaisiin ja outoihin asioihin saattaa olla paljastavampaa kuin heidän suhtautumisensa läheiseen ympäristöön. Stereotyyppit ja pyrkimys jakaa asiat hyviin ja pahoihin liittyen kuvan kohteeseen ovat myös kuvan hahmottumiselle tyypillisiä asioita.⁵⁷

Tutkimuksen rakenne jakautuu seuraavasti; Ensimmäisessä käsittelykappaleessa selvitetään tarkemmin käytettyjen matkakirjeiden luonnetta diskursiivisen analyysin lähteenä ja tarkastellaan sanomalehtien ja niiden julkaisemien matkakirjeiden roolia kansakuntien mielikuvien muokkaajina etenkin suomalais-kansallisessa kontekstissa. Seuraava kappale esittelee 1800-luvun matkajien mentaliteetissa ja matkakohteiden tarkastelutavassa tapahtuneita muutoksia verrattuna aikaisempiin opintomatkaajiin. Neljäs kappaleen tarkoitus on avata suomalaisen yhteiskunnan rakenteita ja Ranskan ihailun taustaa ja leviämiskanavia tarkemmin etenkin sanomalehtien suurimman lukijakunnan sivistyneistön osalta. Sivistyneistön merkitys Ranskan ihailijoina, matkajina, sanomalehtien matkakirjeiden lukijoina ja suomalaisen kansallisen identiteetin muok-

⁵⁷ Fält 1995, 9 - 14.

kaajina ja luojina 1800-luvulla oli ehdottoman tärkeä. Pariisi maailman keskipisteenä ja Ranskan sivistyksen säteet - kappaleet käsittelevät havaittujen Pariisi-diskurssien tärkeimpiä löydöksiä; suomalaisten matkajien omakuvan ja identiteetin tilaa ja tulevaisuuden suuntaviivoja vuosina 1791 - 1880 suhteutettuna heidän Pariisi-kuvaansa.

2 Sanomalehtien matkakertomukset mielikuvien muokkaajina

Tutkittaessa suomalaisten sanomalehtien matkakirjeiden merkitystä mielikuvien muokkaajina on tärkeää muistaa kaiken kanssakäymisen olleen 1800-luvulle ominaisten soveliaisuussääntöjen, ympäristön ja sosiaalisen kontekstin määrittelemää. Tämä on havaittavissa etenkin matkakirjeiden muotoseikoissa, käytetyssä retoriikassa ja siinä mitä ja mistä on nähty sopivaksi kirjoittaa. Kirjoittajien aikaisemmin lukemat ja aikaisemmin syntyneet Ranska-kuvaukset ovat vaikuttaneet vahvasti uusien matkakirjeiden kielellisen ilmaisun muotoon ja sisältöön tuoden mukanaan tietynlaisia aikakauteen sidoksissa olevia ja ranskalaisia kuvaavia diskursseja.⁵⁸

Tämän vuoksi diskursiivisen analyysin avulla matkakirjeistä voidaan tuoda esiin myös kirjoittajan arvoja ja asenteita, joita tekstin laatija ei kirjoittaessaan ole tiennyt omaavansa. Diskursiivisen analyysin käytön yksi keskeisimmistä ongelmista tässä tutkimuksessa on siksi selvittää ja tulkita mitä kirjeiden teksteistä löytyy, ovatko matkakirjeiden diskurssit tietoisia kannanottoja vai tiedostamattomia ajatusrakennelmia. Ongelmana voidaan pitää myös matkakirjeiden syntyyn ja taustaan liittyviä seikkoja ja tekstin käyttötarkoitusta. Ovatko nämä olleet merkittävässä asemassa ja ohjaajavana tekijänä tekstin diskurssien valinnassa ja kuinka paljon tekstin tuottajan henkilöhistorialla on ollut merkitystä tekstin syntyyn. Tärkeää on myös selvittää määrittelevätkö esimerkiksi matkakirjeen julkaiseman sanomalehden poliittiset taustatekijät kirjeessä käsiteltävien aiheiden ilmaisua ja kielenkäyttöä, ovatko kirjoittajat saaneet ohjeita tai suuntaviivoja mistä aiheista ja miten heidän tulisi kirjoittaa. Kirjoittajan yhteiskunnallisella asemalla on myös suuri merkitys selonteon sisältämiin diskursseihin ja asenteisiin.⁵⁹

Koska diskurssi kuvataan usein eräänlaiseksi kiteymäksi tekstissä välitetystä sanomasta, eivät kirjeiden kirjoittajat siksi kokeneet tarpeelliseksi kertoa mielipidettään aina

⁵⁸ Ranki 2007, 126.

⁵⁹ Apo 1990, 64 - 65.

suoraan. Useimmissa tapauksissa he olettivat lukijan ymmärtävän halutun sanoman tiettyjen diskurssien valinnan avulla. Tämän huomaa helposti 1800-luvun siveellisyydestä kerrottaessa, kun kerrottavasta asiasta on ollut hankala kertoa ajan siveysnormien vuoksi. Halutun viestin ja mielipiteen välittämiseksi käytettiin tällöin erilaisia diskursseja ja kielellisiä symboleja. Tämä tuli esiin etenkin Pariisin huonomaineisimmista kaupunginosista ja prostituoiduista kerrottaessa.⁶⁰

Mielenkiintoisimmat matkakirjeet ja -kuvaukset tutkimuskysymykseni kannalta sijoittuvat 1840 - 1850-luvuille, jolloin suomalaista kansallishenkeä vasta luotiin suhteessa toisiin kansoihin. Myös romanttisen filosofian, kansallisaatteiden ja erityisesti hegeliläisyyden voidaan nähdä vaikuttaneen tiettyjen retoristen ilmaisujen ja diskurssien vaikiintumiseen kyseisten vuosikymmenien aikana. Nämä auttavat osaltaan kansallisten merkitysten löytämistä eri kielikuville ja symboleille kuvattaessa Pariisin matkaajille näyttäytyviä suurkaupungin eri puolia. Kielellisen muutoksen voi havaita 1700-luvun lopun ja aivan 1800-luvun ensimmäisen vuosikymmenten matkakirjeissä käytetyssä kielessä ja kiinnostuksen kohteissa vuosisadan puoliväliin saavuttaessa. Tämä kertoo yleisestä muutoksesta eurooppalaisten matkustajien mentaliteetissa ja suomalaisten matkaajien ajatusmaailman muutoksesta, joka näkyi muutoksessa mitä sanomalehtien lukijoille Pariisista ja suomalaisuudesta haluttiin kertoa.

En ole keskittynyt tutkimaan vain tiettyjen matkaajien kirjoittamia matkakirjeitä ja -kuvauksia, vaikka samat henkilöt kirjoittivat lukuisia kirjeitä lehtiin toimiessaan Pariisissa esimerkiksi jonkun tietyn lehden kirjeenvaihtajana. Tämän lisäksi monet matkakirjeet jaettiin pituuden ja lukijakunnan mielenkiinnon säilyttämiseksi lehden eri numeroihin. Yksi pitkä kirje saattoi jakaantua viiteen eri numeroon. Matkakirjeillä tarkoitan tässä tutkimuksessa jollekin tietylle todelliselle tai kuvitellulle henkilölle osoitettuja kirjeitä, jotka on kirjoitettu kirjeen muodossa, mutta julkaistu sanomalehdissä kaikkien luettavaksi. Matkakuvauksilla tarkoitan taas ei-kirjeen muotoon kirjoitettuja kertomuksia matkoista, jotka saattoivat olla esimerkiksi päiväkirja- tai artikkelimuotoon kirjoitetuja kuvauksia, jotka julkaistiin sanomalehdissä.

⁶⁰ Jokinen, Juhila, Suoninen 1993, 9.

Zacharias Topeliuksen ja J.V. Snellmanin laajalle matkakirjetuotannolle Pariisista on tutkimuksessa annettu paljon huomiota, sillä molempien sanomalehtimiehen tavoitteena oli Suomen kansan sivistäminen ja suomalaisten omakuvan kriittinen tarkastelu ranskalaisuuden valossa. Erityisesti Snellman rakensi tietoisesti omaa talous-, sosiaali- ja sivistysohjelmaa sanomalehtikirjoitustensa avulla Saima-lehdessään ja sen lakkauttamisen jälkeen Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning-lehdessä. Hänen pää-tavoitteensa oli kansallisen tietoisuuden ja yhteiskunnallisen julkisuuden esiinnostaminen ja sivistyselämän eloon herättäminen julkisen sanan välityksellä. Tämä tuli toteuttaa joko suoraan tai tekstin diskursseihin piilotettujen merkitysten kautta. Snellman arvosteli etenkin ruotsinkielistä sivistyneistöä, ettei se välittänyt väestön suomenkielisen valtaosan henkisestä ja aineellisesta kehityksestä. Siksi hänen mukaansa suomenkielinen rahvas oli sivistettävä.⁶¹

Ranskalaisten korkea sivistyksen taso vakuutti Pariisin matkan jälkeen molemmat J.V. Snellmanin ja Zacharias Topeliuksen siitä, että Ranska ja erityisesti Pariisi olivat sivistyneiden asukkaidensa vuoksi oivallisia roolimalleja suomalaisille. Keskenään herrat kävivät lehtiensä sivuilla toisinaan kiivasta kiistelystä toistensa katsantokannoista eri yhteiskunnallisia kiistakysymyksiä koskien. Yhteistä heille oli suuri Pariisin ja ranskalaisuuden ihailu ja päämääränä suomalaisten sivistäminen.⁶²

Tämän lisäksi kummankin suomalaisuusaatteen luojan matkakirjeissä on havaittavissa saksalaisen Hegeliläisen filosofian vaikutus tarkasteltaessa heidän julistavia ja ohjelmallisia tavoitteitaan ja kirjeissä käytettyä kieltä. Hegelin vaikutus oli merkittävässä asemassa monen suomalaisen akateemisesti oppineen katsantokannoissa etenkin 1840- 1850-luvuilla, joka johtui esimerkiksi siitä, että kaikki tulevat virkamiehet opiskelivat Hegelin oikeusfilosofiaa valmistautuessaan luonnonoikeuden, moraalin ja valtio-oikeuden tutkintoihin. Lisäksi filosofian tohtorit perehtyivät Hegelin oppeihin. Topeliuksen, Snellmanin ja monen muun Hegel-opinnot painottuvat tähän kyseiseen aikaan, jolloin niin sanottu nuorhegeliläisyys kukoisti etenkin Lauantai-seuraan kuuluneiden jäsenten keskuudessa. Lauantaiseuran toiminta koostui luku- ja keskustelupiireistä, hegeliläisesti painottuneesta akateemisesta ja kirjallisesta tuotannosta ja luennoista,

⁶¹ Savolainen, Linnavalli, Selovuori, 2002, 13.

⁶² Ranki 2007, 18 – 21; Martinsen 2006, 40 - 43.

korostaen yhteiskunnallista osallistumista ja laajaa hegemonista valtiokäsitystä. Snellman ja Topelius vierailivat usein Lauantai-seuran kokouksissa. He jakoivat myös saman hegeliläisyyden oppi-isän ja tukijan Johan Jakob Tengströmin, joka oli Suomessa 1830-luvulla ainoa filosofian professori. Hänen tutkimustuotantonsa edusti myös vahvasti hegeliläistä valtiokäsitystä ja maailmankuvaa, jonka hän omaksui laajan ulkomaanmatkansa aikana vuosina 1817 - 1819, jolloin hän vieraili Saksan lisäksi esimerkiksi Ranskassa ja Italiassa. Lauantaiseuran jäsenistöön kuuluivat Tengströmin ohella merkittävinä aikansa akateemikkoina ja suomalaisuuden asiamiehinä esimerkiksi J.L. Runeberg, J.J. Nervander, Elias Lönnrot, M.A. Castren ja Fredrik Cygnaeus. Seuran aloitteesta syntyi myös Rubergin 1830-luvulla toimittama Helsingfors Morgonblad-sanomalehti.⁶³

Hegelin käsitys valtioiden sivistyksestä ja kehityksestä perustui ohjenuoralle, jonka mukaan valtion tulisi antaa arvoa henkiselle sivistykselle ja luottaa sivistyneistöä ohjaavan ”ylevä ja jalo ajatustapa” henkisen velttouden sijaan. Kansakunnan jalostumisen ja kulttuurin kukoistuksen tuli tämän vuoksi levitä kansan pariin sivistyneistön aloitteesta. Hegelin mukaan perustavanlaatuinen virhe oli, jos kansakunnan sivistyneistö jäi käsityksiltään ja tiedoiltaan jälkeen muista kansalaisistaan. Tällöin heidän kohtalokseen koituisi kansan muistutus sivistyneistön välinpitämättömyydestä. Varoittavana esimerkkinä toimivat erityisesti Ranskan vallankumoukset, joissa epäsuhta kansan korkeimpien ja alempien säätyjen kulttuurin välillä oli saanut kasvaa liian suureksi. Hegeliläisyyden kritiikki 1700-luvun valistuksen hyötyajattelua kohtaan korosti hyödyn käsitteen mahdottomuutta, sillä sen ei nähty omaavan tarpeeksi teoreettista taustaa, jotta sitä olisi voitu opettaa kouluissa. Hegeliläinen näkemys korosti sivistyksen opetuksen tärkeyttä tieteelliseltä perustalta, sillä vain tällöin nähtiin mahdolliseksi kehittää kansakuntia.⁶⁴

Snellmanin ja Topeliuksen opettajana Tengströmin vaikutus kumpaisenkin hegeliläisen ajatusmaailman muokkaamiselle oli suuri. Tengström korosti julkisesti sivistyneistön merkitystä uudistusten käynnistäjinä ja toteuttajina, jotta Ranskan vallankumouksien kaltaisia väkivaltaisuuksia voitaisiin välttää. Hegeliläisen filosofian vaikutus on havaittavissa Snellmanin ja Topeliuksen matkakirjetuotannossa ilmenevänä vaikuttajana hei-

⁶³ Manninen, Patoluoto 1986, 119, 125 - 127; Tommila 1988, 247; Savolainen 2006, 132 - 133.

⁶⁴ Manninen, Patoluoto 1986, 112 - 119.

dän valtio- ja kansallisuuskäsityksessään ja merkittävänä voimatekijänä heidän sivistyshjelmien taustalla. Hegeliläisyys tarjosi kummankin ajatusmaailmalle keinon ja teoreettisen taustan suomalaisuuden herättämiselle ja kansan sivistämiselle sanomalehdistön ja etenkin Pariisin-matkakirjeiden välityksellä. Pariisi toimi Snellmanille ja Topeliukselle sopivana vertailukohtana ja mallina jonka avulla hegeliläisen valtion ajatusmaailma ja sivistyskäsitys olivat parhaiten osoitettavissa oikeaksi perustaksi suomalaisen identiteetin ja kulttuurin herättämiselle.⁶⁵

Snellman ja Topelius edustivat 1840 - 1850-luvuilla liberaalia pariisilais-journalismia, uutta ranskalaista journalismin muotoa oman tulkintansa mukaan. L. Arnell oli ensimmäisten toimittajien joukossa esitellyt pariisilaisen lehdistön vaikutteita jo 1830-luvun lopulla Turussa ilmestyneen Åbo Underrättelser-lehtensä toteutuksessa muiden uudistusmielisten toimittajien ohella. Arnell oli halunnut tavoitella suurempaa lukijayleisöä lisäämällä ”Parisiska moder” osaston palstoilleen, jossa esiteltiin ranskalaisen Journal des Dames et des Modes-lehden pohjalta suuren maailman pukeutumistyyliä. Muodin lisäksi Åbo Underrättelser tarjosi lukijoilleen tarkkaan valittuja ja käännettyjä ranskalaisia novelleja ja romaaneja kuten Eugene Suen suosittuja teoksia. Åbo Underrättelserin liberaali suuntautuminen näkyi erityisesti siinä, että lehti haluttiin kohdistaa kaikelle yleisölle ranskalaisten esikuvien mukaan. Ranskalaisen suuntautumisen suosio näkyi levikin nousussa 1830-luvun lopulla kaksinkertaiseksi kilpailijaan Åbo Tidningiin verrattuna. Lehden sisällön muutoksen lisäksi pariisilaisten lehtien vaikutus näkyi myös sisällön ulkoasun jäsentelyn parantumisessa. Kilpailukyvyn ylläpitämiseksi myös Åbo Tidningin toimitus omaksui ranskalaisen niin sanotun ”uuden aallon lehdistön” olemuksen yleisön suuremmalla huomioonottamisella ja tarjotun sisällön muokkaamisella enemmän yleisöystävälliseksi ranskalaisten mallien mukaan.⁶⁶

Snellman ja Topelius korostivat sanomalehtituotannossaan ja etenkin Pariisinkuvauksissaan kumpaakin uutta journalismin muotoa, nuorhegeliläistä filosofian mukaista yleistä julkisuutta korostavaa toimitustapaa ja ranskalaisen journalismin mallia. Kummankin filosofin, Topeliuksen ja Snellman ajattelua kansallisuudesta voidaan pitää aikaansa nähden suhteellisen radikaaleina, sillä heidän näkökannoissaan korostui kan-

⁶⁵ Manninen, Patoluoto 1986, 112 - 119, 125.

⁶⁶ Tommila 1988, 122 - 124.

sallisen vapauden merkitys, vaikkakin hieman eri perustein. Topelius Hegeliä seuraten korosti kansallisuusaatteen synnyn merkityksessä kansan hengen kehitystä tilaan, jossa kansan jäsenet tulivat tietoisiksi vapaudestaan. Kehitys tähän kansallisen vapauden ymmärtämisen tilaan saattoi tarkoittaa ja oikeuttaa Topeliukselle myös selviä tekoja. Snellman taas ymmärsi kansallisuuden oikeudeksi olla olemassa. Hegeliin nähden näkemys näyttäytyi uudenlaisena valtioiden rajat ylittävänä oikeuden tilana. Hänestä ei ollut olemassa kohtaloita joiden yläpuolelle valtiot ja kansakunnat eivät voisi kohota kehittymällä omissa puitteissaan.⁶⁷

Topeliukselle ranskalaisen journalismin mallin toteutus tuli ajankohtaiseksi etenkin vuoden 1842 jälkeen jolloin hän alkoi toimittaa Helsingfors Tidningar-lehteä. Topeliuksen matkakirjetuotannossa liberaali lehdistökatsomus näkyy lehdistön roolin korostamisena kansojen sivistyskehityksessä. Nuorhegeliläisyys näkyy Topeliuksen korostaessa kansakunnan sivistyksen tarpeiden kasvavan kunkin kansan omien yksilöllisten tarpeiden pohjalta. Topeliuksesta kansakunnan tuli kehittää sivistystään ensin omissa pienemmissä yhteiskunnallisissa piireissään ja tiedostaa kansan syvien rivien sivistystarve ja itsetietoisuus, jotta yleinen kansansivistys ja kansakunta voisi kukoistaa.⁶⁸

Snellmanin länsieurooppalainen liberaali lehdistönäkemyks on erityisesti havaittavissa hänen vuonna 1847 toteuttamansa Pariisin-matkan jälkeisessä sanomalehtituotannossa juuri Pariisin-matkakirjeiden ja sanomalehdistön tilaa käsittelevien katsausten osalta. Liberaalin lehdistönäkemyksen mukaan sanomalehdistön rooli neljäntenä valtiomahtina oli perustavanlaatuisen merkittävä kansojen yhteiskunnalliselle kehitykselle. Snellmanin kirjeistä voi havaita kansalaisaktiiviteetin, sanomalehdistön tason ja yhteiskunnallisen julkisuuden merkitysten painottaminen kansojen sivistyskehitykselle. Nuorhegeliläisyys näkyy Snellmanin sanomalehtituotannossa ohjelmallisena julistuksena korostaen valtion tehtävää yleisen sivistyksen levittäjänä. Kansakuntansa sivistyskannasta valtiot myös saivat oman mahtinsa puitteet.⁶⁹

Yhteistä kaikille aikansa liberaaleille ja uudistusmielisille toimittajille Snellmanille, Topeliukselle ja Arnelille oli Pariisin-matkan kauaskantoiset vaikutukset. Kaikki kolme

⁶⁷ Manninen, Patoluoto 1986, 138 - 139.

⁶⁸ Manninen, Patoluoto 1986, 124 - 125, 134; Tommila 1988, 247.

⁶⁹ Tommila 1988, 247; Manninen, Patoluoto 1986, 126 - 127, 138 - 139.

aikansa merkittävien sanomalehtien toimittajaa omaksuivat tietynlaisen kosmopoliitin ja uudistusmielisen pariisilaisen mentaliteetin osaksi aatemaailmaansa ja filosofiaansa koskien etenkin sanomalehdistön vaikutusmahdollisuuksia kansallisessa kontekstissa ja kansan sivistystä. Arnellille nämä sanomalehdistön lukijapiirin laajenemisen mahdollisuudet olivat etupäässä taloudellisia. Turun kilpailevia lehtiä kutsuttiin siksi Turun ”pariisilaisiksi” kauppalehdiksi. Myös hänen näkemyksensä kertoo Pariisin suuresta merkityksestä Suomessa 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla tapahtuneiden muutosten keskiössä, koskien yhteiskunnallista ajattelua ja pariisilaisen kulttuurin sivistävää voimaa.⁷⁰

Omana tutkimusajanjaksonani vain tietyt sivistyneistön edustajat ja yksilöt olivat ottaneet asiakseen niin sanotun kansakunnan luomisprojektin. Suomalaisuus-aatteen ajajat pohtivat julkisen sanan välityksellä suomalaisuuttaan ja suhtautumistaan isänmaahansa käyttäen apunaan omaa suhtautumistaan ranskalaisuuteen. Julkisen sanan kautta näiden yksilöiden näkökulmat ja mentaliteetti levisivät ja juurtuivat lukijoiden aatemaailmaan luoden ja vahvistaen suomalaisten kansallishenkeä. Vuosisadan loppua kohden kansakunnan sivistämisprojektista tuli yhä laajempien piirien ja poliittisten puolueiden hanke kieliriitojen ja Venäjä-kysymyksen ohella. Kuitenkin jo ennen tätä, sivistyneet yksilöt loivat suomalaisuuden käsitteen pohjaa ja levittivät sitä laajempiin piireihin tehden tietä 1800-luvun viimeisten vuosikymmenien suomalaisuus-aatteen vahvalle politisoitumiselle ja juurtumiselle yhteiskunnan syviin kerroksiin.⁷¹

Etenkin 1860-luvun suomalainen liberaali lehdistö koki sivistystehtävänsä olevan valistaa ja opettaa lukijoitaan. Suomalaisen lehdistön historiaan erikoistuneen Tommilan mukaan lehdistön välittämä maailmankuva oli 1860- ja 1870-luvuilla vahvasti ”monisäikeellinen, mielipiteellinen ja aatteellinen”.⁷² Lukijoiden mielipiteenmuodostusta 1870-luvulla johti etupäässä vuodesta 1869 lähtien Helsingissä julkaistu Uusi Suometar. Myös Åbo Underrättelser oli kannanotoissaan hyvin vapaamielinen ja edusti Uuden Suometaren ohella niin kutsuttua fennomaanilehdistöä, jolla oli yhtenäisin maailmankuva suomalaisten sanomalehtien keskuudessa. Suomalaisuus-lehdistölle oli yh-

⁷⁰ Tommila 1988, 121 .

⁷¹ Ranki 2007, 11, 283 - 286.

⁷² Tommila 1988, 398 - 399.

tenäistä aatteellinen suomalaisuuden korostaminen ja tavoitteena kansallisen identiteetin luominen erityisesti Snellmanin kansallisen sivistysohjelman pohjalta. Fenno-
maanilehdissä julkaistut Pariisin-kirjeet olivat tärkeä lehtien toimituksille tärkeä väline suomalaisuuslinjan ajamiseksi ja suomalaisten yhteisesti jakaman identiteetin ja kansankunnan käsitteen luomiseksi.⁷³

Varhaisimmat Pariisin-kuvaukset edustivat tyypillisiä 1700-luvun ja 1800-luvun vaihteen kirjeitä, sillä niiden tärkeimpänä tehtävänä pidettiin lukijoiden tietojen kartoittamista erilaisista uusista, kiinnostavista ja hyödyllisistä tiedoista, joita suomalaisten lukijoiden uskottiin haluavan kuulla ja oppia. Ensimmäiset kirjeet olivat enemmän luettelomaisia ja asiapitoisia tieteellisiä esitelmiä tai katsauksia esimerkiksi Ranskan, erityisesti Pariisin lukuisista kirjakaupoista ja niiden kieroista myyjistä.⁷⁴

Eräs onnekas suomalainen matkaja pääsi ottamaan kurseja kirurgiasta ja ranskalaisen lääketieteen kehittyneistä, aikakaudelle jopa mullistavista hoitometodeista ja ihmisen anatomian tuntemuksesta.⁷⁵ Myös toinen vuosisadan alun kirje koski ranskalaisen lääketieteen edistystä koskien kuuromykkien koulua. Matkaja oli tullut Pariisiin asti tarkastelemaan kyseistä koulua, jossa kuuroille ja mykille lapsille sanottiin tehtävän mitä moninaisimpia testejä lääketieteellisissä tarkoituksissa.⁷⁶ Erään matkajan kirjeen sisällössä listattiin tuntemattoman Pariisin ravintolan ruokatarjontaa, joka perustui pelkästään erilaisiin perunaruokiin. Suomalainen matkaja kertoi nauttineensa päivällisen tässä kyseisessä ravintolassa erään yliapteekkarin kanssa.⁷⁷

Vuosisadan vaihteen matkajien matkalle lähdön syinä olivat etupäässä opintomatkat Pariisiin, joista suomalaisten oli tarkoitus hyötyä tiedollisesti esimerkiksi matkakirjeiden välityksellä. Vuosisadan puoliväliin tultaessa kirjeiden yleisö ja lukijakunta laajentuivat huomattavasti ja sisältö oli saanut lisää kansallishengen leimaa. Käytetyn kielen tehtäväksi ei nähty enää vain tietojen luettelointi, vaan kielen diskurssien avulla haluttiin

⁷³ Tommila 1988, 398 - 399.

⁷⁴ "En Chinesares yttrande om Bokhandeln i Frankrike. Öfv.", J. Nordberg, Åbo Tidningar 25.07. 1791 nro 30.

⁷⁵ "Korrespondens-Artikel från Paris, 26 p. Tammikuuta 1843," tekijä tuntematon, Åbo Tidningar, 1843.

⁷⁶ "Försök med dåfwa i Paris", tekijä tuntematon, Åbo Tidningar, 28.8.1802 nro 68.

⁷⁷ "Potatoskalaset", tekijä tuntematon, Åbo Tidningar, 28.8.1802, nro 48.

välittää lukijoille mielikuvia omasta kansakunnasta tavoiteltaessa yhä laajempia yhteiskunnan piirejä elävällä ja romantisoidulla kerronnalla.⁷⁸

Koska 1800-luvun lukijoita kiinnostivat vieraat kansat ja maat, hankkivat sanomalehdet 1860-luvulta lähtien pysyvämpiä kirjeenvaihtajia ulkomaille. Tämän johdosta painettujen matkakirjeiden lukumäärät alkoivat kohota vuosikymmenen aikana. Etenkin Helsingfors Tidningar hankki Krimin sodan jälkeen lukuisia kirjeenvaihtajia. Ennen tätä kirjeenvaihtajana saattoi toimia henkilö, joka asui ulkomailla pidempään, kuitenkin tilapäisesti esimerkiksi opiskelujen vuoksi. Kukaan Pariisin kirjeenvaihtajista ei kuitenkaan antanut ymmärtää aikovansa jäädä Pariisiin asumaan pidempään kuin opinnot tai matkan tarkoitus vaati. Vaikka Pariisia ihailtiin matkakirjeiden perusteella estoitta, eivät suomalaiset harkinneet jäävänsä Pariisiin pysyvästi.⁷⁹

Matkaajat saattoivat ryhtyä kotimaan kirjeenvaihtajiksi Pariisissa vieraillessaan monista syistä, mutta useimmiten syynä oli joko matkakassan kartuttamisen toive tai velvollisuuden tunne kotimaan lukevaa ja uteliasta yleisöä kohtaan. Tämän taustalla kirjeenvaihtajien punaisena lankana toimi usein oman kansan sivistämis-pyrkimys. Suurin osa matkakirjeistä julkaistiin sanomalehdissä myös jatkokirjeinä jatkoromaanien tapaan lukijoiden mielenkiinnon ylläpitämiseksi.⁸⁰ 1860-luvulta eteenpäin yleistyi mitä ilmeisimmin myös tietojen vaihto eri ulkomaalaisten sanomalehtien kirjeenvaihtajien välillä. Tämä merkitsi, etteivät suomalaiset lehdet olleet enää yhtä riippuvaisia pelkästään ulkomaisista sanomalehdistä lainatuista uutisista.⁸¹

Suomalaisella sanomalehdistöllä oli 1800-luvulla oma määrätty yleisönsä, sillä irtolehdiä ei myyty kaduilla kuten muualla Euroopassa. Suomalaisten lehtien lukijoiden täytyi tilata haluamansa lehden vuosikerta noin 2 hopearuplalla, johon ei kuulunut postimaksua. Lehdet haettiin itse suoraan kustantajalta. Helsingfors Morgonbladissa vuonna 1841 julkaistun tiedon perusteella Finlands Allmänna Tidningillä oli kyseisenä vuonna 717 postitilausta, Helsingfors Tidningarilla 623, Borgå Tingdingillä 424, Helsingfors Morgonbladilla itsellään 324, Åbo Underrättelserillä 282, Åbo Tidningarilla 255, Vasa

⁷⁸ Ranki, Clerc 2008, 64, 70 - 78, Kostiainen, Korpela 1998, 54, 136.

⁷⁹ Ks. esim. ”Matkamuistelmia. IV. Kirje”, tuntematon tekijä, Keski-Suomi, lauantaina 21 p. Joulukuuta, 1878.

⁸⁰ Tommila 1988, 199.

⁸¹ Ks. esim. ”Pariisin seutujen kartta, Ulkomailta,” 20.10.1870, nro 124, Suomalainen Wirallinen Lehti.

Tidningillä 208, Suomella 150. Lehtien sisällyksenä oli lyhyitä uutisia, taloudellisia kirjoitelmia, arvosteluja, kiistakirjoituksia, novelleja, matkakirjeitä, poimintoja, ilmoituksia ja kuulutuksia.⁸²

Tuoreimpien ulkomaanuutisten saapuminen Suomeen saattoi kestää jopa viikkoja. Esimerkiksi Pariisiin vuoden 1848 helmikuun 24. syttyneestä niin sanotusta Helmikuun vallankumouksesta uutisoitiin Pietarin sanomalehdissä ensimmäistä kertaa maaliskuun 8. päivänä ja Helsingin lehdissä vasta maaliskuun 11. päivänä.⁸³ Topelius kuittaa eräässä kirjeessään sarkastisesti suomalaisen sanomalehdistön kurjasta tilasta ja suomalaisten välinpitämättömyydestä, että Turun kaupungissa syyskuun 4. päivänä 1827 tuhoisasti raivonneen tulipalon jälkeen kertoivat maan sanomalehdet seuraavien päivien aikana vain Perun intiaaneista. Turun paloon saakka oli Turku ollut Suomen Sanomalehdistön keskus, mutta sen jälkeen yliopisto siirrettiin Turusta Helsinkiin, joka oli ollut Suomen suuriruhtinaskunnan pääkaupunki jo vuodesta 1812. Samalla Helsingistä tuli kulttuurielämän ja sanomalehdistön keskus.⁸⁴

Suomenkielisiä lehtiä ei ilmestynyt lainkaan vuosina 1838 - 1839, eikä myöskään vuonna 1842. Vastaavasti ruotsinkielisiä sanomalehtiä ilmestyi kokonaiset 6 kappaletta. Vuonna 1841 Suomessa ilmestyivät Oulun Wiikko-Sanomat, Sanansaattaja Wiipurista, Finlands Allmänna Tidning. Muut ruotsinkieliset lehdet ilmestyivät kaksi kertaa viikossa. 1830- ja 1840-luvuilla ilmestyneet suomenkieliset lehdet olivat viikkolehtiä. Finlands Allmänna Tidning ilmestyi vuodesta 1831 alkaen kuusi kertaa viikossa.⁸⁵ Suomessa oli 1830- ja 1840-luvuilla omia kirjapainotuotteita hyvin vähän, ja suurimman osan painetusta kirjallisuudesta muodostivat väitöskirjat ja hengelliset lentokirjaset. Harva kustantaja uskalsi ottaa painattamisen vastuulleen ja vielä harvempi pystyi maksamaan kirjailijalle palkkiota. Parhaiten tuottavia kirjoja olivat virsikirja, katekismus ja almanakka molemmilla kielillä.⁸⁶

Lähes kaikkien tutkimieni suomalaisten sanomalehtien matkakirjeet ja -kuvaukset ovat kirjoitetut ruotsiksi. Suomeksi on julkaistu vain muutama kirje. Ensimmäinen suomen-

⁸² Martinsen 2006, 40 - 43.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Martinsen 2006, 40 - 43.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid.

kielinen Pariisin matkakirje on julkaistu Helsingfors Morgonbladissa vuonna 1843. Kirje on otsikoitu ruotsiksi ”Korrespondens-Artikel från Paris,” vaikka kirje on laadittu suomeksi. Matkaaja, lääkäri ja suomenkielen harrastaja E.A. Ingman kuvailee Pariisiin lähtönsä syyksi tieteellisiä tarkoituksia. Hän mainitsee tarkoitukseksensa olevan perehtyä ranskalaisen lääketieteen saloihin Ecole de Medicinessä ja Ecole Pratiquessa. Pariisin kuuluisissa lääketieteen opinahjoissa. Pariisissa kyseistä kirurgian-opiskelijaa auttoivat alkuun majoituksen suhteen Wahlbom niminen ruotsalainen taidemaalari ja ”kaksi Turjalaista”.⁸⁷

Ingman koki tarpeelliseksi selittää sanomalehtien lukijoille suomen kielen valintaa matkakirjeensä kieleksi. Hän perusteli tätä todeten, että ruotsiksi käännettynä matkakirjeeltä olisi riistetty sen harvinainen luonne ja kerrottu tunnelma kärsisi. Ingman epäili kirjeessään, että hänen tekonsa oli ensimmäinen lajiaan. Kirjoittaja pahoittelee alkutekstissään olevan harmillista, jos lukija ei ollut kykeneväinen suomen kielen ymmärtämiseen, mutta puolustelee tekoaan, että tilaisuus kirjoittaa suomeksi oli ainutlaatuinen mahdollisuus johon hän halusi tarttua. Myös jos suomen kieli ei ollut lukijoille tuttu, voisivat he nyt opetella. Koska Suomessa ei julkaistu ainuttakaan suomenkielistä sanomalehteä 1840-luvun alussa, oli tilaisuus vielä houkuttelevampi;⁸⁸

---den på Svenska hade varit att helt och hållet beröfva densamma dess egendomliga karakter och dess, om vi så få saga, pikanta smak, hvilket hvar och en, som icke är för finska språket alldeles fremmande, torde erkänna.⁸⁹

Suomen kielen käytön korostamisen taustalla vaikutti Ingmanin suomalaisuuden harrastus ja ylpeys omaa äidinkieltään kohtaan. Hänen yhtenä tavoitteenaan oli myös levittää suomenkielen osaamista ja käyttöä säätyläistön parissa. Tämän puolesta puhuu Ingmanin toteamus Pariisin kirjeen avaamasta oivallisesta tilaisuudesta ja syystä suomen kielen oppimiseen. Andersonin mukaan 1800-luvun kasallisen tietoisuuden ensimmäisiä askelia olivat juuri kansakuntien oman kirjapainokielen korostaminen. Näillä kielillä nähtiin olevan keskeinen ideologinen ja poliittinen merkitys kansakuntien syn-

⁸⁷ Tommila 1988, 201; ”Korrespondens-Artikel från Paris, 26 p. Tammikuuta 1843,” E.A. Ingman, Åbo Tidningar.

⁸⁸ Tommila 1988, 201; ”Korrespondens-Artikel från Paris, 26 p. Tammikuuta 1843,” E.A. Ingman Åbo Tidningar.

⁸⁹ ”Korrespondens-Artikel från Paris, 26 p. Tammikuuta 1843,” E.A. Ingman, Åbo Tidningar.

nyssä ja siksi Andersen näki 1800-luvun modernien nationalismien muotojen eroavan aikaisemman vuosisadan lopun kansallisten vapautusliikkeiden aikakaudesta. Andersonista kansakunnan käsite merkitsi jotain johon saatettiin pyrkiä tietoisesti jo varhain etenkin kirjapainokielen ja painetun sanan välityksellä.⁹⁰

Myös Ingmanin kotiväki puhui ilmeisesti suomea, sillä kirjeen sanottiin olevan tiivistelmä tai ote pidemmästä kirjeestä, joka on luultavasti haluttu lähettää omaisille. Matkaaja itse osasi selvästi ruotsin ja suomen kielen, mikä näkyi kirjeen perusteella myös hänen tuttavaverkostossaan. Tämä koostui suomalaisista, jotka olivat vierailleet Pariisissa ennen häntä, tai oleskelivat siellä samaan aikaan. Aikaisemmin mainitun ruotsalaisen taidemaalarin Wahlbomin kanssa hän on selvästi käyttänyt ruotsin kieltä ja turjalaisiksi mainitut kaksi muuta matkaajaa kuulostavat enemmän suomenkieltä puhuvilta henkilöiltä. Koska heidät mainittiin vain ”turjalaisina”, voi tästä päätellä heidän yhteiskunnallisen asemansa olevan korkeintaan alempaa sivistyneistöä, porvaristoa. Rahaan jäseniä ei yleensä matkakirjeissä mainittu nimeltä, eikä heidän ammattiaan tai asemaansa mainittu, kuten taas esimerkiksi ylioppilaiden tai taidemaalarien kohdalla tehtiin. Toiset mainitut suomalaiset olivat nimeltään ”Jussi L.” sekä ”S.”⁹¹, joista etenkin Jussi-nimi kuulostaa suomenkielisen kansanosan nimeltä.⁹²

Kirurgiaa opiskeleva Ingman vaikutti kertomansa perusteella melko varakkaalta, sillä hän luetteli käymiään kalliita lääkäri-kursseja ja niiden hintoja. Lisäksi hän kertoi yöpyneensä eri hotelleissa aivan keskellä ”Parisoa”. Useimmat Pariisissa pitempään viipyneet suomalaiset matkaajat majoittuivat Pariisiin lukuisiin majataloihin eli pensionaatteihin, joiden emäntien holhousta pidettiin äidillisenä ja hintataso oli halvempi kuin keskustan kalliissa hotelleissa. Pensionaatit tuntuivat matkaajista myös hotelleja kodikkaammilta.⁹³

Tämä esimerkki kertoo osaltaan kuinka hankalaa matkaajien taustaa on määritellä, sillä vaikka matkaajan nimi olisi tiedossa, ei hänestä välttämättä ole saatavilla historiallisia lähteitä tai tarkempaa tietoa. Identifiointi täytyy siis etupäässä tehdä tekstistä saatujen

⁹⁰ Anderson 2007, 77, 111 - 113.

⁹¹ ”Korrespondens-Artikel från Paris, 26 p. Tammikuuta 1843,” E.A. Ingman, Åbo Tidningar.

⁹² Ibid.

⁹³ ”Korrespondens-Artikel från Paris, 26 p. Tammikuuta 1843,” E.A. Ingman, Åbo Tidningar.

vihjeiden ja käytetyn kielen merkitysten analysoinnin avulla. Sanomalehtien lukijat olivat yleensä ruotsinkielisen sivistyneistön jäseniä ja osasivat myös ruotsin kielen, vaikka olisivat puhuneet suomea äidinkielenään. Matkakirjeiden kertojien eli sivistyneistön välitön omakuva jää kirjeessä usein vähälle ja salaperäiseksi. Tämä on selitettävissä sillä, että myös lukijat kuuluivat etupäässä sivistyneistöön eivätkä siksi tunteet tarvetta kertoa itsestään oman säätynsä edustajille. Sivistyneistön omakuvaa voi kuitenkin peilata myös kansan silmin. Kirjeissä ilmenevä säätyero on kuitenkin havaittavissa siinä, että tavallinen kansa esiintyi kirjeissä usein nimettömänä ja sivistyneistön jäsenet mainittiin nimeltä.⁹⁴

Ulkomaanmatkailu halpeni 1800-luvun loppua kohden tehden matkustamisesta kasvavassa määrin keskiluokkaisten harrastuksen entisen elitistisen matkailun sijaan. Siitä huolimatta suurin osa ulkomaille matkaavista suomalaisista oli varakkaampaa sivistyneistöä, porvaristaustan omaavia tai vähintään akateemisesti koulutettuja henkilöitä. Matkan heille mahdollistivat erilaiset julkiset stipendit ja säätiöt tai yksityiset rajoittajat. Tämän vuoksi suomalaisten Pariisin matkojen luonne säilyi opintomatkana, vaikka 1800-luvun edetessä opintomatkoilta alettiin hakea erilaista oppia ja mallia kuin ennen.⁹⁵ Rankin mukaan Pariisin-kävijät 1800-luvun toisella puoliskolla olivat yleensä jonkinlaisia niin sanottuja moniosajia kuten journalisteja, kriitikoita, esitelmäsiijöitä, kirjailijoita, opettajia, tutkijoita tai niin sanottua ”salonkiväkeä” eli aatelisia ja yläluokkaisia matkaajia.⁹⁶

Tutkittavien matkakuvausten tekijät kirjoittivat yleisesti anonyymina tai merkkasivat kirjoitustensa loppuun vain nimikirjaimensa, jonka perusteella kirjoittajien yleinen identifiointi on hankalaa ja se täytyy tehdä kirjoitusten sisältöjen perusteella. Ahkera sanomalehtimies Snellman kirjoitti eräässä Saiman artikkelissaan vuonna 1845 kuinka anonyymisti kirjoittaminen oli Suomessa harmillisen yleistä ja hyväksyttyä aikaisten keskuudessa. Snellman itse ei nähnyt anonyymiyden sopivan muille kuin tiedemielle ja aloitteleville kirjailijoille. Jälkimmäisille oman nimen julkaiseminen olisi saattanut olla hänestä liian kova vaatimus ilman aikaisempaa mainetta ja kunniaa ja siksi liian suuri

⁹⁴ Kostiainen 1995, 234, 247 - 249.

⁹⁵ Kostiainen 1995, 17, 18 - 20.

⁹⁶ Ranki 2007, 19.

taakka kannettavaksi. Sen sijaan kaunokirjalliset työt kuten lehtikirjoitukset kaikissa muodoissaan tuli Snellmanin mukaan julkaista tekijän nimellä varustettuna. Näin erityisesti, jos kirjoittaja käsitteli kriittisesti Suomen tai jonkun toisen valtion yhteiskunnallisia oloja tai yksityisten ihmisten ”kansallismainetta”. Snellmanin mukaan tällaisista kirjoituksista tuli kirjoittajan ottaa vastuu omalla nimellään, sillä katsantokannat saattoivat olla hyvin henkilökohtaisia. Myös tekijän nimen julkaiseminen oli hänestä tärkeää jos kirjoitettiin kansallisista oloista, sillä ehdotuksillaan kirjoittaja saattoi vaikuttaa ”kanssaihmistensä henkiseen ja aineelliseen hyvinvointiin.”⁹⁷

Snellmanista yhteiskunnallisista oloista kirjoitettaessa sanojen takana tuli niin sanottu aina olla mies, joka asetti peiliin oman yhteiskunnallisen arvostuksensa ja hyvinvointinsa, eikä vain itse arvostellut muita ihmisiä ja kansoja peilin välityksellä. Snellman kirjoitti yleensä aina omalla nimellään ja toteutti ohjenuoraansa kirjoittaessaan Pariisiin matkakirjeitään. Snellmanin käyttämän peilin ja kirjallisen sanan kriittinen katse kohdistui etupäässä suomalaisiin itseensä. Parannusehdotuksena kansalliselle kehitykselle esitettiin pariisilaisten tarjoamaa mallia sivistyksen ja yhteiskunnallisten olojen suhteen. Snellman perusteli kantaansa väittäen, että maissa joiden lehdistön arvostus oli suurinta, johtui tämä lehdistön moraalisesta vastuullisuudesta julkaista tekijän nimi yleisön tietoon. Ranska oli etunenässä edellä mainitun lisäksi myös siinä, että ranskalaiset lehdet ilmoittivat jokaisessa numerossaan juridisesti vastaavan henkilön ja moraalisesti vastuussa olevan päätoimittajan nimen.⁹⁸

Monet saattoivat käyttää myös salanimeä, jossa olivat yhdistelleet oikean nimensä kirjaimia väärään järjestykseen pysyäkseen anonyymeinä. Myös omasta kotipaikkakunnasta tai perheenjäsenistä saatettiin käyttää peitenimiä, tai lauseen kohtaan jossa alun perin on ollut kirjoitettuna sukulaisen tai tuttavän nimi, on jätetty sensuroinnin jälkeen tyyppillisesti kolme viivaa nimen paikalle kuten esimerkissä, jossa kehoitetaan terveisiä lähetettävän myös henkilöille joiden nimet ovat poistetut kirjeen painetusta versiosta; ”Luo myös terveisiä ---.” Vain harvassa julkaistussa matkakirjeessä on mainit-

⁹⁷ ”Anonyymisti kirjoittamisesta,” J.V. Snellman, Kootut teokset 7, elokuu 1844 - toukokuu 1845, 2002, 395 - 396.

⁹⁸ ”Anonyymisti kirjoittamisesta,” J.V. Snellman, Kootut teokset 7, elokuu 1844 - toukokuu 1845, 2002, 395 - 396.

tu muiden Pariisissa kohdattujen suomalaisten oikeita nimiä. Heidät mainitaan usein muina Pariisissa kohdattuina ”maanmiehinä”. Tämä hankaloittaa osaltaan matkakirjeiden identifioimista. Vaikka 1800-luvun matkakirjeet korostivat matkajien omia tuntemuksia, kertoivat matkajat usein lukijoille, että vaivaisivat näitä niin vähän kuin mahdollista ”ukolla ja akalla” eli kertojan omalla persoonalla. Tämä perustui pelkoon kirjeiden pitkäväteisyydestä.⁹⁹

Suomalaisten painettavaksi lähetetyt matkakirjeet ja -kertomukset olivat yleensä poikkeuksetta kohdistetut jollekin, joko kuvitteelliselle tai todelliselle henkilölle tai yhteisölle. Useimmiten kirjeessä puhuteltiin yhteisesti kaikkia suomalaisia lukijoita ja kirjoitusmuoto oli sinutteleva. Esimerkiksi Z. Topelius omisti Pariisin kirjeensä kuvitteelliselle Bettylle, jolle hän usein aloitti kirjeensä muodossa; ”Hyvä Betty!”¹⁰⁰ Tämän lisäksi Topelius kirjoitti matkakirje-sarjaa Helsingfors Tidningar - sanomalehteen vuonna 1843, kertoen maan uuden pääkaupungin seurapiireistä sekä niiden ranskalaisvaikutteista, kuten hän myös kuvaili Helsinkiä havainnollisesti verraten sitä aikansa suurkaupunkeihin etupäässä juuri Pariisiin. Topeliuksen kirjeet olivat osoitetut kuvitteelliselle kapteeni-Leopoldille Kirgisiaan. Tästä huolimatta ne ovat hyvin havainnollisia kertoessaan suomalaisten Pariisi- ja omakuvasta, millaisena Helsingin sivistyneistö näki itsensä suhteessa modernistuvaan maailmaan ja ranskalaisten sivistyskansaansa. Vaikka kirjeet ovat osoitetut keksitylle henkilölle, tapahtumat, kerrotut asiat ja ilmiöt pohjautuvat Topeliuksen omiin kokemuksiin ja havaintoihin 1840-luvun Helsingin sivistyneistön elämästä. Tämän vuoksi niin sanotut Leopold-kirjeet ovat oivallisia suomalaisten omakuvan tarkasteluun. Siksi käytän myös näitä kirjeitä tutkimukseni lähteinä.

Lukijat haluttiin pitää mukana matkakirjeen tapahtumissa ja alati vaihtelevissa kerronnallisissa maisematauluissa ottamalla heidät jatkuvasti huomioon kirjeen edetessä aivan kuin lukijat olisivat kertojan mukana matkalla kiertämässä historiallisia Pariisin katuja. Lukijoita kehoitettiin vähän väliä seuraamaan kirjoittajaa tarkkaavaisesti, aivan kuin lukija seisoi Pariisissa kertojan vieressä.¹⁰¹ Matkanteko tapahtui lukijan mielikuvissa, joita kertoja kirjallisen sanan voimin ohjasi toimien lukijan matkaoppaana;

⁹⁹ Knapas, Forsgård 2002, 437.

¹⁰⁰ Ks. esim. ”Bettylle”, Topelius 1904/1997, Matkakirjeitä, 33.

¹⁰¹ Ks. esim. ”Hyvä Betty”, Topelius 1904/1997, Matkakirjeitä, 138 - 140.

Etten aina pintaa silottelisi, tahdon heittää pienen silmäyksen työmiehen elämään täällä. Pyydän lukijaa seuraamaan minua. Lähdemme sunnuntai-iltana, sillä silloin työmieskin on vapaampi ja elää herrana.¹⁰²

Edeltävä Keski-Suomalaiseen kirjoitettu Pariisin-kirje on osoitettu kaikille keskisuomalaisille, sillä otsikkona toimii ”Kirjeitä Keski-Suomelle”. Oman paikkakunnan henkilöt ja yleisesti suomen kansakunnan asukkaat haluttiin pitää matkalla mukana antaen suomalaisten sanomalehtien lukijoille käsitys ja tunne, että matkaa tehtiin Pariisissa koko kansakunnan voimin. Tämä tarkoitti, että Pariisia, ranskalaisuutta ja 1800-luvun modernistuvaa maailmaa katsottiin suomalaisten yhteisesti jaettujen arvojen ja normien lävitse. Matkakirjeen kirjoittajat näyttäytyvät vain suomalaisten tulkkina ja äänenkantajina.

Tutkimiani lähteitä on niin paljon, ettei tässä tutkimuksessa ole relevanttia lähteä selvittämään tarkemmin jokaisen kirjoittajan henkilöllisyyttä ja taustaa. Vertailen heidän yhteisesti jakamiaan tuntemuksia, mielikuvia ja kokemuksia Pariisissa yleisellä tasolla millainen oli tyypillinen suomalainen matkaja, mitkä syyt heitä ajoivat Pariisiin ja mitä Pariisin-matka heille merkitsi. Täysin paikkansapitäviä yhteenvetoja kaikkien suomalaisten jakamista Pariisin-käsityksistä en aineistoni perusteella pysty tekemään, sillä suurin osa kirjeiden kirjoittajista edustaa mitä luultavimmin sivistyneempää kansanosaa ja näin ollen vain murto-osaa koko kansasta.

On kuitenkin mahdollista päätellä matkakirjeiden kirjoittajien mielikuvien ja käsityksien levinneen aikalaistensa keskuuteen lehtien välityksellä. Lehdissä julkaistut matkakertomukset toimivat käytännön oppaina ja tietolähteinä luoden osaltaan lukijoille tiettyjä ennakkoluuloja ja mielikuvia ulkomaista. Matkaajat muokkasivat joko tiedostamattaan tai tarkoituksella muiden suomalaisten Ranska- sekä minäkuvaa paremman tiedon puuttuessa. Tämän vuoksi voidaan väittää, että suomalainen sivistyneistö loi suomalaisuuden käsitteen ja mentaliteetin kirjallisen sanansa kautta 1800-luvun aikana, vaikka myös lukuisat muut tekijät vaikuttivat tähän kehitykseen.

Matkakirjeillä on ollut tärkeä rooli suomalaisuuden määrittelyssä ja kansallishengen luomisessa ja iskostamisessa julkisen sanan välityksellä kansan keskuuteen. Myös luku-

¹⁰² ”Kirjeitä Keski-Suomelle”, V., Keski-Suomi, Lauantaina 20 p. Toukokuuta, 1876.

taidon nopea kasvu Suomessa 1860-luvulta lähtien vaikutti tiedon leviämiseen. Usein lukematon rahvas kokoontui jonnekin kuulemaan lehden uutisia ja artikkeleita niin, että lukutaidollinen luki ääneen muille. Lehtien tiedot levisivät siksi usein varsinaisia matkakirjoja nopeammin ja laajemmalle, sillä lehdet ilmestyivät useasti ja olivat huomattavasti halvempia ja helpommin saatavilla, kuin suhteellisen kalliit matkakirjat 1800-luvulla.¹⁰³

Ranskan Suuren vallankumouksen jälkeisen sananvapausaallon jälkeen lehdistön merkitys kohosi Euroopassa yhä suurempaan arvoon, sillä lehdistön avulla voitiin levittää poliittisia ja yhteiskunnallisia ajatuksia, herättää yhteiskunnallisia liikkeitä ja kiihottaa kansaa barrikadeille. Sanomalehdistö kohosi 1800-luvun edetessä Euroopassa yhä merkittävämmäksi poliittisen taistelun, mielipiteiden ja erilaisten yhteiskunnallisten epäkohtien tarkastelun välineeksi. Tavoitteena ei usein ollut neutraali tiedon jako, vaan vastustajien lyöminen, oman tärkeäksi koetun yhteiskunnallisen asian edistäminen ja ihmisten opettaminen näkemään asiat tietyltä toivotulta kannalta. Hyvin usein poliitikko ja toimittaja olivat yksi ja sama henkilö, joka jakoi katsantokantojaan lehtensä palstoilla.¹⁰⁴

Suomessa matkakirjeitä ja -kuvauksia ei julkaistu suomalaisissa sanomalehdissä Pariisiin lisäksi muualtakaan päin maailmaa kovin runsaasti ennen vuosisadan puoliväliä, vaikka kysyntää olisi varmasti ollut jo 1800-luvun alkupuoliskolla. Matkakirjeitä ulkomaista alettiin julkaista kasvavassa määrin vasta 1850-luvulta lähtien. Tätä ennen suomalaiset sanomalehdet joutuivat pinnistelemaan tiukan sensuurin alaisuudessa. Esimerkiksi ulkomaan uutisia ei saanut ajoittain julkaista ollenkaan, saati muunlaisia ulkomaankuvauksia, joita esimerkiksi Lontoon vapaa lehdistö sai julkaista mielinmäärin. Tämä selittää miksi 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla matkakirjeitä ja yhteiskuntakriittisiä artikkeleita julkaistiin suhteellisen vähän verrattuna vuosisadan jälkimmäiseen puoliskoon.¹⁰⁵

Suomalaisissa sanomalehdissä 1800-luvulla julkaistuissa ulkomaan uutisissa oli heikot puolensa, sillä ulkomaista kerrottavissa uutisissa saattoi tulla virheitä lainattaessa uutis-

¹⁰³ Tommila 1988, 175 - 179.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Tommila 1988, 102 - 105.

set suoraan ulkomailta tilatuista lehdistä. Snellmanin mukaan esimerkiksi Borgå Tidningille kävi tällainen vahinko erään ulkomaan uutisen julkaistessaan, vuoden 1848, 39. numerossaan. Uutisessa kerrottiin kuinka räjähdys eli vallankumousaalto oli ennättänyt levitä isänmaahan asti ja kuinka onnettomat kansalaiset tämän seurauksena yrittivät matkia vallankumouksellisia. Virhe kävi siinä, ettei alkuperäisessä artikkelissa tarkoitettu Suomea puhuttaessa isänmaasta, vaan Snellmanin epäilyjen mukaan joko Norjaa tai Ruotsia. Borgå Tidningin artikkelissa oli unohtunut mainita kyseessä olevan ulkomaanuutinen, eikä vallankumousaalto myöskään ollut levinnyt Suomessa. Esimerkki oli ilmeisen tyypillinen aikakaudelle, jolloin uutisartikkeleita leikeltiin suoraan muista ulkomaanlehdistä toisinaan välittämättä ollenkaan mistä lehdestä kyseinen uutinen oli kopioitu¹⁰⁶.

Vallankumousten pelko sai sensuurin vahtimaan tiukasti mitä lehdissä sai kirjoittaa etenkin ulkomaista, etteivät vallankumoukset saisi sytykettä osakseen myös Venäjän alaisessa Suomen suuriruhtinaskunnassa. Luonnollisesti sanomalehtien Ranskaa koskevaa uutisointia ja kirjoituksia valvottiin erityisen tarkkaan, sillä kahden vallankumouksen jälkeen ei haluttu ottaa riskiä uusien vallankumouksateiden ja tasavaltalaisen mielialan leviämisestä Suomen kansan pariin. Monia lehtiä lakkautettiin 1700-luvun lopulta alkaen liian liberaalin Ranska-kuvan tai -suhteiden vuoksi. J.V. Snellman sai kokea sensuurin hampaat, kun hänen toimittamansa Saima-lehti lakkautettiin Venäjän viranomaisten toimesta vuonna 1846. Lehden lakkauttaminen perusteltiin sillä, että Snellmanin lehtikirjoittelussa nähtiin vaarallisen kumouksellisuuden vivahteita.¹⁰⁷

Snellman kuvaili yksityiskirjeessään ystävälleen A.F. Boreniukselle sensoreita seuraavasti ja toivoi ystävänsä ottavan jäljellä olevat Saima-lehdet haltuunsa;

Anteeksi, että olen ottanut vapauden työntää taakaksesi joitakin tuhotun Saiman pirstaleita. Ne toivovat vain kattoa päänsä päälle ja suojaa nelijalkaisia jyräjyitä vastaan sille vähälle, mitä kaksijalkaiset jäytäjät, sensorit, ovat jättäneet jäljelle. Mainitut pyhäinjäännökset saapuvat---¹⁰⁸

¹⁰⁶ "Sanomalehtikatsaus", J.V. Snellman, Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning, nro 4, huhtikuu 1848.

¹⁰⁷ Väisänen 2005, 45.

¹⁰⁸ Savolainen, Linnavalli, Selovuori, 2002, 36.

Nelijalkaisilla jyräjillä Snellman tarkoittaa sensuurin ylitarkastajia ja kenraalikuvernööri A. Mensikovia. Tarkastajat alkoivat seurata Snellmanin lehtikirjoittelua tarkemmin vuonna 1846. Saima-lehden lopullinen lopettamismääräys annettiin joulukuussa 1846. Kaksijalkaisilla jäytäjillä Snellman kuvaa sensoreita, jotka tarkistivat sanomalehtien tekstit ennen painatusta. Sensorien tehtävä oli varmistaa ettei teksteissä ollut Venäjän valtakunnalle vaarallisia ja radikaaleja aineksia, jotka saattaisivat herättää luki-joissa keisarin vastustusta tai yleistä kumouksellista mieltä.

Saima-lehti oli kilpaillut ahkerasti ensinumerostaan lähtien muiden lehtien kanssa tuomien kilpailijat kelvottomiksi ja tehottomiksi. Saima toi julkisuuteen monia ennen käsittelemättömiä aiheita eurooppalaisia sivistyskansoja koskien. Ensimmäinen Saiman numero herätti huomiota myös ulkoasullaan, sillä se oli niin sanotusti foliokokoinen ja painoarkki oli taitettu kahdeksi lehdeksi. Lehti oli sisällöltään kolmipalstainen ja pääosin painettu uudella antiikvalla yleisen fraktuuran sijaan. Ensimmäisenä vuonna Saimalla oli 706 tilaajaa, nostaen sen maan neljänneksi suurimaksi lehdeksi. Edellä olivat Topeliuksen Helsingfors Tidningar, Finlands Allmänna Tidningin ja Maamiehen ystävä, johon Snellman kirjoitti myös artikkeleita. Snellmanin painetulla sanalla oli ilmeisen paljon vastaanottavaa yleisöä laajan levikin perusteella. Hänen sivistysohjelmansa voidaan olettaa tavoittaneen aikansa monia sivistyneistön jäseniä, joiden toimesta kansan sivistämistä toteutettiin.¹⁰⁹

Snellmanin Saima-lehti oli täysin hänen omaa käsityötään, jota hän toimitti Kuopiossa yläalkeiskoulun rehtorin työnsä ohella. Tekstit hän kirjoitti itse ja hoitaen oikoluvun maanantai- ja tiistai-iltaisina. Keskiviikkona valmis lehti toimitettiin paikallisen Kuopiolaisen sensorin tarkistettavaksi. Saman päivän ohjelmaan kuului ulkomailta saapuneiden lehtien uutisten irti leikkaaminen. Torstaisin Saima ilmestyi lukijoille, jolloin Snellman postitti lehdet tilaajien koti-osoitteeseen. Topeliuksen Helsingfors Tidningar ilmestyi kahdesti viikossa, keskiviikkoisin ja lauantaisin. Nämä olivat niin sanottuja puuropäiviä, jolloin tilaajat noutivat lehden itse kustantajan Gustaf Otto Walleniuksen kirjakaupasta.¹¹⁰

¹⁰⁹ Savolainen, Linnavalli, Selovuori 2002, 13.

¹¹⁰ Savolainen, Linnavalli, Selovuori 2002, 13.

Halutessa tarkkoja uutisia Ranskan tilasta ja politiikasta, tuli lehdet tilata ulkomailta suoraan kotiin. Kotimaisissa lehdissä 1800-luvulla julkaistavat ulkomaanuutiset ja ulkomaita koskevat muut artikkelit joutuivat usein sensuroiduiksi tai niitä ei julkaistu, joko keisarillisten sensuuriasetusten perusteella, lehden oman toimituksen tai valtakunnan sensorien päätöksellä. Kotimaisten lehtien toimittajat tilasivat ulkomaisia sanomalehtiä laatiakseen niiden perusteella uutisia ja kirjoituksia omiin lehtiinsä, kuten Runeberg, Snellman, Topelius ja muut toimittajat tekivät.¹¹¹

Toimittajat lukivat ulkomaisissa lehdissä julkaistuja ranskalaisia jatkokertomusromaneja työnsä puolesta, mikä vaikutti heidän Ranska-käsityksiinsä ja maailmankuvaansa. Kirjoittaessaan romaaneista arvosteluja, omia tiivistelmiä tai omia jatkoro-
maanejaan, olivat kotimaiset toimittajat tärkeitä Ranska-kuvan luojia. Kaikki 3 edellä mainittua liberaalia lehtimiestä olivat suuria Ranska-ihailijoita ja omalla tavallaan niin sanottuja frankofiilejä. Lukijoille välitetty Ranska-kuva on siksi helppo ymmärtää pääosin positiiviseksi, tiettyä aikakauteen liittyvää suurkaupunkeihin kohdistuvaa yleistä kritiikkiä lukuun ottamatta.¹¹²

Tästä syystä erityisesti vuoden 1848 vallankumouksen jälkeen sensuuria kiristettiin entisestään ja ruotsinkieliset lehdet saivat julkaista ulkomaanuutisia vain lainaamalla niitä Suomen tai Venäjän virallisista lehdistä. Suomenkieliset lehdet taas saivat julkais-
ta pelkästään uskonnollisia ja taloudellisia aiheita koskevia artikkeleja.¹¹³ Krimin sodan seurauksena ja Aleksanteri II noustua Suomen suuriruhtinaaksi vuonna 1855, lehtien sensuuria alettiin lieventää mahdollistaen matkakirjoitusten ja ulkomaanuutisten julkaisun uusissa mittakaavoissa.¹¹⁴

Krimin sota 1850-luvulla toi lehtien viestintään ja uutisten välitykseen uutuutena lennättimen käytön, lisäten suomalaisten mahdollisuuksia saada ajankohtaisia uutisia ja tietoa ulkomaista. Rautateiden määrän kasvu ja höyrylaivaliikenteen säännöllinen kulku lisäsivät postin kulun nopeutumista ulkomailta Suomeen ja toisinpäin. Lehtien vaki-

¹¹¹ Martinsen 2006, 35.

¹¹² Ibid.

¹¹³ Martinsen 2006, 41 - 42; Klinge 1997a; Klinge 1998, 98.

¹¹⁴ Knapas, Forsgård 2002, 426 - 432.

tuiset kirjeenvaihtajat ja muut kirjoittajat saivat matkakirjeensä lehtien toimituksiin näin nopeammin perille ja innokkaiden lukijoiden ihmeteltäviksi.¹¹⁵

3 Moderni 1800-luvun matkaaja

Pariisi oli 1800-luvulle saavuttaessa ollut vuosisatojen ajan suosittu grand tourien, aatelisnuorten opintomatkojen kohde tai yksi matkan tärkeimmistä etapeista. Uusi vuosisata toi kuitenkin mukanaan suuria muutoksia matkustamiseen ja matkaajan mentaliteettiin. Euroopan suurimmat kaupungit Pariisi ja Lontoo nousivat vuosisadan puolivälissä ensimmäistä kertaa suuren yleisön mielenkiinnon kohteeksi. Höyrylaiva ja rautatie lyhensivät matkustamiseen kuluva aiaa. Epämukavat, hitaat ja vaaralliset hevosvaunut alkoivat väistyä 1800-luvun aikana pitkien matkojen kulkuvälineinä ympäri Eurooppaa 1860-luvulta lähtien. Suomalaiset saattoivat taittaa matkansa Pariisiin jopa viikossa höyrylaivaliikenteen yleistyessä Helsingin, Turun ja Lyypekin välillä. Sieltä matkaa Pariisiin piti jatkaa junalla. Matkanteko Suomesta Keski-Eurooppaa sujui myös junalla Tallinnan ja Riikan kautta sen jälkeen, kun Tallinna vuonna 1870 liitettiin Venäjän rautatieverkkoon.¹¹⁶

Eryteisesti rautatieverkoston olemassaololla oli suuri vaikutus kansojen ja suurkaupunkien sivistyskehityksessä. Sivistyselémentin lisäksi rautateillä oli taloudellinen vaikutus kaupunkien kasvulle ja modernisoitumiselle. Rautateiden myötä suomalaiset oppivat tuntemaan Suomen maantieteellisiä alueita, sillä kotimaan maisemia pystyi ihastelemaan junavaunusta kuin tauluja. Toinen tärkeä rautateitä seurannut vaikutus oli maakuntien ja kaupunkien yhdistäminen toisiinsa ja pääsy ulkomaille helpottui. Näiden tekijöiden vuoksi Euroopan suurkaupunkeihin matkatessa huomiota osakseen saivat maiden rautatieolot ja ohi vilistävät kansalliset maisemat.¹¹⁷

Rehtori Snellmanista matkanteko rautateillä taittui hetkessä ajatusten ollessa vahvasti tulevassa matkakohteessa Pariisissa;

¹¹⁵ Knapas, Forsgård 2002, 426 - 432.

¹¹⁶ Knapas Forsgård 2002, 186 - 188; Syrjämaa 1994, 126, 132.

¹¹⁷ Joutsivuo, Keläläinen, 2005, 225.

Ajatusten jouduttua tälle rikkaalle alalle, unohdan veturin tuulenopeen kulun, joka seitsemässä tunnissa siirtää meidät Belgian pääkaupungista Ranskan sydämeen, ja siellä me ensi kerran näemme jälleen toisemme – Ranskan ja sivistyneen maailman pääkaupungissa Pariisissa.¹¹⁸

Snellman tarkoittanee kirjoittaessaan; ”Siellä me näemme ensi kertaa jälleen toisemme”, että vaikkei hän fyysisesti ollut vierailut Pariisissa aikaisemmin, tunsikin Pariisin kanssa jo vanha tuttu. Tämä johtui siitä, että hän oli lukenut sanomalehdistä niin paljon Pariisista, että tunsikin käyneensä siellä monta kertaa.¹¹⁹

Matkustajan identiteetissä 1800-luvun puolivälin jälkeen tapahtuneen muutoksen pystyy havaitsemaan tutkimalla aikalaisten tuottamaa matkakirjallisuutta, sillä tyypillistä suurkaupungeista kirjoitetuille matkakokemuksille oli kirjoittajan henkilökohtaisten matkatunnelmien, omien arvioiden ja havaintojen korostaminen. Aikaisemmassa tieteellisemmässä matkakirjallisuudessa tämä ei ollut tarpeen, eikä edes suotavaa. Vielä 1800-luvun alun matkakirjallisuus oli muodoltaan asiapitoista, kuvailu oli tieteellisen tarkkaa ja se keskittyi etupäässä yleishyödyllisen tiedon antamiseen.¹²⁰ Matkustajan minuuden muokkaus vuosisadan edetessä tapahtui uudesta perspektiivistä, sillä omaa kuvaa muokattiin niin sanottua suurkaupunkijulkisuutta vasten. Kaupunkitila esittäytyi tällöin erilaisten ohitse virtaavien objektien suurkaupunkispektaakkelina, johon kuului estetisoiva ja passiivisen katselun asenne. Asenne saattoi olla positiivinen tai negatiivinen, riippuen matkustajan mentaliteetista ja taustasta, tai siitä mitä matkustaja haki ulkomailta. Kaupunkimaisemaa ja -tilaa tarkasteltiin renessanssiin palautuvan täydellistymispyrkimyksen kautta, sillä elämää haluttiin kuvata suurkaupunki-ihanteiden mukaisena taideteoksena. Minuus oli näin vapaasti muokattavissa aivan kuin taiteilijan luoma taideteos tai teatteriohjaajan näytelmä.¹²¹

Eräs suomalainen matkustaja pohti kirjeessään tätä Pariisin katunäkymän monipuolisuutta ja draamallisuutta todeten katunäkymien olevan kuin eläviä kuvia, jotka näyttävät ulkopuoliselle aina spektaakkelimaisena ja säihkyvänä oli kuvattavana sitten

¹¹⁸ ”Ranskan aurinko,” Topelius 1904/1997, Matkahavaintoja, 132.

¹¹⁹ Ks. esim. ”Eläviä kuvia,” Saima nro 9 27.2.1845.

¹²⁰ Varpio 1997, 102.

¹²¹ Joutsivuo, Kekäläinen 2005, 210 - 211, ks. esim. ”Miten sivistys muuttuu kansan omaisuudeksi,” Z. Topelius, 1904/1997, Matkahavaintoja, 143.

minkä tahansa Pariisin yhteiskunnan kerroksen elämä ja sen eri ulottuvuus, aivan kuin parhain teatteriesitys;

Mitä kuvia siellä astuu silmiemme eteen Corneillen liian ylevistä Molieren todellisiin kuviin naurettavine virheineen, Parisin komeasta elämästä siihen elämään, joka sen solissa vietetään, elämän tragediaa ja komediaa, ja aina esitettynä parhaimmalla tavalla.¹²²

1800-luvun alkupuolen pariisilaiskulttuuria on historiantutkijoiden mukaan luonnehdittu niin sanotusti flanörismiksi, jolla viitattiin niin sanotun vapaan kaupunkilaiskansalaisen ulkoiseen olemukseen ja kielelliseen ilmaisuun. Flanöristin muokatessa olemustaan maiseman mukaisesti sopeutumalla siihen, pidettiin ilmauksena passiivisen katselijan asenteesta. Flanöörisiä ominaisuuksia on kuvattu esimerkiksi todeten, että väkijoukko on flanöörin elementti ja flanöörin intohimona ja ammattina on väkijoukkoon sulautuminen. Flanöörin esikuvana pidettiin Pariisin matkailijaa, joka väsymättömästi jaksoi tarkkailla ympäristöään ja nauttia voidessaan kotiutua suurten ihmismassojen keskelle, vaikka varsinainen koti saattoikin olla kaukana. Tärkeintä oli kuitenkin tunne, jonka flanööri sai suurkaupunkimaiseman ihastelusta nauttiessaan nopeatempoisesta suurkaupunkielämästä ympärillään.¹²³

Vaikka flanöörin sanottiin olevan passiivi ulkoisen maailman suhteen tarkkailijaroolinsa vuoksi, hän muokkasi identiteettiään aktiivisesti ja tietoisesti. Flanöristille esteettisen tarkkailijan rooli oli mahdollinen, sillä flanööri ei ollut velvoitettu sosiaalisiiin ja poliittisiin velvollisuuksiin kuten normaalit kaupunkilaiset. Tämä mahdollisti urbaaneille 1800-luvun matkaajille ihmisten ja suurkaupungin sykkeen seuraamisen. Havainnoitsijasta tuli näin osa suurkaupungin näyttämöä.¹²⁴

Kyseisen vuosisadan aikana matkustustottumukset muuttuivat romantiikan ja kansallisaatteiden vaikutusten levitessä Euroopassa. Suomalaisia matkaajia alkoi kiinnostaa muiden eurooppalaisten tavoin tuntemattomien kaukomaiden lisäksi eurooppalaiset suurkaupungit. Kaupunkien historialliset vaiheet ja merkittävyys yleisen eurooppalai-

¹²² "Kirje Parisista, Uudelle Suomettarelle," R.A., Uusi Suometar ke 23 Huhtikuuta 1879 nro 48.

¹²³ Joutsivuo, Kekäläinen 2005, 210 - 211. "Kirje Parisista, Uudelle Suomettarelle," R.A., Uusi Suometar, ke 23 Huhtikuuta 1879 nro 48.

¹²⁴ Joutsivuo, Kekäläinen 2005, 210 - 211.

sen kehityksen kannalta nostettiin keskeiseen asemaan ja tätä yritettiin korostaa kirjoittaen erilaisia matkaoppaita vierasmaalaisille korostaen tiettyjä historiallisesti merkittäviä kohteita. Monissa Pariisin-oppaissa matkajia kehoitettiin käymään matkansa aikana aistimassa Pariisin kansallisen historian henkäisyjä.¹²⁵

Henkilökohtaisia opintomatkoja ulkomaille oli Suomesta tehty jo vuosisatoja, mutta näistä matkoista oli kirjoitettu vain harvoja matkakirjoja. Tyypillisimpiä suomalaisia 1800-luvun Keski-Euroopan matkajia olivat Helsingin yliopiston tulevat professorit, joille myönnettiin erilaisia apurahoja lisäopintojen hankkimiseksi Euroopan arvosteituissa yliopistoissa. Esimerkiksi Fredrik Cygnaeus valmistui historian ja taidehistorian tutkijaksi laajalla Keski- ja Etelä-Euroopan matkallaan 1840-luvun aikana, kirjoittaen matkastaan myös sanomalehtiin.¹²⁶

Matkustamisen yleistymisen 1800-luvun aikana katsotaan synnyttäneen niin sanotun massaturismin. Usean matkailuhistorian tutkijan mukaan massaturismin alku voidaan määrittellä kuitenkin vasta aivan vuosisadan lopulle. Kaikkia kansankerroksia koskevaksi turismiksi ja harrastukseksi matkustus kehittyi kuitenkin vasta 1900-luvun aikana. Massaturismi perustui tietynlaisiin matkajille tarjottuihin paketti- ja ”liukuhihnamatkoihin”, jotka maksoivat tietyn hinnan. Hintaan kuuluivat ennalta määrätyt yöpymispaidat, tutustuttavat matkailukohteet ja nähtävyydet. 1800-luvun ensimmäisen puoliskon matkailua ennen turismin aikakauden alkua on tämän vuoksi kuvattu porvarillisen sivistyneistön matkailun kulta-ajaksi. Sivistyneistön matkajiin kuului niin aatelisia, akateemisesti koulutettuja professoreita, tutkijoita, toimittajia, taiteilijoita ja kirjailijoita.¹²⁷

Ympäri Eurooppaa hieman eri tahtiin kasvanut teollistuminen kasvatti 1800-luvulla vaurastuvaa keskiluokkaa etenkin maissa, joissa teollistuminen ja kaupungistuminen oli nopeaa. Vaurastuminen taas lisäsi sivistyneistöä; porvarien ja akateemisesti koulutettujen määrää. Tämä tarjosi heille mahdollisuuksia matkustaa yhä kauemmas, jonne aikaisemmin oli ollut mahdollista matkustaa vain aivan varakkaimmalla sivistyneistöllä.

¹²⁵ ”Katukahakka Invaliidisillan luona,” Z. Topelius 1904/1997, 204 - 205.

¹²⁶ Kostiainen 1998, 139 - 140.

¹²⁷ Joutsivuo, Kekäläinen 2005, 210 - 211.

Myös itse matkan tarkoituksessa ja matkalle lähdön motiiveissa on havaittavissa muutosta 1800-luvun puoliväliä lähestyttäessä. Tällöin matkalle lähdön syiksi saattoivat riittää entisten sivistys- ja opintotarkoitusten sijaan vain terveydelliset syyt, kuten masentuneisuus, erilaiset sairaudet tai pelkästään uteliaisuus ja seikkailunhalu.¹²⁸

Suomalaiset lähtivät ulkomaille kuitenkin edelleen harvoin pelkästään huvittelemaan. Myös matkalle lähdön tarkoituksena pysyi opintomatka-henkinen painotus, vaikka oppia ja sivistystä haettiin 1800-luvun edetessä yhä kasvavassa määrin matkajaajan oman kansakunnan hyötyä silmällä pitäen. Kansallisuusajattelun taustalla vaikutti monen mielissä vielä valistusajan hyöty-ajattelu. Hyöty nähtiin vuosisadan edetessä yhä enemmän kansakunnan kehityksen kannalta. Suomalaiset eivät yleensä suunnanneet Pariisiin rikastumaan, vaan rikastamaan omaa kansallista kulttuuriaan. Pariisissa käyneiden maineen sanottiin nousevan suuresti matkan jälkeen, sillä siellä käyneet toivat mukanaan matkakokemuksia ja hienostuneita tapoja suuriruhtinaskunnan seura- ja akateemisiin piireihin.¹²⁹

Matkakirjallisuuden kohteeksi nousivat 1800-luvun edetessä ensimmäistä kertaa myös Euroopan suurkaupunkien Pariisin ja Lontoon ”tiheät ihmismetsät”¹³⁰, joiden kuvauksesta muodostui vuosisadan puoliväliä lähestyttäessä matkakirjallisuuden keskeinen rooli. Suomalaisten suurkaupunkimatkajien mukaan ansaitsi nähdä kerran elämässään edessään miljoona ihmistä. Myös vilkkaan kaupunkielämän tarkka kuvailu, jonka kohteena olivat niin ylhäiset kuin alhaiset suurkaupunkien kulkijat entisten historiallisten nähtävyyksien ja infrastruktuurin lisäksi.¹³¹

Vielä 1700-luvun matkajat olivat olleet kiinnostuneita tarkastelemaan ja raportoimaan matkakirjeissään suurkaupungeissa kuten Pariisissa, Lontoossa, Wienissä tai muualla Euroopassa tapaamiaan oman yhteiskunnallisen kerrostumansa jäseniä, jotka kuuluivat etupäässä säätyläistöön. Seuraavan vuosisadan aikana nähtävä muutos tapahtui siinä, että suuret kansanjoukot alkoivat kiinnostaa uutta matkustelevaa ja modernia yhteiskuntaluokkaa, sivistyneistöä, jonka merkitys matkailijoina kasvoi vahvasti

¹²⁸ Ranki, Clerc 2008, 64, 70 - 78.

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ ”Pariisi juhlatamineissa,” Topelius 1904/1997, Matkahavaintoja, 177.

¹³¹ ”Pariisi juhlatamineissa,” Topelius 1904/1997, Matkahavaintoja, 177.

vuosisadan edetessä. Luonteenomaista poliittiselle matkakirjallisuudelle, suurkaupunkikokemuksille ja utopioille oli kirjoittajan henkilökohtaisten matkatunnelmien ja mielikuvien korostus.¹³²

Snellman monien muiden suomalaisten matkaajien tavoin matkusti Manner-Euroopassa saamassa vaikutteita kansalliseen sivistysprojektiinsa. Snellmanista suomalaiset eivät pohjoismaalaisina voineet saada tällaista tietämystä ennen kuin vasta kotikulmilta maailmalle lähdettyään.¹³³ Tämä oli aikakauden sivistyneistölle tyypillinen yleiseurooppalainen tapa matkustaa oman maan ulkopuolelle saamaan akateemista ja sivistyksellistä oppia ja erilaisia vaikutteita ja elämyksiä. Eräs toinen matkaaja kertoi sanomalehtikirjeessään arvelevansa Pariisin kuvausten läpi paistavan avaran maailman raittiita tuulahduksia, joita suomalaiset hänen mukaansa kipeästi kaipasivat. Tämän mainittiin johtuvan etenkin seitsemän kuukautta kestävästä talvesta, jolloin suomalaiset olivat muusta maailmasta eristettyjä jäätyneen meren vuoksi.¹³⁴

Snellman ei poikennut muista sivistyneistön matkalaisista siinä, että vaikka matkaten monien pienien ja keski-suurten kaupunkien läpi, hänen tärkeimmät etappinsa olivat Pariisi ja Lontoo, jotka olivat maailman keskuksia ja suurmetropoleja etenkin 1840 - 1850-luvuilta lähtien. Näistä kaupungeista hän kirjoitti laajat katsaukset ja matkakuvaukset, kun taas esimerkiksi Berliinistä hän kirjoitti hyvin niukasti perustellen, ettei jaksanut kirjoittaa mitään, sillä matka ei tarjonnut hänelle sellaista, mikä häntä ja lukijoita ilahduttaisi. Edeltävän kommentin hän kirjoitti yksityiskirjeessään. Kirjeen luonne ja kerrotut asiat olivat pikkutarkkoja ja henkilökohtaisempia huomioita omasta väsymyksestä ja nähtyjen asioiden ja ilmiöiden mielenkiinnottomuudesta.¹³⁵

Snellman kirjoittaa Suomeen vaimolleen lähettämässään kirjeessä olleensa iloinen saadessaan kotimaasta tuoreita uutisia kauas Keski-Eurooppaan niinkin nopeasti kuin kolmessa viikossa. Muuten Preussista Snellman kirjoitti varsin myönteisesti etenkin alueen historian, armeijan ja valtiomuodon osalta. Saksalaisten kansanluonnetta hän

¹³² Ranki, Clerc 2008, 64, 70 - 78, Kostiainen, Korpela 1998, 54, 136.

¹³³ "Pariisi ja Lontoo," J.V. Snellman, Litteraturblad nro 12, nro 13, marraskuu 1847.

¹³⁴ Martinsen 2006, 205.

¹³⁵ Väisänen 2005, 41, 46.

kuvasi ahkeraksi ja heidän järjestelmällisyyttään hän ihaili estoitta. Tästä huolimatta ranskalaiset näyttäytyivät Snellmanille parempina sivistyksen esikuvina. Tämä tuli esiin hänen suoranaudessa ihailussa kaikkea mahdollista kohtaan mitä Pariisi piti sisällään.¹³⁶

Matkustamisen kasvu johti erityisesti vertailuun vierasmaalaisten ja suomalaisten välillä. Ensin vieras nähtiin oman kulttuurin valossa, mutta vieraan kohtaamisen kestäessä kauemmin ja siihen tottuessa matkajat oppivat katselemaan toiseutta ja vierasta näiden omin silmin. Siksi 1800-luvun matkojen sanotaan merkinneen identiteetinmuodotuksen muokkausta. Ulkomaalaiset eivät kuitenkaan olleet ainoita joita saatettiin pitää outoina tai vieraina, vaan toiset suomalaiset saattoivat tuntua sivistyneestä suomalaisesta tarkastelijasta myös vierailta. Sivistyneistön jäsenten sekä maalla asuvan rahvaan maailma ja omakuva saattoivat olla hyvin kaukana toisistaan.¹³⁷

Matkustaminen kotimaassa perustui tieoppaiden esittelemiin tiukkoihin matkustus sääntöihin, jotka olivat peräisin 1700-luvun lainsäädännöstä. Sääöksissä määriteltiin milloin matkustaminen oli sallittua ja milloin ei. Esimerkiksi sunnuntaisten jumalanpalvelusten aikaan ei ollut sallittua matkustaa, jos kyseessä ei ollut hätätapaus. Kotimaasta kertoviin harvoin matkakohteisiin oli merkitty usein matkareitin varrelle osuvat isoimmat herraskartanot. Tämä kertoo suomalaisten 1800-luvun matkajien säätyläiskeskeisyydestä. Sillä oli vaikutuksensa myös suomalaisen rahvaan kotimaan tuntemukseen, joka oli hyvin vähäistä vielä 1800-puolivälissä. Lähipitäjiä kauemmas ei usein ollut tarvetta matkustaa, eikä kotimaata koskevaa kirjallisuutta ollut saatavilla.¹³⁸

Sanomalehtien välittämällä ulkomaan ja kotimaankuvalla ja tietoudella oli tärkeä osa kansan valistamisessa millainen Suomi ja suomalaiset oikeastaan olivat. Suomalaisten kokemusten mukaan kukaan Suomessa matkustanut ei voinut olla tietämätön vilkkaiden teiden varsilla sijaitsevista kievareista, jotka olivat viinanjuonnin, kortinpeluun, tappelun ynnä muun siveettömän toiminnan pesiä. Tämä oli suomalaisten mielestä erityisen huono asia, sillä suuri osa maan sivistyneistöä oppi tuntemaan rahvaan maan-

¹³⁶ Väisänen 2005, 41, 46.

¹³⁷ Kostianen 1998, 227, "Kirjeitä Keski-Suomelle, V., Parisi tuokok. 3 p. 1876," Keski-Suomi, lauantaina 20 p. Toukokuuta, 1876.

¹³⁸ "Kyytilaitos," J.V. Snellman, Saima nro 22, 29.5.1844.

teillä olosuhteissa, joissa talonpoika ei näyttänyt parhaassa valossa käyttäytyessään tiukkojen määräysten pakottamina kuin orja. Molemminpuolisen epäluulon seurauksena Snellmanin mukaan seurasi yleensä toisen osapuolen halveksunta ja ylimielisyys, toisen osalta taas liioiteltu nöyryys ja vastenmielisyys.¹³⁹

Suomalaisten oman maan tuntemus oli erityisen heikkoa vielä vuosisadan puolivälissä varsinkin maaseudulla, sillä kysyttäessä maaseudun rahvaalta mistä he olivat kotoisin ja missä kasvaneet, moni ei pystynyt tähän kysymykseen vastaamaan. Tavallisinta oli kertoa kysyjille pitäjän nimi, jossa oli syntynyt, mutta harvinaisempaa oli tietää koko maan nimi, tai edes syntymäläänin nimi. Tämän vuoksi erityisesti Helsingin yliopiston opiskelijoiden moraaliseksi velvollisuudeksi korostettiin omaan maahan ja kansaan tutustumista, jotta selvitettäisiin millaisia arvoja ja tapoja Suomen kansalla oli havaittavissa. Apuna toimi myös suomalaisten kirjoittamien matkakirjeiden vertaileva ote vieraiden kansojen ja suomalaisten ulkoisten erojen välillä. Vertaamalla vieraaseen ja toiseen, oli helpompi hahmottaa millaisia ja ketä suomalaiset itse olivat.¹⁴⁰

Suomalaiset halusivat ulkomailla liikkeessään kuitenkin aina mahdollisuuksien mukaan tavata muita suomalaisia; ”Ollessa matkalla tykkönään vieraan kansan kesässä, tekee mieli tavata, jos suinkin mahdollista, oman maalaisen.”¹⁴¹ Siksi esimerkiksi ruotsalaisen R. Nilsonin perustama kirjakauppa Pariisin rue de Rivoli-kadulla tuntui suomalaisista kotoisalta. Pariisin lukuisista kahviloista sanottiin löytyvän 1870-luvulla myös Helsingfors Dagblad, sekä ruotsalaisia, norjalaisia ja tanskalaisia sanomalehtiä lieventämään koti-ikävä.¹⁴² Toivotuinta oli, että Pariisista löytyisi toinen suomalainen, joka opastaisi suurkaupunkien tavoille. Apua tarvittiin esimerkiksi majapaikan etsinnässä, jos ei ollut sukulaista tai tuttua joiden luokse majoittua. Jos tämä ei ollut mahdollista, koittivat suomalaiset matkaajat yöpyä ainakin samoissa majapaikoissa, joko hotellissa, pensionaateissa tai muissa majoituspaikoissa, joissa tiesivät muiden pohjoismaalaisten yöpyneen. Ilmeisen suosittu hotelli 1840-luvun suomalaisten keskuudessa oli Hotel de

¹³⁹ ”Kyytilaitos,” J.V. Snellman, Saima nro 22, 29.5.1844.

¹⁴⁰ Varpio 1997, 104 - 105.

¹⁴¹ ”Kirjeitä Keski-Suomelle, VI,” tekijä tuntematon, Keski-Suomi, Lauantaina 27 p. Toukokuuta 1876.

¹⁴² ”Kirjeitä Keski-Suomelle, V, Parisi toukokuussa 3.p.1876,” tekijä tuntematon, Keski-Suomi, Lauantaina 20p. Toukokuuta, 1876.

Beauvais, jonka kuvailtiin sijaitsevan Pariisin keskellä, lähellä Palais Royalia ja Seine-jokea.¹⁴³

Mikäli suomalaiset jäivät Pariisiin pidemmäksi aikaa, haluttiin luonnollisesti asua jossain halvemmassa majoituskohteessa kuin hotellit tai pensionaatit. Suuren metropolin hälinästä ja jännittävydestä huolimatta monet suomalaiset hakeutuivat Pariisissa asumaan esimerkiksi Montmartren kaltaisiin rauhallisempiin kaupunginosiin, joiden nähtiin muistuttavan eniten koti-Suomea ilmapiiriltään ja olemukseltaan. Esimerkiksi taidemaalari-opiskelija Albert Edelfelt oli Pariisiin saavuttuaan 1872 vuokrannut ruotsalaiselta Severin Nilssonilta ateljee-asunnon, joka sijaitsi Montmartren eteläpuolella. Montmartren kaupunginosa oli 1800-luvun toisella puoliskolla täynnä taiteilijoita muodostaen idyllisen taiteilijayhteisön, joka Edelfeltin mielestä oli verrattavissa johonkin suomalaiseen pieneen, rauhalliseen ja hiljaiseen kaupunkiin. Edelfeltin taideopettaja Berndt Lindholm oli asunut siinä ennen Nilssonia. Suomalaiset pyrkivät asumaan käytännön syiden vuoksi samoissa majapaikoissa ja huoneistoissa kuin muut suomalaiset. Lisäksi koti tuntui näin läheisemmältä, kun toinen suomalainen oli asuttanut samaa huoneistoa. Edelfeltin aikana Montmartren kukkula oli edelleen pienen keskustasta katsottuna perifeerinen maalauskylän olinen kaupunginosa, jossa asuttiin halvalla 1800-luvun loppupuolella.¹⁴⁴

Suomalaiset kävivät toisinaan Pariisin matkansa aikana myös läheisessä Havren satamakaupungissa. Eräs matkaja kirjoitti käyneensä satamassa joka päivä katsomassa josko laivojen joukosta löytyisi masto, jossa liehuisi Suomen lippu. Lopulta eräänä päivänä matkaja havaitsi venäläisen aluksen. Hän kirjoitti tiedustelleensa laivan miehistöltä löytyisikö laivasta suomalaisia, vaikka matkustajat näyttivät hänestä venäläisiltä. Matkaajalle vastattiin laivan miehistön jäsenten olevan suomalaisia, vaikka he työskentelivät venäläisen ruhtinaan huvilaivalla. Matkakirjeen kirjoittajasta ”warsin hupaista oli tavata Ranskassa kokonaisen Suomalaisen waltakunnan 27 asujamella.” Suomalaisen tavattoman suuri ja harvinainen määrä ulkomailla herätti kertojassa ylpeyttä suomalaisuudestaan ja kaipuun kotimaahan. Toteamus, kuinka hupaisaa suomalaisten

¹⁴³ ”Kirjeenvaihto-artikkeli Pariisista, Parisosta,” tekijä tuntematon, 26. Tammikuuta 1843, Åbo Tidningar, 1843.

¹⁴⁴ Catani 2004, 23.

tapaaminen kaukana kotoa oli, otti myös kantaa suomalaisten asemaan. Matkaajan mukaan suomalaisista käytettiin määritelmää jolla heidät kuvattiin Venäjän valtakunnan alamaisten sijaan ”Suomen waltakunnan” asukkaiksi. Matkaaja ei halunnut määrittellä suomalaisia Venäjän keisarin alamaisiksi ja valitsi tietoisesti suomalaisten omaa maantieteellistä aluetta, jota hänestä asuttivat Suomen valtakunnan asukkaat. Kielellinen valinta kertoo matkaajan vahvasta suomalaisuuden tunteesta, jonka matkaaja on halunnut välittää myös lukijoille. Matkaaja haluaa ottaa kantaa Suomen poliittiseen asemaan rakentaen aikalaisten sosiaalista todellisuutta oman diskurssinsa mukaisesti näkökannalta, joka korostaa hänen käsitystään Suomesta omana erillisenä valtiona ja valtakuntana.¹⁴⁵

Toinen matkaaja taas kertoi 1870-luvun lopulla, kuinka vuoden 1878 Pariisin maailmannäyttelyssä kiinnosti erityisesti etsiä Suomen näyttelyosastoa, jonka matkaaja tiesi löytyvän Venäjän osaston sisältä. Erityisen merkittävää kirjoittajalle oli adressikirjan löytäminen ja siihen oman nimen kirjoittaminen. Adressikirjasta löydettävien yhteystietojen avulla oli tarkoitus helpottaa, että Pariisissa matkaavat suomalaiset voisivat tarvittaessa löytää toisensa.¹⁴⁶

Ranskan kielen puhumisen sanottiin olevan Pariisiin saavuttaessa alkuun hyvin kankeaa, jonka vuoksi oli hyvä olla toinen suomalainen tai pohjoismaalainen auttamassa ja tulkkamassa. Pettymystä tuotti etenkin usko omaan ranskankielen taitoihin. Vaikka ranskan kielioppi ja oppikirjat oli osattu ranskan tunneilla hyvin, niin tositalanteessa Pariisissa ei ymmärrettykään montaa sanaa pariisilaisia kohdatessa. Ranskan kielen opettelu kertoo yleisesti matkaajien sivistyneestä taustasta ja yhteiskunnallisesta asemasta sen verran, että matkaajat kuuluivat sivistyneistöön. Silti kyseinen matkaaja, joka valitti kuinka kankeasti ranskan kielen ymmärtäminen ja puhuminen todellisuudessa sujui, kuului luultavasti sivistyneistön alimpiin kerroksiin, eikä omannut aatelista taustaa. Aivan ylimmät yhteiskunnan jäsenet käyttivät ja harjoittivat ranskaa kotiopettajien johdolla, eivätkä vain kirjoista oppien. Ylimmän sivistyneistön salongeissa, matkustaessa ja ulkomaisten vieraiden parissa ylimmän sivistyneistön jäsenet oppivat keskustelemaan ranskaksi yhtä sujuvasti kuin suomeksi tai ruotsiksi. Aatelisten lapsien

¹⁴⁵ ”Kirjeitä Keski-Suomelle, VI,” tekijä tuntematon, Keski-Suomi, Lauantaina 27 p. Toukokuuta 1876.

¹⁴⁶ ”Matka-muistelmia IV, Kirje,” tekijä tuntematon, Keski-Suomi, Lauantaina 28 p. Joulukuuta 1878.

yhteiskunnalliseen ja sivistykselliseen kasvatukseen kuului käyttää ranskaa sosiaalisissa kontakteissa ylimpään sivistyneistöön kuuluvien kanssa kansallisuuteen katsomatta.¹⁴⁷

Pariisista tai Ranskasta kertovat matkakirjeet eivät muodostaneet kuitenkaan suurinta osaa suomalaisissa sanomalehdissä julkaistuista jatkokirjeistä. Valtaosa sanomalehtien ulkomaista kertovista matkakirjeistä ja kertomuksista koski suomalaisten emämaata Venäjää, jonne oli helpointa matkustaa. Esimerkiksi Amerikasta alettiin kirjoittaa sanomalehtien matkakirjeissä suuremmassa määrin vasta 1870 – 1880-luvuilta lähtien. Matkakertomukset olivat vuosisadan puolivälin jälkeen sanomalehtien jokapäiväistä aineistoa, jopa siinä määrin, että lehdissä alkoi ilmestyä kritiikkiä heikompi tasoisia matkakirjeitä kohtaan. Tämän taustalla oli lehtien kirjoittamisen vapauden kasvu, matkustamisen yleistyminen ja sitä kautta myös yleisön kasvava uteliaisuus. Uteliaisuus kuului 1800-luvun matkustajan mentaliteetin muutokseen maiseman estetisoitumisen myötä. Tämä näkyi matkakirjeissä taulun maiseman kuvauksena, jonka tärkeitä osasia kuvaillut kadunkulkijat olivat. Matkakuvien maisemien hahmottamisessa saatettiin usein käyttää kaunokirjallisuutta apuna ja Pariisiin liittyen etenkin ranskalaisia romaaneeja. Matkakirjeiden ja -kertomusten kirjoittajat pyrkivät välittämään nähtyjen maisemien tunnelman ja näkymän mahdollisimman taiteellisesti.¹⁴⁸

Maiseman eli kuvaillun kohteen maineella oli osansa millaisena tauluna maisema tai katukuva lukijoille välittyi. Kuvatun kohteen maineen vaikutus oli parhaiten hahmotettavissa juuri suurkaupunkien, kuten Pariisin katuja ja aukioita kuvattaessa. Etukäteismielikuvat ja -tietämys vaikuttivat maisemista käytettyjen kielellisten diskurssien valintaan. Maisemakuvan rakentaminen 1800-luvulla vaikutti vahvasti juuri etukäteen luodut stereotyyppiä ja matkakohteessa paikanpäällä koetut tunteet ja aistimukset. Historiantutkimuksessa tätä kutsutaan usein maiseman 'merkityksellistämisen prosessiksi', joka nationalismiin ja romantiikan aatteiden myötä korosti eri kansallismaisemille annettuja yhteisöjä yhdistäviä merkityksiä.¹⁴⁹

¹⁴⁷ "Kirjeenvaihto-artikkeli Pariisista, Parisosta," tekijä tuntematon, 26. Tammikuuta 1843., Åbo Tidningar, 1843.

¹⁴⁸ "Kirjeenvaihto-artikkeli Pariisista, Parisosta," tekijä tuntematon, 26. Tammikuuta 1843., Åbo Tidningar, 1843; Kostiainen 1995, 227.

¹⁴⁹ Kostiainen, Korpela 1998, 139 - 140.

J.V. Snellmanin kirjeissä Pariisin merkitys näkyy sen luomassa toiseuden hahmossa, jota arvostelemalla ja vertaamalla pystyttiin omakuvaa hahmottamaan selkeämmin. Snellmanista erityisesti matkakirjeiden suomalaiskansallinen luonne suodattui lukijoille matkaajien Pariisi-vaikutelmien kautta. Kirjeiden havainnot uusista eurooppalaisista aatteiden virtauksista maustoivat ja vakuuttivat halutun sanoman voimaa entisestään. Etäisyys oman kotimaan oloihin oli voima, joka Snellmanista synnytti terävää kritiikkiä aikakauden henkistä kehitystä kohtaan etenkin kotimaan oloissa. Snellman pystyi hahmottamaan suomalaisten henkistä tilaa ulkomailta monipuolisemmasta näkökulmasta kuin kotimaasta käsin.¹⁵⁰

Snellman kertoo eräässä kirjeessään kuinka kyseinen kirje oli syntynyt iltaisin raapustetuista muistiinpanoista siinä toivossa, että edes jotkut lukijat tai ”muutamat ihmisyksilöt” saattaisivat huomata kuvausten olevan yhtä erityislaatuisia, kuin ne kirjoittajan silmissä olivat. Snellmanista hänen kuvauksensa voisivat olla useamman lukijan mielestä mielenkiintoisia ottaen huomioon kumpaisenkin lukijan ja kirjoittajan katsomuksia yhdistävä sama kansallinen leima. Snellman ei mainitse kirjeissään käsitettä suomalaisuus, mutta kansallisella leimalla hän tarkoittaa suomalaisten muodostamaa erityistä ja omaleimaista kulttuuria ja kansaa, joka jakoi yhteisen mentaliteetin, kansanluonteen ja historian. Tässä tapauksessa yhteinen leima ja mentaliteetti tarkoittaa, että Snellman totesi lukijoiden, myös suomalaisina varmasti katsovan asioita samalta katsantokannalta yhteisen kulttuurin ja kansallishengen vuoksi.¹⁵¹

Romaania Snellman kuvailee uutena tärkeänä matkakertomusten ja matkakirjallisuuden muotona, jonka vuoksi myös tässä tutkimuksessa kiinnitetään huomiota romaanien vaikutukseen suomalaisten Pariisi-kuvan muokkauksessa. Itse matkakirjoja Snellman piti melko harvinaisena kirjallisuuden lajina suomalaisten yksityiskirjastoissa vielä 1800-luvun puolivälissä, mutta sen sijaan näki romaanien syrjäyttäneen matkakirjallisuuden. Hänestä romaanit onnistuivat useimmiten havainnollistamaan kaukaisten maiden erikoista luontoa ja niiden asukkaiden tapoja paremmin kuin matkakirjojen maltillinen asiateksti. Snellmanin mukaan romaanit kuvasivat aikaisemmin etupäässä sivistyneen maailman yläluokan elämää, mutta vuosisadan edetessä tämä oli laajentu-

¹⁵⁰ Savolainen 2006, 484, 493.

¹⁵¹ ”Pariisi ja Lontoo” (”Paris och London”), J.V. Snellman, Litteraturblad 12, marraskuu 1847.

nut kattamaan näiden luokkien hienostuneen elämäntavan rinnalla romantisoituja kuvauksia köyhyyden, hädän ja rikoksen asuinpaikoista.¹⁵²

Snellmanista oli tärkeää erottaa romaaneista proosallinen kuvaus taiteen idealisoivista luomuksista, sillä taide ei voinut löytää aiheitaan jokapäiväisestä elämästä vaan sen täytyi valita sellaiset tilanteet, jotka olivat helpoiten idealisoitavissa. Tämän vuoksi hänestä ei voinut moittaa sitä, että uudempi romaani jätti kansakuntien elämän kaikkein yleisimmät asiat käsittelemättä. Romaanit kuvasivat kansakuntien tärkeimpiä asioita tavalla ja kuvakielellä, joka antoi lukijoille enemmän kuin mitä todellisuudessa tapahtui. Kuva oli hyvin liioiteltu ja monesti ilman todellisuuspohjaa. Snellmanista ei ollut haittaa vaikka romaani johdattaisi lukijan etnografiaan, joka käsitteli mieluummin yleisinhimillisiä asioita enemmän kuin kansakuntien erityisiä luonteita, tai maiden oloja, sillä tämän hän näki vain hyödyllisenä. Intohimojen kuvausten avulla romaanit auttoivat hänestä myös matkakertomuksia pääsemään oikeuksiinsa. Hänestä ei ollut lainkaan ihmeellistä, että moderni ranskalainen kirjallisuus oli osaltaan synnyttänyt useita kuvauksia Euroopan sivistyneistä maista ja kansoista.¹⁵³

J.V. Snellmanin artikkeli vuoden 1845 Saimassa otsikolla ”Eläviä kuvia”, kertoi tästä uudesta muoti-ilmiöstä, jossa sanomalehtien matkakirjeiden ja ranskalaisten jatkoromaanien lukijat pystyivät matkaamaan kaukasiin kohteisiin kotoaan käsin, sillä niin elävästi vuosisadan puolivälin romaanit ja matkakertomukset avautuivat lukijalle tai niin sanotuille mielikuva-matkaajille, jotta sanottiin; ”Se joka ei ole Gulliverin kanssa tehnyt matkaa lilliputtien maahan, voi säästää vaivaa ja aikaa ja matkakustannuksia, jos suvaitsee kamarissaan lukea suomalaisia sanomalehtiä.”¹⁵⁴

Ranskalaislähtöistä ja ranskankielistä kirjallisuutta luettiin ympäri Suomea innokkaasti joko käännettynä tai alkuperäisellä kielellä siellä, missä lukutaitoa ja varoja kirjojen hankkimiseen löytyi. Myös sivistyneistön parissa ranskalaista kirjallisuutta luettiin aina, kun sitä oli mahdollista saada käsiin.¹⁵⁵ Aatelin ranskalaismuoti ja -ihailu siirtyi ajan

¹⁵² ”Romaani,” J.V. Snellman, Saima nro 2, 15.1.1846.

¹⁵³ Klinge 1985, 176 - 178.

¹⁵⁴ ”Eläviä kuvia,” J.V. Snellman, Saima 27.2. 1845, Snellmanin kootut teokset 7, elokuu 1844 - toukokuu 1845, 2002.

¹⁵⁵ ”Bref fran en resa, XIX,” E.A-n., 26.1. 1878, nro 22, Morgonbladet.

myötä myös porvariston alempien yhteiskuntaryhmien pariin sanomalehtien matkakirjeiden ja följetongien välityksellä.¹⁵⁶

Ranskalaiset kirjailijat ja romaanit olivat haluttuja etenkin 1840-luvulta eteenpäin, jolloin romaanin sanottiin lyöneensä itsensä läpi Euroopassa. Romaanien myötä aikakauden mentaalisen maailmankuvan ilmentäjänä pidetään romantikkoa, joka ammensi tunteitaan mahdollisimman kaunopuheisesti. Varsinkin vaurastuva porvaristo luki mielellään historiallisten romaanien seikkailukertomuksia, jotka olivat täynnä intohimoa, kauhua ja vallankumouksia. Myös Topeliuksen oma romaanituotanto oli täynnä uhkia ja mysterejä ranskalaisten esikuvien mukaan. Säätyläistön ja etenkin aatelisten naisten keskuudessa luettiin myös paljon romaaneja, vaikka säätyläistön parissa romaanit tuomittiin usein liian kepeiksi ja yksinkertaisiksi. Romaania kritisoivien taholta niiden väitettiin välittävän vaarallisia moraalisia ja kumouksellisia vaikutteita jonka vuoksi ne tuomittiin usein mieltä turmeleviksi ja epäsoviviksi niin sivistyneelle kuin tavalliselle rahvaalle.¹⁵⁷

Ranskalaisella ja venäläisellä kaunokirjallisuudella oli suuri merkityksensä myös ranskalaisen kulttuurin leviämisessä, sillä näitä ulkomaisia tuotoksia luettiin laajasti ympäri Suomea pienimmistä Pohjoisen pitäjistä aina Helsingin herrojen komeisiin kaupunkiasuntoihin saakka. Snellman todistaa samaa pohtien *Litteraturbladissa* modernin ranskalaisen kirjallisuuden vaikutuksia ja leviämistä Suomessa, todeten jokaisen suomalaisen varmasti tunteva aikansa suuren ranskalaisen romaanikirjailijan Alexander Dumas'n nimen. Hän totesi Dumas'n tuottaneen ruotsalaisten ja suomalaisten romaanikirjastojen runsastuttamiseksi suuren määrän suosittuja romaaneja, joiden tapahtumapaikkana toimi yleensä Pariisi. Siksi Dumas'n romaaneja pidettiin myös eräänlaisina matkakirjoina suoranaisten kirjojen julkaistavien matkakirjojen kalliin hinnan ja heikon saatavuuden vuoksi. Siksi Dumas'n 'Pariisin oppaat saavuttivat suuren suosion niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa. Ne olivat helposti saatavilla sanomalehtien jatkoromaaneina, joissa korostui ranskalainen kansallismaisema, jonka nähtiin tarkoittavan samaa kuin ihanteiden ja synnin Pariisi.

¹⁵⁶ Följetongilla tarkoitetaan 1830-lvuulla sanomalehdissä yleistyneitä jatkokertomuksina julkaistavia romaaneja. Klinge 1998, 71 - 72.

¹⁵⁷ Klinge 1998, 68 - 74, 99 - 108.

Yhtä jatkokertomusta saatettiin julkaista lehdessä pien¹⁵⁸enä osina vuosia, joka parhaiten nähtiin viikoittaisina tarinatuokioina jonkun perheenjäsenen lukiessa jatkokertomusta kuulijoilleen ääneen vierassalongissa. Dumas oli alun perin tehnyt sopimuksen luoda kirja, joka olisi matkakertomus Pariisista. Kustantaja oli kuitenkin pyytänyt Dumasia muuttamaan matkakertomuksen romaanimuotoon sen jälkeen, kun Eugene Suen Pariisin mysteerit-sarja saavutti suuren suosion Ranskassa ja muualla Euroopassa.¹⁵⁹ Esimerkkinä Pariisin-romaanien suosiosta osoittavat väitteet Helsingissä 1840-luvulla asuvien ylioppilaiden saama kritiikki siitä, että ahkeran opiskelun sijaan he kuluttivat kaiken aikansa lukemalla Eugene Suen Pariisin mysteereitä ja muita vastaavia ranskalaisia romaaneja.¹⁶⁰

Eugene Suen kuuluisa Pariisin mysteerit-sarja, jota julkaistiin Journal des Debatis'ssa vuoden 1842 lopussa ja koko vuoden 1843, perustui Pariisissa tapahtuneisiin rikoksiin. Sue oli päässyt tutustumaan rikoksiin arkistoista löytyneiden rikostapausselostusten kautta. Romaanisarjan kautta suomalaisten lukijoiden parissa vahvistuivat mitä luultavimmin yleiset suurkaupunki-diskurssit pahuuden ja turmeluksen läsnäolosta kaikkialla minne ihmisiä keskittyi asumaan yhtä paljon, kuin juuri Pariisiin.¹⁶¹ Kirjasarjan suosio kertoo kuitenkin myös mysteerien herättämästä ihastuksesta ja jännityksestä, joka yhdistettiin liittyvän luonnollisena osana Pariisin kaltaisten alueiden olemukseen.

Sanomalehtien följetongit olivat suomalaisten lukijoiden tavoitettavissa pitkään 1800-luvulla ainoastaan ruotsinkielisten lehtien sivuilla ja koti-Suomeen tilattuna ranskalaisen sanomalehtien kautta, joissa kaikki uusimmat romaanit ensimmäisenä julkaistiin. Ulkomailla käyneet saattoivat tuoda ulkomaisia sanomalehtiä mukanaan. Erityisesti lehtien toimittajat tilasivat monia ulkomaisia sanomalehtiä niiden ulkomaanuutisten vuoksi, mutta lukivat lehdistä myös uutuus-romaanit ja julkaisivat myös näitä käännettynä suomalaisissa lehdissä. Ruotsinnosten ja suomennosten kääntämisessä meni vielä oma aikansa vuosisadan puolivälin tuntumassa, eikä kaikkia teoksia julkaistu Suomessa sensuurin vuoksi ollenkaan, ennen kuin aivan 1800-luvun lopulla ja yleisemmin 1900-luvun puolella. Följetongimuoto merkitsi sanomalehdille ja kirjailijoille suurempia

¹⁵⁸ Klinge 2003, Suomen Kulltuurihistoria II, 37, "Romaani," J.V. Snellman, Saima nro 2, 15.1. 1846.

¹⁵⁹ Klinge 1998, 80 – 83, Ranki 2007, 35 - 37.

¹⁶⁰ Klinge 2003, Suomen Kulltuurihistoria II, 37, "Romaani," J.V. Snellman, Saima nro 2, 15.1. 1846.

¹⁶¹ "Pariisi ja Lontoo," J.V. Snellman, Litteraturblad nro 13 joulukuu, 1847.

tuloja, suosiota ja uusien lukijakerrosten mielenkiinnon herättämistä vieraita maita ja kansoja kohtaan.¹⁶²

4 Ranskalaisen salonkikulttuuri

4.1 Suomalainen sivistyneistö

Jotta ranskan ihailun vahvaa pohjaa ja kannatusta 1800-luvun Suomessa voisi ymmärtää paremmin, on tärkeää ymmärtää Ranskaa ihailleen sivistyneistöksi kutsutun yhteiskunnallisen kerrostuman koostumus. Tämä yhteiskuntaryhmittymä oli myös tärkeässä roolissa Ranskan ihailun levittämisessä alempien säätyjen pariin. Yhteiskunnan ylintä kerrostumaa alettiin 1800-luvun edetessä kutsua yhteisnimityksellä sivistyneistö, sen kasvavan monimuotoisuuden ja olemuksen vuoksi, sillä sivistyneistöön alettiin laskea kuuluvaksi yhä useampien ammattinimikkeiden haltijoita. Sääty-muotoisista sanoista ja käsitteistä ovat tässä tutkimuksessa tärkeimpiä suomen kielen käsitteet säätyläinen ja säätyläistö. Näillä tarkoitetaan sääty-yhteiskunnan pintakerroksen kaikkia väestön aineksia, niin aateliaisia kuin aatelittomia, oppineita ja oppimattomia. Yhteiskunnan ylintä säätyä voidaan kutsua yhteisesti myös herrasväeksi, riippumatta siitä, asuivatko säätyläiset maalla vai kaupungissa, tai kuuluivatko he valtiopäivien säätyjaon luokitteluihin säätyihin, vai niiden ulkopuolelle. Säätyläistöön laskettiin 1800-luvun edetessä kuuluvaksi esimerkiksi oikeus-, keskus- ja paikallishallinnon virkamiehiä, upseereita, papistoa, yliopiston opettajia, tilanomistajia, tehtailijoita, ruukkien omistajia, isännöitsijöitä, toimistohenkilökuntaa, apteekkareita, lääkäreitä, arkkitehteja, asianajajia ja taiteilijoita ja kotiopettajia.¹⁶³

Tiettyyn säätyyn kuuluminen ei ollut 1800-luvulla mikään itsestäänselvyys, sillä säätyjen sisällä saattoi esiintyä jakautumista moneen eri arvoluokkaan ja ryhmään. Myös puhuttaessa säädyistä saatettiin varsinaisten neljän poliittisen tai sosiaalisen säädyn lisäksi käyttää esimerkiksi ilmaisuja vapaasääty, oppisääty, kauppiassääty, rahvassääty, herrassääty, ylimyssääty.¹⁶⁴ Säätyjen luokittelua ja ryhmittelyä pystyttiin toteuttamaan

¹⁶² Klinge 2003, Suomen Kulttuurihistoria II, 37, Ranki 2007, 35 - 37.

¹⁶³ Wirilander 1974, 34 - 35.

¹⁶⁴ Wirilander 1974, 66.

monella halutulla tavalla riippuen mitä haluttiin korostaa kenenkin yhteiskunnallisesta asemasta. Suomen 1800-luvun sääty-yhteiskunta rakentui vielä vahvasti säätyjen erioikeuksiin, jakautuen nelisäätylaitoksen varaan, vaikka 1800-luvun aikana yhä useamman henkilön yhteiskunnallinen asema ei ollut enää määriteltävissä perinteisen poliittisen ja sosiaalisen luokittelun mukaan. Tämä tarkoitti, etteivät he kuuluneet mihinkään perinteisestä neljästä yhteiskuntaryhmästä, joihin kuninkaiden alamaiset oli perinteisesti jaettu; aatelistoon, papistoon, porvaristoon, tai talonpoikiin.¹⁶⁵

Vuoteen 1875 asti Suomen säätyläiset jaettiin eri arvo-ryhmiin kuten myös muu väestö. Papiston saamien ohjeiden mukaan säätyläistö jaettiin sääty pohjaisiin ritaristoon ja aatelistoon, oppisäätyyn ja muihin säätyhenkilöihin. Suomen säätyläistöä tutkineen Wirilanderin laatiman väkilukutilaston mukaan Suomen säätyläisten määrä näyttää kasvaneen nousujohteisesti tämän tutkimuksen tarkasteluajankohdan alkamisesta 1700-luvun viimeisen vuosikymmenen alusta noin 14 000 säätyläistön jäsenestä yli 27 000:ksi jäsentä käsittäväksi yhteiskuntaryhmäksi 1870-luvulle saavuttaessa. Vuonna 1870 säätyläisten osuus koko väestöstä oli 1,5 prosenttia. Ainoastaan 1800-luvun ensimmäinen vuosikymmen muodostaa poikkeuksen säätyläistön määrän kasvuun, sillä etenkin Suomen sodan 1808 – 1809 vaikutukset ovat vähentäneet säätyläistöön kuuluvien lukumäärää. Nuori Suomen suuriruhtinaskunta tarvitsi paljon uusia virkoja ja virkamiehiä toteuttaakseen autonomista hallintoaan, joka näkyi taas jyrkkänä säätyläisten määrän kasvuna sodan jälkeisten vuosikymmenten aikana.¹⁶⁶

Helsingissä noudatettiin 1800-luvun alkupuoliskolla tiukkaa rankijärjestystä ja säätyrajoja, jonka mukaan yhteiskunnallinen arvo määrittyi. Rankijärjestelmän ytimen muodostivat tuolloin Armfeltin, Aminoffin, von Haartmanin, Mannerheimin, von Willebrandtin ja Walleenin suvut, jotka olivat keskinäisissä sukulaisuussuhteissa keskenään. Taustalla olivat sukujen ympärille muodostuneet senaattoriverkostot. Ylimpään seurapiiriin noustiin avioliittojen kautta tai nousujohteisen virkauran myötä. Virat aukenivat harvoin ulkopuolisia, ellei heillä ollut erityisiä asiantuntijataitoja tai vaikuttavaa yliopistokoulutusta. Suomalaisen ylimmän seurapiirin jäsenet naivat usein venäläisten ylimys-

¹⁶⁵ Wirilander 1974, 34 - 37.

¹⁶⁶ Wirilander 1974, 124 - 125, Wirilanderin rakennekuva säätyläistöä pohjautuu henkiveron perintään laadittujen manttaaliluettelojen antamiin tietoihin, joissa on laskettu edellyttäen yhtä säätyläismiestä kohden laskettavan perusyksikön eli perheen käsittävän keskimäärin noin 4.7 henkeä.

tön edustajia, jolloin vanhat ja arvokkaat suvut saatiin yhdistettyä. Toimenpiteellä mahdollistettiin lisäksi uusia virkoja Suuriruhtinaskunnan hallinnossa. Harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta keisari ennen pitkää aateloi senaattoriksi nimittämänsä aatelitoman. Vaikka myös aatelisilta alettiin vuosisadan alussa vaatia virkoihin tutkintoja, oli heidän tapauksessaan enemmän merkitystä ranskalaisten seurusteluetikettien tuntemuksella osoitetulla yleissivistyksellä ja suosituksilla. Ranskalaisten seurusteluetikettien ja sivistyneiden pöytäkeskustelujen taitaminen oli paras keino vakuuttaa omaavansa virkoihin vaadittava yleissivistys.¹⁶⁷

Säätyläistö oli Suomessa hyvin monitasoisesti kerrostunutta 1800-luvulla, ja sen hierarkinen rakenne oli yhtä silmiinpistävää kuin sen säätyjakoisuus. Tämä oli havaittavissa vuosisadan alussa vielä kaikilla yhteiskunnallisen elämän tasoilla, niin torpparien arjessa kuin hienoston salongeissa aina sääty-yhteiskunnan murenemiseen asti vuosisadan lopulla. Suomessa oli 1800-luvulla vanhoja aatelisvaakunan omaavia sukuja suhteellisen vähän jäljellä, mutta aatelisarvon omistavilla oli valtaa sitäkin enemmän. Aikakauden yleinen mielipide kannatti vahvaa hierarkisuutta ja yhteiskunnan kerrostuneisuuden voimassa pitämistä. Tämän turvaamiseksi säädettiin erityisen tarkkoja arvojärjestyksiä ihmisten yhteiskunnallisen eriarvoisuuden merkitsemiseksi, sääntelemiseksi ja opastamiseksi, kuinka muihin ihmisiin ja toisen sosiaaliryhmän edustajiin tuli suhtautua oikealla tavalla.¹⁶⁸

Yhteiskunnassa vallitsi arvoporrastus myös ilman nimenomaisen rankijärjestyksen sitä virallisesti määrittelemättä, perustuen vanhoihin tapoihin ja käytäntöihin. Yhteiskunnan kaikkein korkeimman eliitin Helsingissä muodostivat Pietarissa paljon vieraileva sivistyneistön ylin kerrostuma, joka vieraili Pietarissa käydessään aktiivisesti sen seuraapiirin salongeissa ja ylläpiti Helsingin omaa ranskalaista salonkikulttuuria.¹⁶⁹

Suomalaiselle pienilukuiselle aatelistolle sääty-yhteiskunnan olemassaolo ja rajat alempiarvoisiin olivat tärkeitä, sillä heidän erityisasemansa ja toimeentulonsa olivat säädystä riippuvaisia. Sen vuoksi aatelisto pyrki luomaan itselleen jatkuvasti uusia kei-

¹⁶⁷ Martinsen 2006, 20 - 21, 33 - 35, Klinge 1985, 178 - 180.

¹⁶⁸ Wirilander 1974, 154 - 155.

¹⁶⁹ Wirilander 1974, 159.

noja erottautua alempiarvoisistaan, sitä mukaa kun nämä omaksuivat eliitin mieltymyksiä ja tapoja itselleen. Ristiriitaisen tavoitteesta teki se tosiasia, että samalla kun aatelisto pyrki kehittämään tavoistaan vieläkin hienostuneempia korostamalla säätyeroa, omaksuivat he itse asiassa kasvavassa määrin porvarillisia ihanteita, elämäntyyliä ja moraaliarvoja. Aatelisto siis edesauttoi tiedostamattaan säätyjen välisten rajojen heikkenemistä. Tietoinen eristäytyminen muusta kansasta kääntyi myös heitä itseään vastaan kasvavan yhteiskunnallisen kritiikin kääntyessä aatelistoa ja heidän harjoittamaansa kaksinaismoraalia kohtaan esimerkiksi ranskalaisista romaaneista puhuttaessa. Vaikka niitä kritisoitiin moraalisesti turmeleviksi ja vallankumouksellisiksi, luettiin ranskalaisia romaaneja erittäin yleisesti aateliston parissa.¹⁷⁰

Kuten muualla Euroopassa, alkoi Suomessa 1800-luvun aikana kasvaa se joukko, joka ei kuulunut suoranaisesti aateliin, papistoon tai muihin vanhoista nelisäätyjaon säädyistä. Lukumäärältään ja varakkuudeltaan se oli lähestyi väestön ylintä kerrostumaa nousemalla yhä keskeisempiin aseisiin niin valtion virkojen, kuin seurapiirien rankingissa. Varallisuuserot olivat yhtenä merkittävimmistä syistä säätyerotuksen perusteiden murenemisessa. Tiukkojen säätyrajojen heikkenemisen seurauksena myöskään sivistyneistön seurapiirit eivät olleet enää täsmällisen tiukkoja yhteisönsä rajoista, kuten vielä aivan vuosisadan alussa.¹⁷¹

Säätyrajojen mureneminen muutti mukanaan myös aikakauden diskursiivista ilmapiiriä, sillä etenkin 1800-luvun puolivälin jälkeen ei puhuttu enää vain neljästä Jumalan luomasta pääsäädyistä tai Huoneentaulun kolmesta säädyistä, vaan sääty-käsite ja sitä vastaava sanasto monipuolistui säätyrajojen heiketessä. Yhä useammista yhteisöistä alettiin käyttää termiä 'sääty' ja sitä mukaa sanan perinteinen merkitys alkoi hämärtyä. Myös säätyläistön sijaan väestön ylimpiä kerrostumia alettiin kutsua yhä useammin yleisnimityksellä sivistyneistö. Sivistyneistöön sisällytettiin kuuluvaksi yhä laajempi väestökerrostuma johon kuului aateliston ja papiston lisäksi myös muita niin sanottuja varakkaita tai hyvin kouluttautuneita. Sivistyneistöön noustiin viran, toimeentulon tai esimerkiksi edullisen avioliiton turvin. Sivistyneistöön kuuluvat eivät siis välttämättä olleet syntyperältään aatelisia tai peräisin muusta vanhasta ja arvostetusta suvusta.

¹⁷⁰ Klinge 1985, 178 - 180, Häggman 1994, 119 - 120, 126.

¹⁷¹ Wirilander 1974, 385 - 387.

Yksilön sosiaaliasemaa määritti uudistuvassa yhteiskunnassa enemmän valistuksen, ulkonaisen käytöstävän ja varallisuuden yhteisvaikutus.¹⁷²

Vielä vuosisadan alussa ylimmän säätyläistön seuraelämä keskittyi eri puolilla Suomea sijaitseviin maaseutukartanoihin ja näiden salonkeihin. Säätyläistön keskuudessa voimistui 1830-luvulta lähtien muuttoliike kaupunkeihin ja hakeutuminen kaupunkilaisten elämänpiireihin, mukaan lukien Helsingin seurapiirit. Sivistyneistön kaupunkihakuisuus kohdistui lähes poikkeuksetta Helsinkiin, jossa suurin osa oikeus- ja siviilihallinnon ja muista Suuriruhtinaskunnan viroista oli tarjolla. Virkakeskeisyys nousi vuosisadan edetessä mittaamattomaan arvoon, sillä ilman valtion virkaa oleva säätyläinen menetti yhteiskunnan arvostusta, vaikka omaisi korkean aseman niin sanotun luonnollisen säätynsä puolesta. Virat alkoivat vuosisadan edetessä kiinnittyä yhä tiukemmin haltijansa yhteiskunnalliseen arvoon ja rankijärjestykseen.¹⁷³ Helsinkiin maaseudulta muuttanut aatelisto alkoi muodostaa omia kontaktiverkostojaan, jonka jäsenistä Helsingin ylin seurapiiri koostui.¹⁷⁴

4.2 Kosmopoliitit salongit

Suomalaisten ranskalaisihailun laajuuden hahmottamiseksi on tärkeää tutustua myös sivistyneistön sosiaalisiin kohtauspaikkoihin, joista tärkeimmän muodostivat yksityiset ranskalaishenkiset salongit, joissa ranskalaisihailu eniten ilmeni. Suomessa vuonna 1842 vierailut tunnettu ranskalainen kirjailija Xavier Marmier, joka kirjoitti kertomuksia Suomen matkansa tunnelmista ja havainnoista Ranskaan, kuvasi Helsingin hienoston salonkeja yhtä eleganteiksi, kuin Pariisin parhaita salonkeja. Niissä liikkuvat seurapiirit olivat hänestä erittäin henkeviä ja valistuneita. Seurapiirien jäsenet olivat Marmierista sydämeltään suomalaisia, olosuhteidensa vuoksi venäläisiä, mutta hengeltään ja tavoiltaan ranskalaisia. Marmierin mukaan tämä tarjosi vierasmaalaiselle merkillisen sekoituksen erilaisia aatteita ja mieltymyksiä sekoittuneina vanhoihin perinteisiin ja uusiin toiveisiin, joita ilmaistiin lukuisilla kielillä. Laajasta kulttuurin tuntemuksesta kertoi Marmierin mielestä myös se, että yhdessä ja samassa illanvietossa siirryttiin

¹⁷² Wirilander 1974, 395 - 396.

¹⁷³ Wirilander 1974, 92, 312.

¹⁷⁴ Klinge 1997b, 53 - 55.

kevyesti keskustelun aihe- ja kulttuuripiiristä toiseen tuottamatta kenellekään läsnäolijalle ongelmia seurata mukana. Kaikkien salonkien vieraiden sanottiin myös olevan kykeneväisiä kertomaan oman mielipiteensä esimerkiksi kotimaisista kansantarinoista, uusimmista Ranskasta kantautuneista uutisista tai venäläisten ja ranskalaisten filosofien tai kirjailijoiden tuotoksista.

Myös toinen ranskalainen kirjailija Laezon Le Duc mainitsi kirjoituksissaan Helsingin seurapiirien salonkien olevan yhden kiinnostavimmista seikoista, joita Helsingissä saattoi kohdata. Le Ducin mukaan Helsingin seurapiirien hallitsevat kielet olivat ruotsi ja ranska, ja etenkin Helsingin seurapiirien naiset saivat häneltä kehuja erityisen hyvästä ranskan kielen taidosta. Tästä huolimatta Marmier kritisoi, ettei Helsingin salongeissa puhuttu politiikasta ja kuvaili heitä ”haluttomiksi koettelemaan sukkeluuttaan näissä karikkoisissa vesissä, joissa heidän pariisilaiset siskonsa niin helposti liikkuvat.”¹⁷⁵

Marmierin seuran oli erittäin haluttua 1840-luvun Helsingin seurapiireissä ja hänestä jopa leikkimielisesti taisteltiin. Ennen kuin hän saapui Suomeen Tukholman kautta toukokuussa 1842 tunnettiin hänen nimensä ja ansionsa jo seurapiireissä, sillä Topeliuksen toimittama Helsingfors Tidningar-lehti ilmoitti kuuluisan Marmierin, ”den celebre Marmier” saapuneen maahan. Matkan syy ei ollut Marmierin mukaan pelkkä huviretki, sillä hän halusi syventää Suomea koskevia tietojaan, voidakseen välittää näitä edelleen ranskalaisille lukijoilleen.¹⁷⁶ Marmierin oli vakiokasvo ylimmän seurapiirin salongeissa, jonne hänet otettiin ilomielin vastaan kielitaitoisuutensa, kosmopoliitin olemuksen ja aatteidensa vuoksi. Ilmeisen paljon kysyntää hänellä oli myös Pariisissa, sillä hän kertoi itse vierailevansa päivittäin kolmessa tai neljässä salongissa siitä piiristä, jotka hänen tuttavansa Pariisissa muodostivat. Tähän kuului hänen mukaansa yli neljäkymmentä taloa. Hän kertoi Suomessa käydessään vierailevansa aina melkein yhtä monessa salongissa kuin Pariisissa oleskellessaan. Tämä kertoo laajasta seurapiirien verkostosta Helsingissä. Vaikka se oli kokonsa puolesta Pariisin vastaavia piirejä huomattavasti pienempi, oli se sitäkin tiiviimpi.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Ranki 2007, 90, 34 – 37, Ranki, Clerc 2008, 23.

¹⁷⁶ Marmier 1999, (Itkonen-Kaila) 12 - 13.

¹⁷⁷ Marmier 1999, (Itkonen-Kaila) 34 - 35, 109.

Suomessa ranskalaisuus on nähty selvästi lukuisampien kansankerrostien ihailun ja matkimisen kohteena kuin Venäjällä, jonka ranskalaishenkisen aristokratian Pietarissa muodosti hyvin pienen osan väestöstä. Vaikka myös Helsingissä vaikuttavien suomalaisten säätyläisten määrä oli vähäinen, ei suomalaisten Ranskaa kohtaan tuntema kiinnostus rajoittunut vain Helsingin ylimpään säätyläistöön. Ranskalaisihailu levisi myös porvarillisiin piireihin 1800-luvun alussa, jotka olivat innokkaita ottamaan vastaan kulttuurivaikutteita Euroopan sivistyksen keskuksista Pariisista. Pietarin aristokratian parissa esiintyi kuitenkin vahvasti useita Ranskan intellektuaalisesta elämästä alkunsa saaneita virtauksia, kuten yhä 1800-luvun alkupuolella voimissaan katolisuus, valistus ja yhteiskunnallisia uudistuksia ajavat aatesuuntaukset. Varsinkin Heinäkuun monarkian aateilmaston ja makutottumusten sanottiin olevan läsnä Pietarissa paljolti ranskalaisen, myös Suomessa hyvin tunnetun naiskirjailija George Sandin ansiosta, joka levitti käsityksiä ranskalaisten makutottumuksista ja elämäntyylistä.¹⁷⁸

Suomalaisilla ei ollut 1800-luvulla vielä omaa niin sanottua valtiollista suhdetta Ranskaan, sillä Suomi kuului suuriruhtinaskuntana osaksi suurta Venäjän imperiumia. Kulttuuriset suhteet ja muunlainen kanssakäyminen ranskalaisten kanssa olivat silti laajaa ainakin yhteiskunnan ylimpien kerrostumien taholta. Ranska hahmotettiin usein modernin kulttuurin suunnannäyttäjäksi, jonka vuoksi kulttuuriyhteyksiä ranskalaisiin pidettiin tärkeinä. Ranskalainen kulttuuri kulki Suomeen suorien suomalais-ranskalaisten kontaktien lisäksi Venäjän ja etenkin pietarilaisen eliitin kosmopoliittien salonkien kautta. Venäjän pietarilaisella sivistyneistöllä oli suuri merkitys ranskalaisihailun sekä kosmopoliittin pariisilaisen salonkikulttuurin ja ranskalaisystävällisen ilmapiirin luomisessa Helsinkiin Suomen uuteen pääkaupunkiin. Ranskalaisvaikutteiden voidaan sanoa lyöneen itsensä läpi laajempiin piireihin suomalaisen sivistyneistön keskuudessa vasta 1800-luvulle tultaessa, jolloin Ranskan ihailu levisi myös porvarillisiin ja akateemisiin piireihin, eikä se ollut enää vain suomalaisen aateliston yksinoikeudellinen harrastus. Pohjaa tälle ”ranskalaismielisyydelle” oli luotu jo 1700-luvun aikana Suomen ja Ruotsin yhteisen menneisyyden myötä, sillä Ruotsi ja Ranska olivat olleet liittoutuneita keskenään koko 1700-luvun. Ruotsin hovi ja säätyläistö oli kyseisen vuosisadan aikana omaksumut paljon ranskalaisia kulttuurivaikutteita muun muassa hovietikettiinsä, sisustuk-

¹⁷⁸ Ranki 2007, 90, 34 – 37, Ranki, Clerc 2008, 21 - 22.

seensa ja pukeutumiseensa levittäen uusia eurooppalaisia kulttuurin vaikutteita myös Suomen säätyläistön pariin.¹⁷⁹

Helsingin ja Pietarin eliitti jakoi saman ihailun ranskalaiseen sivistys- ja kulttuurielämään, joka tuli parhaiten edustetuksi sivistyneistön ranskalaishenkisissä salongeissa. Nämä muistuttivat hyvin vahvasti pariisilaisia esikuviaan niin ulkoisessa kuin sisäisessä olemuksessaan, jotka huokuivat ranskalaista 1800-luvun modernia ja kosmopoliittia sivistyshenkeä. Salongit muodostivat oman yhtenäisen kosmopoliitin maailmansa, eikä niissä vieraillessa voinut helposti erottaa missä maassa kyseinen salonki sijaitsi, sillä salongeissa vallitsi sama mentaliteetti ja aatteiden voima, samat pariisilaisten salonkien tavat, seurustelutaidot, kirjallisuus ja muoti pukeutumisessa ja sisustamisessa. Tämä universaali ranskalaisvaikutteinen kulttuuri saattoi sisältää myös syvällisiä näkemyksiä Ranskan kulttuurisesta ja yhteiskunnallisesta elämästä, mutta ennen kaikkea se koostui kosmopoliittisesta yleistiedosta ja jonkinlaisesta yhteisesti jaetusta kosmopoliittisen jalouden käsitteestä.¹⁸⁰

Pariisissa, josta kaiken sivistyksen katsottiin myös pariisilaisten itsensä mielestä alkaneen, oltiin ylpeitä muun sivistyneen maailman halutessa matkia heitä modernisoituksaan 1800-luvulla. Ranskalaiset katsoivat edustavansa parhaiten aikakauden yleiseurooppalaisuutta. Varsinkin Pietari sai syytteitä osakseen ettei se muistuttanut mitään eurooppalaista kaupunkia, koska se matki niitä kaikkia. Pietarin sivistyneistön edustama ranskalaisuus, kaupungin ulkoasu ja sisäinen mentaliteetti olivat vahvasti Pariisista ja muista Euroopan suurkaupungeista matkittuja. Silti pietarilainen ja suomalainen eliitti sekä Pariisin hienoimpien salonkien herrasväki jakoivat tunteen jaetusta valtakuntien rajat ylittävästä ranskalaisesta kosmopoliittisuudesta. Tämän maailman keskuksena Pariisilla oli ehdoton erityisasemansa sivistyneen ja modernin maailman suunnannäyttäjänä.¹⁸¹

J.V. Snellman, kuten kirjailija ja lehtimieskollega Topelius käyttivät matkakirjeissään termiä pohjoismaalainen kuvatessaan suomalaisia ja heidän ominaispiirteitään. Sama

¹⁷⁹ Ranki 2007, 90, 34 - 37.

¹⁸⁰ Engman 2004, 32 - 36.

¹⁸¹ Engman 2004, 32 - 36.

ilmaisu oli yleinen myös muille matkaajille. Ranskalaisista taas käytettiin usein pelkkää käsitettä pariisilainen, vaikka tarkasteltavana olisivat olleet ranskalaisten tavat ja ranskalaisten yhteisesti jakama kansanluonne. Pariisilainen edusti suomalaisille aitoa ranskalaisuutta, jota ihailtiin ja jota tarkoitettiin synonyymina käytettäessä termiä ranskalainen. Pariisilaisissa eli Pariisin kaupungissa asuvissa ihmisissä tiivistyi ranskalaisuuden ydin ja se mitä Pariisin ympäristö matki pyrkien pariisilaiseen olemukseen, siinä kuitenkin täysin onnistumatta.¹⁸²

Pietarilainen tai helsinkiläinen ylimmän sivistyneistön edustaja esittäytyi muille pariisilaisille usein enemmän 'pariisilaiselta' ja oman kansan edustajalta kuin muut ranskalaiset. 'Pariisilaisuus' oli käsitteenä varsinaiset kaupungin rajat ylittävää ja ennemminkin yksilöiden ja kaupunkien tietynlainen henkinen tila. Aidon pariisittaren kutsumanimen sai vain fyysisesti paikan päällä asuessa ja Pariisiin seurapiireihin sopeutessa. Toiset Eurooppalaiset kaupungit saattoivat olla parhaimmillaan pikku-Pariiseja ja tietyt eurooppalaisen sivistyneistön jäsenet hyvin 'pariisilaishenkisiä' yksilöitä, mutta eivät voineet olla aitoja pariisilaisia. Suomalaisia ei kuvattu koskaan käsitteillä helsinkiläinen tai turkulainen, vaan usein käytettiin ilmaisuja pohjoismaalainen, maanmies tai Suomen kansalainen puhuttaessa muista suomalaisista.¹⁸³

Venäläisillä perinteillä ja keisarin hovikulttuurilla oli myös omat vaikutteensa, jotka näkyivät omaleimaisena ranskalaispietarilaisena kulttuurina. Tämä ilmeni Pietarin seuraelämässä ja erilaisissa tyylisuunnissa, joita saatettiin ihastella vuorostaan pariisilaisien keskuudessa. Vaikka tätä kosmopoliittiseksi koettua ranskalaisuutta pystyttiin harjoittamaan Pariisin lisäksi Pietarissa ja Helsingissä, kuten melkein missä tahansa muussa 1800-luvun suurkaupungissa, pyrkivät monet muuttamaan tai edes matkustamaan itse kosmopolitismien keskukseen Pariisiin, jossa oli yhtä tärkeää itse tutustua Pariisin seurapiireihin kuin tulla nähdyksi niissä.¹⁸⁴

Luultavasti tämä tapahtui toivossa saavuttaa aito henkinen yleismaailmallinen ranskalaisuus eli pariisilaisuus olemalla aidossa kosketuksessa myyttiseen kaupunkiin ja syn-

¹⁸² "Pariisi ja Lontoo," J.V. Snellman, Litteraturblad nro 12, nro 13, marraskuu 1847.

¹⁸³ Ibid.

¹⁸⁴ Ranki 2008, 22 - 23.

typeräisiin ranskalaisiin, jolloin oli mahdollista aistia ja imeä aitoa pariisilaista ilmapiiriä ja sivistystä itseensä ilman esteitä. Aito ranskalaisuus, jonkinlainen puhtaimpana ja ihailuimpana koetun eurooppalaisuuden ilmentymä ja tiivistymä kansan sivistyksen lisäksi, käsitettiin henkisen olemuksen lisäksi olevan vahvasti fyysisessä yhteydessä Pariisin kaupunkiin ja sen olemukseen. Ranskalaisella 1800-luvun kosmopolitismillä tarkoitetaan eräänlaista ranskalaisuuden määrittämää maailmankansalaisuutta.¹⁸⁵

Kosmopoliitti henkilö saattoi tuntea olevansa kotonaan useassa eri maassa tuntien silti vahvaa yhteenkuuluvuutta muihin ranskalaisen sivistyksen ja kulttuurin ihailijoihin ja edustajiin, jotka olivat yleensä saman ylimmän yhteiskunnallisen säädyn jäseniä. Ranskalaisuus koettiin kosmopoliittien kesken eräänlaisena tunteena yleismaailmallisesta sivistyksestä kaikkine kulttuurin ilmentymineen, jotka olivat parhaiten edustettuina Pariisin sivistyneistön suljetuissa salongeissa ja kaikille tarkastelijoille avoinna olevissa kahviloissa, puistoissa, museoissa ja katukuvassa. Kosmopolitismi ei kuitenkaan sulkenut pois sen edustajien isänmaallisuutta ja kansallishenkeä, vaan sillä tarkoitettiin 1800-luvun kontekstissa enemmän filosofista yhteenkuuluvuuden tunnetta sivistyneistön keskuudessa taiteen, tieteen ja filosofian kansakuntia edistävästä aatteista. Useat kosmopoliitit henkilöt olivat omien kansojensa keskuudessa suurimpia kansallisaatteiden edistäjiä.¹⁸⁶

On haasteellista hahmottaa kuinka pietarilainen ja helsinkiläinen eliitti määrittivät itsensä aitoihin pariisilaisiin verrattuna. Ainakin he pyrkivät omaksumaan pariisilaisen mentaliteetin itselleen niin hyvin kuin osasivat yhdistellen ranskalaiseen kulttuuriin joko suomalaisia tai venäläisiä vaikutteita. Pietarin ja Helsingin intellektuaalinen elämä, joka yleisesti keskittyi ylimmän säätyläistön ylläpitämiin salonkeihin, edusti seurustelukulttuurillaan suuren maailman tyylejä muoteineen, ruokaerikoisuuksineen ja teatteri- ja musiikkiesityksineen. Kaikki tämä oli täysin ranskalaisuuden leimaamaa ja sanelemaa. Itsestään selvää oli myös, ettei mitään pidetty suurena, ylevänä aistikkaana tai kauniina, ellei sitä ollut ensin Pariisissa sillä leimalla varustettu.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Ranki 2008, 22 - 23.

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ ”Pariisi ruusunpunaisena,” Z. Topelius 1904/2009, Matkahavaintoja, 133 - 138.

Kiinnostus itse Ranskaan ja sen salonkikulttuuriin lisääntyi sivistyneistön keskuudessa pitkin 1800-lukua erityisesti ranskan kielen käytön yleistyessä seurapiirien kielenä, sillä kielen osaamisen avulla Helsingin sivistyneiden piirien oli helpompi omaksua ranskalaisia kulttuurivaikutteita. Ranskan kielen osaamisen on yleensä sanottu kehittyneen eri maiden seurapiireissä myös toisinpäin, eli mitä enemmän Pariisilaisen muodinmukaiset juhlapuvut, kampaukset ja ulkoinen hienostuneisuus kehittyivät, ei maalaismainen tai yksinkertainen ja kansanomainen puhetapa enää sopinut yhteen ulkoisen olemuksen ja hienojen tapojen kanssa. Myöskään tietynlaiset vulgäärit ilmaukset, moraalittomat teot ja asiat eivät olleet sopivia sivistyneiden piireissä. Kaikelle epähienolle ja moraalittomalle piti keksiä kiertoilmaukset ajan hengen mukaan. Puhujat saattoivat myös pyrkiä antamaan itsestään hienostuneen vaikutelman käyttämällä ruotsin- tai suomenkielen seassa ranskalaisia lainasanoja korostaakseen puheen vaikutusta yleisönsä ja osoittaakseen suuren maailman tuntemustaan. Ranskan kielen käyttäjistä heijastui kansallisuuteen katsomatta samanhenkinen eurooppalaisuutta huokuva mentaliteetti.¹⁸⁸

Aatelisen taustan omanneen taidemaalari-opiskelija Albert Edelfeltin amerikkalainen opiskelijatoveri kuvaili Edelfeltin ranskankielen taitoja Pariisissa vuonna 1874 kirjoittamassaan kirjeessään eräälle toiselle ystävälleen;

Ystävänä Edlefelt, kenestä jo kerroin, on suomalainen. Hän on puhunut ranskaa pienestä lähtien ja hänellä ei ole lainkaan aksenttia---Minulla tulee olemaan paljon hyötyä näin hienosta ystävästä, joka ei puhu sanakaan englantia.¹⁸⁹

Edelfelt omasi aatelisen taustan ja hän oli saanut ranskan kielen opetusta pienestä pitäen kotonaan kotiopettajan johdolla Kiialan kartanossa. Tämä oli hyvin tyyppillistä vuosisadan aatelisnuorukaisille, joille haluttiin opettaa maailman sivistys-kieli jo niin nuorena kuin mahdollista. Englannin kielen puhuminen taas oli harvinaisempaa, sillä vieraista kielistä ranskan lisäksi katsottiin säätyläisille hyödyllisiksi etupäässä venäjän tai saksan kielen taitaminen.¹⁹⁰

¹⁸⁸ Klinge 1997a, 115 - 116.

¹⁸⁹ Catani 2004, 32.

¹⁹⁰ Catani 2004, 15 - 17.

Etenkin ylin säätyläistö käytti yleensä keskenään aikakauden muotikieltä ranskaa illanvietoissaan, tanssiaisissaan, seurustellessaan muiden säätyläisten kanssa ja kirjoittaessaan kirjeitä kotimaassa tai ulkomailla oleville tuttaville ja sukulaisille. Siksi he saivat usein osakseen syytteitä siitä, ettei venäläisen aristokratian keskuudessa venäjän kieltä puhuttu juuri ollenkaan vaan käytettiin yleensä poikkeuksetta ranskaa. Syytteet eivät olleet aivan perättömiä, sillä Pietarin sivistyneistön lapsille alettiin opettaa usein jo hyvin pienenä ranskan kieltä ranskalaisten kotiopettajien avulla. Jokaisen aristokraatin ja keisarin hoviin kuuluvan velvollisuus oli osoittaa säätyynsä kuuluvaa sivistystä eri kielillä.¹⁹¹

Pietarin yhteiskunnallinen eliitti oli ranskalaistunut vahvasti jo 1700-luvun aikana, jolloin ranska kosmopoliittina kielenä oli levinnyt myös eurooppalaisen aristokratian itäisimpien edustajien pariin. Ranskan kielen leviämisessä edesauttoivat esimerkiksi aatelisnuorukaisten opintomatkat Keski-Euroopan suurimpiin kaupunkeihin ja Euroopan siniveristen muodostamat laajat sukulais- ja avioliittoverkostot. Ranskan kielen osaaamiseen olivat vaikuttaneet myös ranskalaiset emigrantit, jotka olivat levittäytyneet asumaan ympäri Eurooppaa Ranskan suuren vallankumouksen seurauksena. Monet näistä toimivat esimerkiksi ranskankielen kotiopettajina. Ranskalaistumiseen, sen kulttuurin, arvomaailman ja seurustelutapojen omaksumiseen vaikutti vahvasti myös sivistyneistön keskuudessa ahkerasti luetut ranskankieliset romaanit ja muu kirjallisuus, joiden avulla yhteiskunnalliset keskustelunaiheet ja uudistushalut levisivät Euroopassa laajalle. Ranskalaisella kirjallisuudella oli suuri merkityksensä ranskalaisihailun leviämisessä niin sanotuissa ylioppilassalongeissa. Erästä näistä ylläpiti aatelissukuinen Elisabet Järnefelt. Opiskelijoiden sanottiin kokoontuvan Järnefelteille määräpäivinä, joko keskiviikkona tai lauantaina. Elisabet Järnefelt piti oman salonkinsa esikuvana lapsuudenkotinsa 1850-luvun salonkia, jossa kokoontuivat niin taiteilijat, nuoret radikaalit kuin myös upseerioppilaat.¹⁹²

Vaikka venäläiset ja venäjän kieli olivat näkyvästi läsnä Helsingin katukuvassa, osattiin venäjää Suomessa puhua hyvin rajoitetusti. Yhteinen keskustelun ja virka-asioiden kieli 1800-luvulla venäläisten kanssa oli yleensä ranska, sillä venäläinen upseeristo, jonka

¹⁹¹ Ranki, Clerc 2008, 21, 35 - 39.

¹⁹² Ranki 2003, 1 - 3.

kanssa Helsingin seurapiirit olivat vilkkaassa yhteydessä, käytti seurustelukielenään ranskaa. Helsingin sivistyneiden keskuudessa ranskan kielestä muodostui 1800-luvun alussa seurustelun pääkieli, sillä se oli kuulunut aatelisten kasvatukseen jo kauan, ja oli tämän vuoksi kaikkein luonnollisin valinta kanssakäymisen kieleksi. Suurin osa yliopisto-, virkamies-, ja muista silmäätekevien piireistä Helsingissä ja muualla Suomessa osasi hyvin ranskaa koulutuksensa vuoksi. Ranskan kielen käyttöä pidettiin muodikkaana ja ennemminkin se yhdisti eri kieliä puhuvia suuriruhtinaskunnan ja emämaan asukkaita, venäjää, suomea ja ruotsia puhuvia saman sivistyneistön jäseniä keskenään.¹⁹³

Monet näkivät ja kokivat Pietarin ”Venäjän ikkunana länteen,” jonka kautta läntiset vaikutteet ja teknologia voisivat rantautua Venäjälle modernisoiden Pietarin kautta koko Venäjää. Pietarin toivottiin olevan esimerkkinä myös toisinpäin, ikkunana ja esikuvan muulle Venäjälle. Kaupungin luojalla keisari Pietari Suurella oli ollut kauaskantoiset suunnitelmat 1700-luvulla ”moskviittien” opettamisesta olemaan eurooppalaisia. Suunnitelmat venäläisten modernisoimisesta ylhäältä päin eivät onnistuneet ainaakaan koko Venäjällä. Pietarin ylhäisö otti eurooppalaiset vaikutteet avoimesti vastaan ja Pietarin ylhäisön naisia pilkattiin, että he olivat enemmän pariisilaisia romaaneineen ja hienostelevine käytöstapoineen kuin itse pariisilaiset naiset. Eurooppalaiset kulttuurivaikutteet jäivät varsin marginaaliseen ryhmän harrastukseksi ajatellen koko keisarikuntaa. Eurooppalaisen ja ranskalaisvaikutteisen tapakulttuurin ja ranskan kielen avulla pietarilainen eliitti halusi erottautua Venäjän sivistymättömästä rahvaasta onnistuen siinä hyvin.¹⁹⁴

Pietaria voitiin hyvällä syyllä kutsua viimeistään 1800-luvun puolivälissä Pariisin veroiseksi eurooppalaiseksi suurkaupungiksi asukasmääränsä perusteella, sillä jo vuosisadan alussa Napoleonin sotien aikaan Pietari ohitti väestömäärällään Moskovan. Viimeistään vuosisadan puolivälissä puolen miljoonan asukkaan Pietari oli auttamattomasti suurin Pohjois-Euroopan kaupungeista. Pietari kilpaili tällöin muiden kuuluisien eurooppalaisten suurkaupunkien Napolin, Wienin ja Berliinin kanssa kolmanneksi suu-

¹⁹³ Engman 2004, 88, Klinge 1997a, 115 - 116; Lampinen 1984, 51.

¹⁹⁴ Engman 2004, 37 - 41.

rimman kaupungin tittelistä, Lontoon ja Pariisin ollessa suurkaupunkien listan kärjessä.¹⁹⁵

Pietarin kaupungin aikalauskuvassa vuosisadan puolivälissä korostettiin usein kaupungin keinotekoista syntyperää, sillä kuten Helsinki, oli myös Pietari synnytetty keisarin käskykirjeellä, eikä kaupunkien synnyille tyypillisen luonnollisen kasvun seurauksena. Venäläinen kirjailija Dostojevski kuvasi elinaikanaan Pietaria usein esimerkiksi koko maapallon abstraktisimmaksi ja keinotekoisimmaksi kaupungiksi. Hänen mielestään aito pietarilainen ei myöskään tiennyt mitään oikeasta Venäjästä. Monia kriittisiä kannottoja ilmenikin esimerkiksi Venäjän kirjailijapiireissä siitä, ettei kaupungilla ollut juurikaan omaa luonnetta. Ulkomaalaiset ja pietarilainen aristokratia olivat hyvin integroituneita keskenään, kun taas muut Pietarin venäläiset eivät olleet. Etenkin pietarlaisia ylempien seurapiirien ja säätyjen jäseniä syytettiin usein, etteivät he muistaneet oikeita sukujuuriaan ja kansansa perinteitä. Heidän sanottiin elävän liikaa vieraiden länsimaisten tapojen ja esikuvien mukaan viitaten etenkin Ranskaan ja Pariisin seurapiireihin, joista pietarilainen eliitti otti mallia elämäntyyliinsä, tapoihinsa, arvoihinsa ja omaan suurkaupunkikulttuuriinsa. Pietarissa sanottiin yhdistyvän onnistuneesti itämainen ja eurooppalainen sivistys, kummankin vaikuttaessa toisiinsa. Pietarin Ilmapii-riä kuvattiin esimerkiksi vuonna 1871 Oulun Wiikko-Sanomissa ”kosmopoliittilliseksi” ja luonnetta ”kaikenmaailmalliseksi”.¹⁹⁶ Pietarin metropoli herätteli usein suomalaisia kävijöitä pohtimaan myös sen ja muun Venäjän olemusta, kuten erästä matkalaista vuonna 1845;

Yleensä ei liene mahdollista sanoa Pietaria miksikään venäläiseksi kaupungiksi, se on eurooppalainen; ei venäläisyys, vaan kosmopolitismi on täällä leimaa antava. Se on myös aivan luonnollista. Pietari sijaitsee Venäjän ulkopuolella; se sijaitsee keskellä suomalaisten heimojen aluetta, se on venäläisen elämän keskipiste, sellaisena jona Pietari Suuri sen perusti, toisin sanoen se on eurooppalaiseksi tulleen Venäjän edustaja.¹⁹⁷

Myös suomalaisen sivistyneistön edustajia ja ylimpiä virkamiehiä ja upseereja perheineen muutti 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla Pietariin, jossa he seurustelivat ah-

¹⁹⁵ Engman 2004, 42 - 43; Klinge 1997, 115.

¹⁹⁶ Engman 2004, 340.

¹⁹⁷ Ibid.

keraan pietarilaisissa seurapiireissä välittäen kulttuurivaikutteita kotimaahan. Suomalaisen lukumäärä Pietarissa kasvoi huomattavasti 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla niin, että pietarinsuomalaisten lukumäärä kolminkertaistui vuosien 1820 - 1848 välisenä aikana.¹⁹⁸ Kulttuurivaikutteet toimivat 1800-luvun alkupuolella myös toisin päin, sillä venäläinen aristokratia Pietarista vieraili useasti Suomen puolella. Venäläiset tulivat lomaillemaan, erilaisiin edustustilaisuuksiin, tanssiaisiin tai muuttivat Suomen suuriruhtinaskunnan uuteen pääkaupunkiin Helsinkiin virkatehtävissä. Tuolloin he toivat mukanaan omat tapansa ja kulttuurivaikutteensa.¹⁹⁹

Pietarista lähtöisin olevia venäläisiä aristokraatteja asui myös huomattava määrä Pariisissa 1800-luvulla vallaten sijaa Pariisin hienoissa ylimpien säätyjen ja silmätekevien kabineteissa ja juhlissa, niin sanotusti uiden kuin kalat vedessä. Samanhenkinen kulttuuri-ilmapiiiri teki muutosta ja sopeutumisesta Pariisin helpon, sillä kieli ja tavat olivat yhtä ranskalaiset kuin itse pariisilaisilla. Monet venäläisen aristokratian ja ylhäisten sukujen jäsenet kasvatettiin Pariisissa, joko pienestä pitäen tai ainakin lähetettiin suomalaisten tai tuttavien luokse saamaan säädynmukaista sivistystä ja tapakoulutusta. Venäläiseen ylimpään aristokratiaan avioliiton kautta päässyt Aurora Karamzin kuvaili ensituntemuksiaan Pariisin seurapiireissä vuonna 1847 todeten, ettei tuntenut niitä vielä kovin hyvin ja sanoi käyneensä vain muutamassa salongissa, mutta todenneensa jo tämän perusteella niiden olleen valitettavasti täysin venäläisten valtaamat.²⁰⁰

Pietarilaisen aristokratian jäsenet olivat Pariisissa 1800-luvulla suoranaisesti muodissa, ja erittäin toivottuja vieraita yksityisillallisille ja muille kutsuille arvokkaan syntyperänsä ja yhteiskunnallisen statuksensa vuoksi. Venäläisillä oli tämän vuoksi usein huomattava asema Pariisin seurapiireissä ja pariisilainen yleisö oli ylipäätään kiinnostunut kaikesta venäläisestä.²⁰¹

Venäläis-ranskalainen salonkikulttuuri välittyi 1840-luvun Helsingissä erityisesti erään ”kulturellin” aristokraatin välityksellä. Kyseinen suomalaissyntyinen Aurora Karamzin kirjoitti kaikki kirjeensä ranskaksi ja vietti Pariisissa monta vuotta elinaikanaan. Hän oli

¹⁹⁸ Egman 2004, 340.

¹⁹⁹ Marmier 1999, (Itkonen-Kaila) 107 - 108.

²⁰⁰ Ranki, Clerc 2008, 26 - 27.

²⁰¹ Ranki, Clerc 2008, 26 - 27.

saanut ranskalaisihailuunsa pietarilaissävyytteisiä vaikutteita jo nuoruudessaan, sillä hänet oli jo kahdeksan vuotiaana lähetetty tätinsä luokse Pietariin oppimaan seuraelämän taitoja sekä juuri ranskan kieltä. Auroran yhteiskunnallinen ryhmä piti Ranskaa sivistysihanteena ja ranskalaisen kulttuurin tuntemista välttämättömänä. Myös ranskan kielen opetus oli keskeinen osa nuorten aatelisneitojen kasvatusta ja Ranskan historian, kirjallisuuden ja ranskalaisten tapojen ja käyttäytymissääntöjen tuntemusta.²⁰²

Aurora kuului syntyperältään Suomen ylhäisimpiin aatelissukuihin, sillä hänen isänsä oli everstiluutnantti ja Viipurin läänin ensimmäinen maaherra everstiluutnantti Carl Johan Stjernvall ja äiti Eva Gustava von Willebrand, jonka isä taas oli Turun ja Porin läänin maaherra. Auroran myöhempi isäpuoli, valtioneuvos Carl Johan Walleen kuului myös syntyjään yhteen Helsingin rankijärjestyksen merkittävimmistä suvuista. Tämän vuoksi Aurorasta ja hänen siskostaan kreivitär Musin-Puskinista käytettiin nimitystä ”ylen ylevät”, heidän suuren vaikutusvaltansa ja korkean yhteiskunnallisen asemansa vuoksi ja koska he olivat varsin suosittuja vieraita niin Helsingin, Pietarin kuin Pariisin seurapiirien salongeissa. Heitä saatettiin kuvailla esimerkiksi raikkaaksi tuulahdukseksi Helsingin pieniin seurapiireihin, tuoden mukanaan kaivattua suuren maailman tyyliä. Merkittäviä ranskalaisen kulttuurin ilmentäjiä olivat yleensä juuri seurapiirien naispuoliset jäsenet, virkamiesten vaimot, sisaret ja tyttäret.²⁰³

Pariisissa vieraillessaan Aurora ja hänen siskonsa Emilie ottivat aktiivisesti osaa sen seuraelämään ja erilaisiin kutsuihin ja retkiin vierailen usein esimerkiksi Madame Racamier'n, kreivitär Wittgenstainin, herttuatar d'Albuferan, venäläisruhtinattarien Kotsubein, Mestserskin ja ruhtinatar Lieven salongeissa ja lukuisten muiden aristokraattien luona, jotka myös pitivät salonkia Pariisissa. Lisäksi Aurora liikkui ahkerasti Pariisin ylimmän seurapiirin erilaisissa kohtauspaikossa, kuten kreivi Pozzo di Borgon kutsuilla, Madame Naryskinin, de Chastenayn, de Segurin ja de Girardinin kreivittärien salongeissa miehensä Andren kanssa. Samoissa Pariisilais-salongeissa vierailivat Suomessa tunnetut kirjailijat Alexander Dumas, Honore de Balzac, Alphonse de Lamartine,

²⁰² Ranki, Clerc 2008, 26 - 27.

²⁰³ Ranki 2003, ”Pariisin kävijöitä ja kulttuurihistoriaa,” Suomen kulttuurihistoria II, 402 - 403, Klinge 1997a, 102 - 105.

markiisi de Custine, sekä Victor Hugo.²⁰⁴ Auroralle läheiset ranskalaiset ystävät ja sanomalehtimiehet Marmier ja Leuzon, olivat Suomessa käydessään vakiovieraita Karamzinin ylellisessä salongissa ja kutsuilla. Leuzon majoittui myös aina Helsingissä käydessään Aurora Karamzinin siskon kreivitär Musin-Puskinin venäläis-suomalaisen perheen luona.²⁰⁵

Ranskalaisia ihanteita ja yhteiskunnallisia uudistuksia ajavia aatteita levitettiin näissä yksityissalongeissa, joita säätyläisrouvat tai herrat järjestivät kotonaan muille 1800-luvun sivistyneistön jäsenille. Salonkien on sanottu vastaavan sosiaalisen tehtävänsä puolesta kahviloita julkisen elämän kohtauspaikkoina, poiketen kahviloista vain siinä, että ne olivat niin sanottuja yhteiskunnan aristokratian ”eliittilaitoksia”, joihin sisään pääsivät vain ne ”porvarillisen hengen suuruudet”, jotka emäntä tai isäntä salonkiinsa kutsui. Suosittuja kirjailijoita, filosofi ja taiteilijoita saatettiin kutsua vieraksi ylimpien seurapiirien kutsuille ja salonkeihin, esimerkiksi kuuluisan nimensä tai kiinnostavien mielipiteidensä ja tuotantonsa vuoksi. Erityisesti Pariisin aristokraattien salonkien haluttuja vieraita olivat juuri yhteiskunnalliset kirjailijat ja filosofit säätyyn katsomatta. Salongeissa luettiin myös ahkerasti ranskalaisten romaani-kirjallisuuden ohella ranskalaisten filosofien tuotantoa.²⁰⁶

Esimerkiksi Aurora Karamzinin Suomessa pitämälle jokailtaiselle vastaanotolle saapuvat Helsingin, Pietarin ja toisinaan jopa Pariisin silmätekeviä keskustelemaan päivän polttavista yhteiskunnallisista aiheista, kirjallisuudesta ja ranskalaisten filosofien aatemaailmasta. Salongeissa käydyt vilkkaat ja toisinaan jopa kiivaat keskustelut erilaisista yhteiskunnallisista uudistuksista kotimaassa tai ulkomailla, poliittisesta tasa-arvosta, kansallishengen sävyttämistä kansojen itsemääräämisoikeudesta, jäivät yleensä elämään vain salonkien sisälle, sillä todellisuudessa etenkin ylimmän säätyläistön jäsenet eivät olleet valmiita toteuttamaan puheitaan ja suuria suunnitelmia. Heidän oma asemansa ja etuoikeutensa olisivat kärsineet yhteiskunnallisten uudistusten myötä. Aikakauden sivistyneistö, etenkin aatelismiehet ja -naiset käsittivät tehtäväkseen yhteiskunnan silmätekevinä koko yhteiskunnan hengen luomisen ja vastuunkannon. Kui-

²⁰⁴ Ranki, Clerc 2008, 28 - 29.

²⁰⁵ Klinge 1997a, 102 - 105.

²⁰⁶ Schivelbusch 1986 (suom. Folk), 70, 76.

tenkin keinot luoda ja ylläpitää tätä henkeä tapahtuivat yksityissalonkien uumenissa, josta ne harvoin kantautuivat eteenpäin ja usein ne jäivät vain romantiikan sävyttämiksi retorisiksi ilmauksiksi ilman todellisuus pohjaa. Erilaisista yhteiskunnallisista asioista, kuten esimerkiksi köyhyydestä ja lukutaidosta keskusteleminen salonkien luku-piireissä ja illanvietoissa oli aikakaudelle hyvin muodikasta ja ranskalaista. Eri aiheista käytiin salongeissa kiivaita keskusteluja, vaikka aiheet eivät tosiasiansa olisi keskustelijoita juuri liikuttaneet, mutta keskusteluihin osanottaminen osoitti heidän korkean sivistyksensä ja yhteiskunnallisen valveutumisen.²⁰⁷

Topeliuksen Helsingfors Tidningar-lehteen kirjoittamissa jatkokirjeissä on havaittavissa selkeä ranskalaisuuden vaikutus, joka näkyi kerrottaessa seuraelämästä esimerkiksi 1840-luvulla Suomessa valmistettujen uusien pelikorttien muodossa. Korttipakan hahmoissa voidaan havaita Ranskan Suuren vallankumouksen jälkeisen uuden ajan ihanteiden ja odotusten vaikutukset selvästi;

Koittaa varmastikin iloinen aika, sillä uudet kortit eivät halkea, eivätkä tuhraannu kosteudesta, ne ovat sileät ja koreat, korttien daameilla on lierihatut, ja he näyttävät perin vietteleviltä, muinaiset tomppelimaaiset sotilaat on kasvatettu pariisilaiskeikareiksi, kuninkaat kantavat rintatähtiä säilyttäen pitkät partansa. Lyhyesti sanoen, kaikki hahmot näyttävät uuden ajan lapsilta ja lisäksi niin tulisilta, että jopa tukka on liekeissä.”²⁰⁸

Näin uutisoi Topelius Helsingfors Tidningarissa 30.10.1844. Pariisilaisten yleiseurooppalaiset stereotyyppit olivat siis jo ilmeisen vakiintuneita ja yleisiä suomalaisten keskuudessa, sillä pariisilaiskeikari oli saavuttanut oman paikkansa suomalaisten korttipakassa, eikä siis ollut outo tai tuntematon. Kortinpeluu oli säätyyn katsomatta kaikille mieluista ajanvietettä, vaikka eri säädyillä oli omat korttipelinsä.²⁰⁹

Helsingin seurapiirit kokoontuivat yleensä erilaisten tanssiaisten, teattereiden, konserttien, kirjallisten salonkien tai bankettien eli maksullisten illallisten puitteissa, joita järjestettiin usein. 1840-luvulla suosittu kohtauspaikka oli esimerkiksi Kaisaniemen puutarha, jossa järjestettiin usein päivällisiä merkittäville henkilöille. Pääkaupungissa

²⁰⁷ Ranki, Clerc 2008, 28 - 29.

²⁰⁸ Martinsen 2006, 94.

²⁰⁹ Ibid.

vieraileville ulkomaalaisille välitettiin usein myös kutsu, sillä heidän toivottiin kertovan uusimpia uutisia ja tarinoita kotimaastaan. Harvalukuisella ylemmällä seurapiirillä oli omat illanviettonsa ja salonkinsa, kuten myös sotilaspiireillä, alemmilla virkamiehillä, yliopistolla, porvaristolla ja käsityöläisillä. Työläisluokalla taas ei ollut mitään muuta ajanviettopaikkaa kuin kapakat. Kohtaamispaikkoja suomalaisten, venäläisten ja ulkomaalaisten välillä oli runsaasti tarjolla, vaikka kohtaamiset usein rajoittuivat oman säädyn sisälle. Tämä ei kuitenkaan estänyt monisävyisten kulttuurivaikutteiden leviämistä kansan eri kerroksiin.²¹⁰

Erityisesti Seurahuoneella järjestettiin 1830-luvun alusta lähtien usein maksullisia tanssiaisia ”picknickejä”, joihin mahtui parhaimmillaan 1600 henkeä. Piknikkien on sanottu saavuttaneen loistokautensa 1830-luvun loppupuolella. Piknikkien paikanvaraajat ja heidän perheensä kuuluivat yleensä virkamiesluokkaan ja muutamat korkeimpaan kauppiaskuntaan. Lisäksi pääsy sallittiin upseereille, ylioppilaille ja matkailijoille. Upseereita saatettiin leikkimielisesti pilkata siitä, että heillä oli ”taito vetää pienimmät ranskalaiset hansikkaat suurimpiin suomalaisiin kämmeniin”. Tällä saatettiin vihjata, ettei ranskalaisten pikkutarkka matkiminen aina sopinut suomalaisten kansanluonteen ja ulkoiseen olemukseen, varsinkin jos suomalainen sattui olemaan hieman kömpelö ja sivistymätön.²¹¹

5 Pariisi maailman keskipisteenä

5.1 Pariisi-myytti

Kosmopoliitit suurkaupungit nousivat 1800-luvun aikana uudella tavalla suuren yleisön ja matkaajien mielenkiinnon kohteeksi. Tätä edesauttoivat romantiikkaa edustavan kirjallisuuden ja taiteen kautta välittyvät mielikuvat suurkaupungeista kuten Lontoosta, Pariisista ja Wienistä, joissa oli maaseutuja ja pikkukaupunkeja paremmat mahdollisuudet toimeentuloon ja vapaampaan elämään.²¹² Suurkaupunkeja kuvattiin usein arkkitehtuurisina taideteoksina ja monumentteina, kuten mestarillisia maalauksia, joi-

²¹⁰ Martinsen 2006, 32.

²¹¹ Martinsen 2006, 32.

²¹² Klinge 1997a, 23, 43, Ranki 2007, 83.

den nähtiin symbolisesti kuvaavan kansakuntiansa arvoa ja merkitystä.²¹³ Suuren maailman tavat ja sitä edustava suurkaupunkikulttuuri oli vahvasti edustettuna etenkin Euroopan pääkaupungeissa, joissa 1800-luvun mukanaan tuomat teknologisen kehityksen uutuudet näkyivät kulkuvälineissä ja katukuvan muutoksessa vuosisadan puolivälin jälkeisenä aikana. Uudet palatsimaiset julkiset rakennukset, kaupunkien yleiset puistot, leveät bulevardit, katukiveykset, lukuisat hienot putiikit ja katuja valtaavat vuokra-ajurit, yksityisvaunut, diligenssit ja omnibussit²¹⁴, jatkuva hälinä ja ihmisvilinä kuuluivat keskeisinä näihin metropoleihin. Niiden katsottiin vuosisadan puolivälissä olevan modernismin edelläkävijöitä ja suunnannäyttäjiä muille eurooppalaisille.²¹⁵

Euroopan suurkaupungeista muodostui 1800-luvun kuluessa speaktaakkeleita, joita matkustettiin ihailemaan ja ottamaan mallia oman maan pääkaupungin kehittämistä varten. Kaupunkien edustavuuden katsottiin kertovan kyseisen kansan henkisen sivistyksen ja teknologisen kehityksen tilasta. Matkakertomuksissa suurkaupunkien kerrottiin usein huumaavan niissä vierailevien matkalaisten aistit. Tämän ihailevan reaktion voidaan historiantutkijoiden mukaan katsoa vastaavan sitä, mitä nykyään kuvataan urbaanina kaupunkikokemuksena ja suurkaupunki-matkailijaa urbaanina matkalaisena.²¹⁶

Kaupunkeja kuvailtiin matkakirjeissä usein kansojen sulatusuuneiksi tai synnin pesiksi, joissa erilaiset tavat, kulttuurit ja kielet kohtasivat toisensa. Toisille tämä merkitsi kaupunkikulttuurin avartumista, joillekin 'baabelisoitumista' ja vieraiden, vaaralliseksi koettujen elementtien tunkeutumista kaupunkien alkuperäisten kulttuurien ja väestöjen maaperälle. Pariisin suuri vetovoima näkyi 1800-luvulla suomalaisten kirjallisissa tuotoksissa lukuisina kielikuvina, joissa korostuivat suurkaupungin vertaukset pyörteeseen, kuiluun tai virtaan, joka vei varomattoman ja sinisilmäisen matkaajan mennessään. Jos itse ei pystynyt matkustamaan Pariisiin, pystyi kaukokaipuun tarpeen täyttämään lukemalla matkakertomuksia tai -kirjeitä, joita onnekkaita matkailijaa lähettivät

²¹³ "The City as a Work of Art: London, Paris, Vienna," Donald. J. Olsen, *Journal of Social History*, Spring, 1988, volume 22, nro 3.

²¹⁴ Diligenssit olivat 2-6 hevosen vetämiä umpivaunuja. Omnibussit olivat myös hevosten vetämiä, mutta diligenssejä hitaampia kulkuvälineitä joilla oli tietyt reitit ja aikataulut.

²¹⁵ Syrjämaa 1994, 95 - 97, Varpio 1997, 102, Ranki 2007, 402 - 403.

²¹⁶ "The City as a Work of Art: London, Paris, Vienna," Donald. J. Olsen, *Journal of Social History*, Spring, 1988, volume 22, nro 3.

Pariisiin ”pyörteistä” kotimaahansa.²¹⁷ Historian professori, Helsingin yliopiston rehtori ja kirjailija Zacharias Topelius kuvasi ensimmäisellä Pariisin matkallaan 1850-luvulla kirjoittamassa kirjeessä tuntemuksiaan ja ennakkokäsityksiään Pariisista seuraavasti;

Niin kuin painolaki vetää ainejoukkoja maan keskipistettä kohti, niin veti Pariisi yhä kiihtyvällä vauhdilla meitä itseään kohti; tuo pyörre imi, kuten Mal-virta purjehtijan emäpuuta, yhä suppeammin ja huimemmin pyörivin renkain eteenpäin vaahtoavaan kuiluun, joka on niellyt niin monta turhaa toivetta, sirottaakseen sitte niiden pirstaleita maailman valtamerelle. Kun ensikerran lähestymme tätä uuden ajan Baabelia, synnin ja suuruuden pesää, täyttää sydämemme monet eri tunteet, aina erilaisten mielialojen ja toiveitten mukaan.²¹⁸

Topeliuksen Pariisi-kuvassa on havaittavissa ajalle tyypillisiä Pariisi-myytin aineksia pahuuden ja synnin suurkaupungista, josta odotettiin jännittyneinä mahtavia elämyksiä. Lopulta odotuksiin jouduttiin pettymään, sillä etukäteen muodostuneet käsitykset ja mielikuvat kaupungista eivät vastanneetkaan todellisuutta. Topeliuksen Pariisi-vertaus ”Uuden ajan Baabeliin” oli aikalaisille tyypillinen syntisyyden ja epäsiiveellisuuden suurkaupunki-diskurssi. Suurkaupunkeihin katsottiin pesiytyneen raamatussa mainitun pahuuden ja synnin ympäri maailmaa kertyneiden suurten ihmisjoukkojen vuoksi. Raamatulliset vertauskuvat olivat tyypillisiä aikalaisten negatiivisille kielellisille ilmauksille, sillä 1800-luvulle tietyt ominaispiirteet, tavat ja puhenormit pakottivat ilmaisemaan siveettömät asiat ja ilmiöt raamatun hengessä käyttämällä erilaisia raamatullisia kielikuvia. Nämä oli helppo jaotella hyviin ja pahoihin asioihin raamatun kertoman mukaan, sillä kielikuvat olivat aikalaisille tuttuja ja vertausten merkitykset olivat aikalaisille selviä.²¹⁹

Vaikka Pariisiin jopa yliluonnolliseksi kuvattu vetovoima ja siellä odottavat kiusaukset tiedostettiin, oli sen kutsua silti ilmeisen vaikea vastustaa. Pariisissa käyneitä kuvattiin siksi erittäin onnekkain yksilöiksi ja Pariisia ”maailman etevimmäksi ja nerokkaimmaksi” kaupungiksi. Matkakirjeet kasvattivat suomalaisten sanomalehtien lukijoiden kaipuuta ”maailman pääkaupunkiin”²²⁰ ja ”keskipisteeseen”²²¹, aivan kuin kaunis nai-

²¹⁷ Ranki 2003, 1, 55, Ranki, Clerc 2008, 23.

²¹⁸ ”Pariisi ruusunpunaisena,” Topelius 1904/2009, Matkahavaintoja, 133.

²¹⁹ Martinsen 2006, 195.

²²⁰ ”Kirjeenvaihto-artikkeli Pariisista, Parisosta,” tekijä tuntematon, 26. Tammikuuta 1843., Åbo Tidningar, 1843.

nen saattoi vetää puoleensa hyväuskoisia katsojia. Pariisin vertaamisella naiseen korostettiin kaupungin negatiivisia puolia, kuitenkin hyvin kaksijakoiselta kannalta. Kaupungin säihkettä ihailtiin estoitta, mutta Pariisin sanottiin vetävän puoleensa myös onnettomia matkalaisia, jotka saapuivat onnea etsiessään ja alun perin hyvissä aikeissa Pariisiin. Heidän sanottiin kuitenkin pian antautuvan suurkaupunkimaisille paheille ja lankeavan epäsiiveelliseen käytökseen ja raamatun mukaiseen kadotukseen. Myös Pariisitar oli muodostunut 1800-luvun puoliväliin saavuttaessa myyttiseksi ja stereotyyppiseksi käsitteeksi kuten kaupunki, jossa nämä pariisittaret valloittivat ihailijoitaan. Pariisitarten sanottiin esiintyvän ja näyttävän aina yhtä viehättäviltä yhteiskunnalliseen asemaan katsomatta. Siksi sanottiin, ettei missään muualla oltu palvottu ja imarreltu naista yhtä paljon kuin Pariisissa.²²²

Pariisin käsite laajeni merkitykseltään 1800-luvun edetessä kattamaan myös muita asioita, kuin vain Ranskan pääkaupungin. Pariisi-käsitteeseen alettiin ympäri Eurooppaa yhdistää erilaisia ominaispiirteitä ja merkityksiä, joissa korostettiin Pariisin asemaa maailman pääkaupunkina ja sivistyksen tyysijana. Myös termi 'pariisilainen' tai pelkkä Pariisin leima antoi 1800-luvulla takeen modernista, laadukkaasta, muodikkaasta, sivistyneestä tai jopa vallankumouksellisesta asiasta, ilmiöstä tai henkilöstä. Esimerkiksi Saksassa ranskalaisen sikarin polttamista pidettiin yhteiskunnan vanhoillisten piirien mukaan vallankumouksellisten tunnusmerkkinä aina Helmikuun vallankumoukseen 1848 asti. Sikarinpolttajiin liitettiin tietynlaisia vaarallisia ja negatiivisia luonteenpiirteitä esimerkiksi sikarin polttajien vilkkaudesta ja liikkuvaisuudesta. Näiden luonteenpiirteiden nähtiin olevan erityisen vaarallisia vallankumousaatteellisille. Siksi ranskalaisten sikarien polttajia saatettiin pitää erityisen tarkkailun alaisina. Piipun polttajien katsottiin olevan sikarinpolttajien vastakohtia, hitaita, luotettavia ja kotirakkaita. Piipun käyttäminen haluttiin saksalaisten konservatiivisten piirien parissa yhdistää isänmaallisuuteen ja luotettavuuteen, kun taas sikarin käyttö omalle maalleen epäluotettavaan henkilöön. Sikarin sirouden, keveyden ja naisellisuuden katsottiin saksalaisten keskuudessa ranskalaisuuden merkkinä ja sikaria polttavan henkilön nähtiin olevan altis vaarallisille

²²¹ "Särki meressä," Z. Topelius, 1904/1997, Matkahavaintoja, 139 - 142.

²²² Martinsen 2006, 319 - 320, Ranki 2007, 69 - 71.

tasavaltaisille aatteille. Sikariin liitetyt stereotypiat elivät Saksassa kunnes sikaria kevyemmät savukkeet alkoivat yleistyä tavallisena tupakkatuotteena.²²³

Tupakanpolttovälineisiin liittyvä vertaus ilmentää oivallisesti Pariisista lähtöisin leviävien vallankumouksellisten aatteiden aiheuttamaa epäluuloa ja pelkoa ympäri Eurooppaa. Sikarin ja piipunpolttajien välille on haluttu rakentaa symbolisten kielikuvien kautta tietynlaisia mielikuvia kummankin tupakanpolttovälineen käyttäjien jakamista luonnon ominaisuuksista, jotka yhdistettiin kansallisiin merkityksiin. Saksalaiset halusivat korostaa oman kansanluonteensa eroa suhteessa ranskalaisiin, jotka nähtiin epäluotettaviksi ja vallankumouksellisiksi.²²⁴

Suomalaiset Pariisin-matkaajat kirjoittivat matkakirjeitään iltaisin saavuttuaan suurkaupungin hälinästä takaisin majapaikkaansa. Monet matkaajat valittavat, kuinka heille jäi vain vähän aikaa kirjoittaa koti-Suomeen, sillä Pariisissa oli niin paljon nähtävää ja koettavaa, ettei kirjeitä ehtinyt saada kirjoitettua loppuun. Monenlaiset toimet ja kiire estivät matkalaisia usein kirjoittamasta kotimaahan, sillä Pariisissa oli niin paljon nähtävää ja koettavaa, ettei majapaikkaan löydetty takaisin ennen puoltayötä.²²⁵

Topelius kuvasi Pariisin eloa useassa Helsingfors Tidningar-lehden numerossaan luonnon symbolien, kuten meren tai kosken pyörteiden avulla. Hänen tavoitteenaan oli välittää lukijoille näkemänsä aikakaudelle tyypillisten luonnon diskurssien, kuten suomalaisille tuttuun koskien avulla. Topelius vertasi esimerkiksi Pariisin eloa Oulunjoen koskeen, kotoisaan ja suomalaisille tunnettuun luonnon komeuteen. Hän kuvasi kosken vauhdin olevan kiihkeää kosken kohistessa, kuohuessa ja rantojen vilistessä ohitse. Pyörre-diskurssissa Pariisin elon kiihtyessä yhä nopeatempoisemmaksi, muuttuivat pyörteet valmiiksi nielemään matkaajan. Topeliuksesta Pariisin matkaajien tuli siis keskittyä suurkaupungin pyörteistä selviytymiselle, eikä aikaa ollut siksi hukattavaksi edes rannalla, siis Suomessa oleville ystäville. Hän totesi kirjeessään, ettei kuohujen keskeltä kirjoitettu kuin toisinaan pyörteiden vauhdin hiljetessä ja veneen sattuessa niin sanotusti suvantovesille. Pariisissa vastassa olevien kuohujen, kiusausten ja syntisen suur-

²²³ Schievelbush (Folk) 1986, 76.

²²⁴ Schievelbush (Folk) 1986, 76.

²²⁵ J.V. Snellman 2006, 123.

kaupunkielämän välttämiseksi ja suurkaupunkielämään sopeutumiseksi, tuli matkajaan Topeliuksen mukaan pitää tiukasti kiinni peräsimestä, omasta identiteetistään ja arvoistaan.²²⁶

Topeliuksen suomalaisuusaate korosti kansallismaisemien arvoa, sillä hänestä luonnosta saattoi löytää kansallisen olemassaolon perusteita. Keski-Euroopan matkallaan 1856 nähtyä hän vertasi siksi aina kotimaan luonnon maisemiin korostaen suomalaisen luonnon kauneuksia, lukuisia järviä ja koskia. Romantiikan aatteiden mukaisesti koskematon luonto edusti Topeliukselle pyhää kansallismaisemaa. Koskematon luonto oli hänestä harvoin kuohuvaa ja kovaäänistä etenkin puhuttaessa koskista. Pariisi suurena koskena merkitsi hänelle siis jotain, joka ei ollut luonnollista ja koskematonta. Vastakohtana näyttäytyi Suomen luonto, joka oli koskematonta ja jota katsoessa silmä lepäsi sen tyyneyden ja turvallisuuden vuoksi. Tämän huomion hän halusi välittää matkakirjeiden lukijoilleen, jotta lukijat voisivat yhtä ylpeinä ihaila ja vaalia omaa koskematonta kansallismaisemaansa ja kansanluonnettaan jota maisemavertaus myös kuvasi.²²⁷

Topelius vihjasi myös, että koska mahdollisuudet Pariisissa nähdä kaikenlaisia ihmisiä olivat suuret ja elämä vastaavasti taas liian lyhyt, oli ymmärrettävää ettei matkaja halunnut mennä Pariisissa liian aikaisin illaksi kotiin. Pariisin viehätys ja avaran maailman vaarat olivat liian suuret vastustettavaksi. Topelius pohdiskeli kirjeessään, ettei Pariisia ehkä tämän vuoksi kannattanut esittää siveellisyyden esikuvana, mutta totesi sen olevan mainettaan parempi, vaikka kaikki maailman viettelykset hänestä kertyivät tähän polttopisteeseen. Silti hän totesi ranskalaisten suuren enemmistön elävän 1800-luvulla niin sanotusti porvarillisen siveellisesti. Myös pariisilaisten työmiesten sanottiin olevan ritarillisia, kohteliaita ja ahkeria pitäessään silloin tällöin hauskaa esimerkiksi teattereissa, tai tivoleissa. Tällöin heidän sanottiin käyttäytyvän aina suomalaisille esimerkillisellä tavalla. Suomalaisten työmiesten iloa ja huveja Topelius kuvasi raakoina, turmelevina ja inhottavina. Tämä johtui hänestä siitä, että ainoat huvipaikat, joita heille oli järjestetty olivat yleiset kapakat, jonne työväki kokoontui etenkin vapaamaanantaisin. Topeliuksesta oli tärkeää järjestää kansalle muunlaista sivistynyttä ajanvietettä Pariisin esikuvien mukaan, jotta suomalaiset voisivat itse sivistää itseään elinympäris-

²²⁶ J.V. Snellman 2006, 123.

²²⁷ Manninen, Patoluoto 1986, 255 - 258.

tönsä avulla. Tällä oli hänestä positiivinen vaikutus koko Suomen kansan kansallisluonteen jalostumiselle.²²⁸

Snellman näyttäytyi Pariisissa tyyppillisenä 1800-luvun flänöristinä, turistin niin sanottuna alkumuodon tai tyyppin edustajana, jolle suurkaupunki-kokemus oli täynnä ihastusta ja ihmetystä ja tärkeää oli kaiken näkeminen ja kaupunki-kuvan eläminen ja kokeminen. Pelkän liikkumisen lisäksi hän näki väsyttävänä kaiken uuden katselemisen. Tämän lisäksi hän sanoi olleensa liikkeellä Pariisissa melkein aina yömyöhään kahteentoista saakka, käyden toisinaan teatterissa, tai vain katsellen kaasuvalaistuksessa rikkaita myymälöitä ja kävelypaikkoja, jotka olivat silloin hänen mielestään kauneimmillaan. Illan päätteeksi Snellman tapasi Pariisin lukuisissa kahviloissa muita suomalaisia akateemikkoja kuten Cygnaeuksen, Kellgrenin ja Tengströmin. Tällaisia tietoja Snellman ei kirjoittanut julkisissa matkakertomuksissaan, joita julkaistiin Saimassa ja Finlands Allmänna Tidningissä. Tavatuista suomalaisista ystäväistä tai jatkuvasta väsymyksestä ei kerrottu sanomalehtien matkakertomuksissa yhtä avoimesti kuin yksityiskirjeissä. Niissä käytetyn kielen sävy oli runollisempi ja käytetyt kielelliset ilmaisut olivat raamatullisempia ja vertauskuvallisempia tähdäten kansan valistukseen ja sivistämiseen. Sensuurin vuoksi tietyistä asioista tuli kertoa sanomalehdissä varovasti, eikä ilmaisun muoto ollut samanlainen kuin ystävälle kirjoitettaessa. Yhteiskunnallinen kritiikki ja muut arat asiat tuli naamioida aikakauden kielellisten diskurssien mukaan salaperäisillä kielikuvilla, jotta halutun viestin merkitys välittyi lukijoille kirjoittajan haluamalla tavalla.²²⁹

Kuten Topelius, myös muut aikalaiset kuvasivat Pariisia uuden ajan Baabeliksi, synnin ja suuruuden pesäksi. Pariisi ei kuitenkaan ollut ainut suurkaupunki, jota Baabeliksi kutsuttiin. Viipurista saatettiin käyttää samaa nimitystä sinne ympäri maailmaa kerääntyvien ihmismassojen vuoksi ja lukuisten eri kielten vuoksi, joita Viipurin kaduilla puhuttiin. Viipuria kutsuttiin Suomen omaksi Baabeliksi, kun taas Venäjän keisarikunnan ehdoton suuruuden ja syntisen suurkaupunkielämän keskittymä oli Pietari; ”Muuten on

²²⁸ ”Bettylle,” Topelius 1904/1997, Matkahavaintoja, 33.

²²⁹ ”Bettylle,” Topelius 1904/1997, Matkahavaintoja, 133.

Viipuri oikein Suomen Baabeli. Tuokion kuluessa saat pistää suomea, ruotsia, venäetä, saksaa ja joska osaat, niin vielä likeeksi ranskaakin.---”²³⁰

Pietariin, jota kutsuttiin Pikku-Pariisiksi, kuin aitoon Pariisiin liittyivät laaja käsitteiden kirjo ja myyttisiä piirteitä. Kumpikin moderni kaupunki muodosti muusta osasta maata mentaalisesti eroavan alueen ja kokonaisuuden, etenkin jos verrattiin kaupunkia ympäröivään maaseutuun. Pietarin eroavuus muusta Venäjän suuresta valtakunnasta ja Pariisia erilaisuus verrattuna muihin Ranskan osiin nähtiin olevan mentaliteetiltaan ja arvoltaan ympäristöstään poikkeavaa. Myös Pariisin ja Pietarin asukkaat kantoivat erilaisuuden leimaa verrattuna kaupunkeja ympäröivään maaseutuun tai muihin lähellä oleviin kaupunkeihin. Nämä kuvat eivät syntyneet pelkästään muiden aikalaisten keskuudessa ja myötävaikutuksella, vaan pariisilaiset ja pietarilaiset itse halusivat erottautua muusta kansasta tavoillaan ja käyttäytymisellään, he myös itse osallistuivat tämän toiseuden kuvan rakentamiseen. Pietari oli varsinkin suomalaisen sivistyneistön jäsenille jonkin verran tuttu, sillä yliopisto-väki, ylempi säätyläistö, sekä suomalainen virkamiehistö vieraili Pietarissa usein asemansa vuoksi, mutta sitä vastoin monen mielestä Venäjän oikea pääkaupunki oli Moskova, joka mainittiin matkakirjeissä suomalaisille melko tuntemattomaksi. Se ja mitä kaupungista tiedettiin, perustui etupäässä luettuun matka- ja romaanikirjallisuuteen.²³¹

5.2 Kaksipuolinen suurkaupunki-kuva

Myös matkaajat osallistuivat ranskalaisten toiseuden kuvan uusintamiseen ja rakentamiseen lukuisissa kotimaahan lähetetyissä matkakirjeissä. Matkaajat jakoivat kirjeissään esimerkiksi neuvoja mihin kellonaikaan ja missä paikoissa saattoi nähdä aitoja pariisilaisia, joiden katsottiin olevan erilaisuutensa vuoksi mielenkiintoisia nähtävyyksiä. Parhaiten muodinmukaisia pariisilaisia saattoi erään suomalaisen matkaajan neuvon mukaan tavata puolen päivän jälkeen kävelemässä yleisillä paikoilla tai iltaisin parhaimmissa teattereissa. Suomalaisia lukijoita kuitenkin muistutettiin, ettei pariisilaisia kannattanut matkia, sillä suomalaisista ei koskaan voinut tulla oikeauskoisia pariisi-

²³⁰ ”Pietari ja Viipuri,” tekijä tuntematon, Turun Sanomia nro 4. 26.4.1866.

²³¹ ”Veli Jussi Pohjanmaalla, (Kansanlehden kirjeenvaihtajalta kirjeitä Moskovasta),” Kansan lehti 1968, nro 124, 20.10. 1868, ”Kuukauskirje,” 01.04.1871, Kirjallinen Kuukauslehti, huhtikuu 1871.

laisia. Lukijoita neuvottiin myös, että jos nämä halusivat itselleen kevytmielisyyden leiman, joka pariisilaisia matkimalla helposti tarttui, saivat he tässä tapauksessa matkia heitä mielin määrin; ”Jos olet kevytmielinen ja tahdot apinoida niin saatat niin tehdä.”²³²

Erään Uuden Suomettaren matkaajan mukaan komein ja vilkkain taulu, joka matkaajan silmien eteen Pariisin kaduilla saattoi avautua, oli tavoitettavissa Pariisin yhteiskunnan ylimpien ja jaloimpien jäsenten ohitse ajavia satoja loistavia hevosvaunuja katsellessa näiden suunnatessa ”Boulognen” metsään Champs Elyseetä pitkin. Sivistyneistön pienimmät lapset seurasivat vanhempiensa perässä vuohien vetämissä vaunuissa. Näky oli tehnyt matkalaiseen suuren ja unohtumattoman vaikutuksen.²³³ Pariisilaisten kuvaaminen kevytmielisiksi osoitti usein romaanien stereotyyppien vaikutusta Pariisikuvan muokkauksessa. Romaanien pää ja sivuhenkilöt sortuivat usein synnin ja pahuu- den teille tai esiintyivät kevytmielisesti. Lukijoiden mielissä romaanien hahmot nähtiin todellisiksi varsinkin nähdessä Pariisin ylintä aatelistoa kaduilla loistavine vaunuineen.²³⁴

Kirjoittaja kuitenkin totesi, ettei varmaan ollut niin väliä kuinka pariisilaisia suomalaisen sivistyneistön jäsenet onnistuivat olemaan, kunhan ulospäin näytettiin tarpeeksi pariisilaisilta. Matkalainen vihjaili myös ettei suomalaisten tulisi matkia pariisilaisia liikaa, koska he olivat syntyjään suomalaisia eivätkä ranskalaisia. Matkakirjeen laatija toivoi suomalaisten muistavan oman syntyjään saadun kansanluonteen vaikutusta, joka määritteli heidän olemustaan, jolle oli luonnollisempaa suomalainen kansanluonne, tavat ja perinteet. Kansallishenki oli siis vahvasti läsnä suomalaisten kirjoittajien matkakirjeiden jokaisessa osiossa ja näkyi pariisilaisuuteen ja ranskalaisuuteen suoraan liitetyissä tai vihjatuissa merkityksissä.²³⁵

²³² ”Kirjeitä Keski-Suomelle,V., Parisi Toukokuussa 3 p. 1876, ” Keski-Suomi, Launtaina 20. Toukokuuta, 1876, n:o 20.

²³³ ”Kirje Parisista, Uudelle Suomettarelle,” Uusi Suometar, keskiviikkona 23 p.nä nro 48, Åbo Tidningar, 1843.

²³⁴ Ibid.

²³⁵ ”Kirjeitä Keski-Suomelle,V, Parisi Toukokuussa 3 p. 1876, ” Keski-Suomi, Launtaina 20. Toukokuuta, 1876, n:o 20.

Myös Topeliuksesta ”pohjoismaalaisten karhunniskojen” ei tullut seurata sokeasti Pariisin mallia vaatemuodissa tai muissakaan kulttuurin muoti-ilmiöissä. Moni taipui hänestä turhan sokeasti Pariisin oikkujen vietäväksi. Suomalaiset myös jäljittelivät hänestä enemmän tai vähemmän kömpelösti Pariisin seurustelutapoja jumaloiden kaikkea Pariisista tulevaa ”ihmisoikeuksien ja yhdenvertaisuuden opista aina pensionijuoruihin taikka rääätälän uusimman hännystäkin uusimpaan kuosiin saakka.”²³⁶

Ranskalaisten sanottiin usein toteavan koko maailman olevan Ranska ja koko Ranskan oleva Pariisi. Pariisin ylevää leimaa haluttiin käyttää koko Ranskan kuvaajana. Lausuma kertoo ranskalaisten käsityksestä, että he pitivät Pariisia koko maailman pääkaupunkina. Pariisissa useaan otteeseen matkannut Yrjö Koskinen kommentoi sarkastisesti Pariisin erityisasemaa, ettei hän oikein ymmärtänyt, miksi oikeat pariisilaiset aina vakuuttelivat hänelle, että ”il n’y que Paris” (Pariisi on ainoa). Hänen mielestään oli hieman ristiriitaista väittää Pariisin olevan se ainoa, sillä väitteen jälkeen epäselväksi jäi mitä muu Ranska oli ja edusti.²³⁷ Myös Keski-Suomalaisessa 1870-luvun lopulla matkakokemuksensa jakanut suomalainen Pariisin matkaja totesi ranskalaisten sanovan koko maailman olevan Ranska ja koko Ranskan Pariisi. Kirjoittajan huomioiden mukaan ranskalaiset pitivät Pariisia maailman pääkaupunkina ja kuuntelivat mielellään ylpeinä kehuja tästä.²³⁸

Myös Topeliuksen mukaan muu Ranska kaukaisia maaseutuja myöten ihaili estottomasti Pariisia ja hän väittää matkaselostuksissaan kuulleensa monesti junassa matkallaan Pariisiin malttamattomia kiljahduksia, joissa hoettiin Pariisin olevan kaikki kaikessa. Topeliuksesta muu Ranska selvästi kadehti sen säteilevää keskusta, mutta silti ranskalaiset nauttivat mielellään Pariisin loisteesta. Itsestään selvänä pidettiin myös, ettei mitään pidetty Ranskassa suurena, ylevänä, aistikkaana tai kauniina, ellei sitä ollut ensin Pariisin leimalla varustettu.²³⁹

²³⁶ Topelius 1904/1997, 136.

²³⁷ Ranki 2003, 243.

²³⁸ ”Kirjeitä Keski-Suomelle, V., Parisi toukokuussa 3 p. 1876,” Keski-Suomi, Lauantaina 20 p. Toukokuuta, 1876.

²³⁹ ”Pariisi ruusunpunaisena,” Topelius 1904/1997, Matkahavaintoja, 133 - 138.

Pariisi näyttäytyi Topeliuksesta erityisen ruusunpunaisena niille rikkaille, jotka hakivat Pariisista kunniaa, voittoa tai nautintoa, etenkin nuorukaisille, joilla sanottiin olevan ”toivon aarteet povessaan” ja näin ollen olevan rikkaista rikkaimpia. Nuoret matkaajat sijoittivat varmasti enemmän nuoruuteen kuuluvia haaveitaan ja toivekuviaan Pariisiin ympärille, jonka toivottiin tarjoavan mahdollisuuden onnen tavoitteluun paremmin kuin pienemmät Euroopan kaupungit tai kylät. Koska Pariisi sai sanella kulttuurin, muodin ja politiikan virtaukset, sanottiin sen saavan oikeutetusti kutsua itseään koko maailmaksi. Tällaiselta Pariisi näyttäytyi Topeliuksesta etenkin niin sanotusta ”keikailijasta unelmissaan ja salonkileijonasta samppanjahuumeessaan tai valtiollisesta kannunvalajasta vallankumousnälässään tai seurasääntöjen orjasta.”²⁴⁰

Kerran Pariisissa käyneet pitivät itseään korkeimpina olentoina ja Pariisissa käyneen mainetta kaikkea muuta suurempana. Niiden, jotka eivät olleet Pariisissa käyneet, sanottiin huokailevan kateellisina. Tämän ruusunpunaisen hohteen Pariisiin ympärillä uskottiin silti hälvenevän nopeasti niille tuhansille, jotka etsivät tarunhohtoisesta kaupungista onnea, kunniaa, menestystä, huvia tai rikkautta. Näiden ihmisten nähtiin helpoiten katoavan ”milloin ihmisaaltoihiin, milloin katubarrikadien juureen.” Kaupungin vaikutus ihmisyksilöihin nähtiin matkaajien mielestä suureksi ja siksi oli vaikea sanoa etukäteen millainen vaikutus Pariisilla oli kuhunkin yksilöön. Matkaajien, jotka odottivat suurkaupungilta eniten sanottiin olevan helpoimmin pahuuksien vietävissä. Heidän odotuksensa olivat vaativimpia ja epätodellisia.²⁴¹

Pariisi-kuva oli hyvin kaksipuolinen ja matkaajien mielikuvat siitä edustivat kaksinaismoralismia. Samat henkilöt saattoivat ihastella ja ylistää kaupunkia taukoamatta, tai korostaa sitä synnin ja pahuuden maanpäälliseksi ilmentymäksi. Tämä riippui kunkin keskustelun kontekstista ja oman välitetyn viestin halutusta sanomasta.²⁴² Topelius kuvaa Pariisin pyörteiden ja kiivaan suurkaupunkielämän vaaroja aikakaudelle hyvin tyyppillisten ja yleisesti käytettyjen suurkaupunkidiskurssien hengessä korostaen Pariisin turmelevuutta ja pahuutta, halutessaan kritisoida modernismin suurkaupunkeihin mukanaan tuomaa ja korostamaa nurjaa puolta;

²⁴⁰ ”Pariisi ruusunpunaisena,” Topelius 1904/1997, Matkahavaintoja, 133 - 138.

²⁴¹ Ibid.

²⁴² ”Kirje Parisista, Uudelle Suomettarelle,” Uusi Suometar, keskiviikkona 23 p.nä Huhtikuuta 1879 nro 48.

---Joka päivä sinne virtaa uusia toiveita, jotka huomenna pettyvät; joka tunti murskautuu jonkun elämän onni; joka minuutti nousee taivaalle hylättyjen sydämien epätoivoisia huokauksia; ja yhä vaan leijaillee ruusunpunainen usva tuon huimaavan kuilun päällä, joka on niellyt ja yhä nielee lukuisia uhreja, Ludvig XVI:n kruunusta ja päästä aina lumppujenkerääjään, joka eilen löydettiin kuolleena palatsin portin vierestä; Marie Antoinetten verisestä kiharasta aina hylättyyn seitsentoistavuotiaaseen tyttöön, joka makasi hengetönnä la Morguessa---²⁴³

Lontoolainen Sebastian Mercierin mukaan koko maailman pystyi löytämään Pariisin sisältä ja varsinkin Palais Royalin alueelta, josta pystyi löytämään kaiken mikä hänen mukaansa kuului Pariisiin. Mercier jätti mainitsematta mitä nämä Pariisin luomiseen tarvittavat elementit olivat.²⁴⁴ Vihjeitä näistä elementeistä saadaan esimerkiksi aikakaudelle tyypillisistä suurkaupunki-diskursseista, joiden mukaan Pietari oli suomalaisille maantieteellisesti lähimpänä sijaitseva pienois-Pariisi. "Pikku-Pariisin" arvonimen omaksumiseksi tuli kaupungin sivistyneistön asukkaiden keskuudessa vallita tietynlainen ranskalais-henkinen kosmopoliitti maailmankatsomus, jota Pietarin ylin eliitti ja akateeminen piiri edustivat. Lisäksi modernin suurkaupungin ulkoiset puitteet palatseineen, puistoineen, bulevardeineen ja moderneine kulkuvälineineen. Kaupungin keskustan katukuvan tuli myös heijastaa yleismaailmallista sivistyksen ihannetta erilaisin sivistystä lisäävien elementtien ja viihdykkeiden myötä. Todellisuudessa Pietarin alemmat kansanosat eivät päässeet nauttimaan Pietarin loisteliaista ja sivistyneistä viihdykkeistä jokapäiväisessä elämässään muuten kuin silmillään, sillä työväen elämä Pietarissa ei ollut yhtä vapaata eikä sivistyksellisiä virikkeitä ollut tarjolla kuten Pariisissa.²⁴⁵

Nuoren ja kooltaan vuosisadan puolivälissä pienen Helsingin mittakaavassa käsite Pikku-Pietari toimi paremmin. Vaikka Suomessa ranskalaisihailu oli melko laajaa etenkin sivistyneistön parissa, oli sen koko Pietariin verrattuna hyvin minimaalinen ja hajanainen, jotta Pikku-Pariisin arvonimeen olisi ollut tarvittavia puitteita. Myöskään 1800-luvun Helsingin väkiluku, teknologinen kehitys, julkiset rakennukset ja kaupunkikuva

²⁴³ "Pariisi ruusunpunaisena," Topelius 1904/1997 Matkahavaintoja, 139 - 142.

²⁴⁴ "The Great Stink of Paris and the Nineteenth-Century struggle against filth and germs," Barnes, David, S, The Johns Hoking University Press, 2006.

²⁴⁵ Martinsen 2006, 10 - 15.

eivät olleet verrattavissa Pariisiin ja Lontoon vastaaviin.²⁴⁶ Helsinkiä haluttiin muokata tutkimusajanjakson aikana muiden Euroopan suurkaupunkien mukaisesti vastaamaan 1800-luvun modernismin, teknisen ja yhteiskunnallisen kehityksen, kuten väkiluvun ja kasvavan sivistyneistön tarpeita. Kosmopoliittishenkinen vuorovaikutusverkosto ja Helsingin Infrastrukturi eivät silti tarjonneet samanlaista kasvu ja kehitysympäristöä niin sanotulle pariisilaistumiselle kuin Pietari.²⁴⁷

Matkaajat totesivat kirjeissään, ettei Suomesta varmasti löytynyt montaa ihmistä, jotka eivät olleet kuulleet Pariisin Palais Royalista tai Champs Elyseestä. Sieltä olivat lähötoisin Euroopan muodin ”tyrannin” määräykset, jotka käskivät mitä vaatteita maailman tuli käyttää ja mitä värejä ja muotoja ylleen valita. Maailma seurasi Pariisia nöyrästi jokaisen omien varojen ja mahdollisuuden mukaan. Yleismaailmallisen ranskalaisuuden ja muodin nähtiin siis olevan kaikkien tavoitettavissa. Henkisen kosmopoliitin olemuksen saattoi tavoittaa ilman suuria varoja, jos vain omai mahdollisuuden hankkia itselleen yleismaailmallista ranskalaista sivistystä. Ihmiskunnan sanottiin 1800-luvulla unohtaneen kaikkien aikaisempien vuosisatojen ihailemat kaunottaret, kuten Napolin vanhan ja kauniin kaupungin Italiassa. 1800-luvun toisella puoliskolla maailman ihailu ja huomio keskittyi aina muodinmukaisen ja viehättävän kaunottaren Pariisiin ympärille. Pariisia kuvailtiin naisen hahmossa, jonka ”puku” oli aina muodinmukainen. Vaikka puku saattoi joutua välillä epäjärjestykseen, ei viipynyt pitkään, ennen kuin sillä oli jo uusi, entistä komeampi puku. Uuden kuosin Pariisi sai matkaajien mukaan aina tarvittaessa, maksoi se pariisilaisille mitä tahansa.²⁴⁸

Tällä vertauskuvalla matkaaja halusi selvästi korostaa Pariisin etuasemaa sivistyksen ja maailman yhteiskunnallisen ja poliittisen kehityksen suunnannäyttäjänä. Pariisiin sanottiin toipuvan aina nopeasti sen lukuisista vallankumouksista ja levottomuuksista, nouten takaisin modernin sivistyksen, poliittisen maailman ja yhteiskunnallisen tasa-arvon kärkisijalle. Tämän toteuttamiseksi kansa oli valmis tekemään mitä vain hankkiakseen itselleen takaisin menetetyt kunnian ja oikeutensa tai saadakseen aikaan kaivatut poliittiset muutokset. Siksi Ranska ylpeili Pariisilla aina hankittuaan sille uuden kuosin.

²⁴⁶ ”Matkamuiistelma IV.,” Keski-Suomi 21.12. 1878.

²⁴⁷ Martinsen 2006, 10 - 15.

²⁴⁸ ”Kirje Parisista, Uudelle Suomettarelle,” Uusi Suometar, keskiviikkona 23 p.nä Huhtikuuta 1879 nro 48, Åbo Tidningar, 1843.

Pariisiin sanottiin olevan niin maailman kuin Ranskan lempilapsi, jonka nuoruutta ja päivä päivältä kasvavaa kauneutta ei voinut kuin ihailia. Tämä kauneus herätti suomalaisissa matkaajissa ihmetystä, sillä vaikka he turhaan yrittivät etsiä Pariisin kasvoista jälkiä kaikista koettelemuksista ja kohdatuista vaaroista, ei näistä havaittu minkäänlaisia jälkiä. Pariisin kauneuden todettiin sen sijaan kasvavan kaikkien kärsittyjen koitosten jälkeen.²⁴⁹

Uuden Suomettaren suomalaisuusmielinen matkaaja halusi korostaa, että kansojen tuli maksaa kansan äänen esille nostamisesta ja vallankumouksista aiheutuva taakka, sillä lopputuloksena kansojen itsemääräämisoikeus oli tärkein tavoite. Pariisin puvulla ja uudella kuosilla tarkoitetaan yhteiskunnan rakenteita ja olemusta, jonka tuli sopia valtiona nähtyyn vartaloon. Kunkin kansan tuli uusia kuosinsa, olemuksensa ja ulkonäkönsä sen mukaisesti mikä kullekin kansalle ja sen edustamalle valtiolle sopi parhaiten. Koska Ranska puki lempilapsena Pariisiin aina tarvittaessa uusiin vaatteisiin kokiessa sen tarpeelliseksi, edusti Pariisi aina kehittyneintä ja 'muodinmukaista' poliittista liberaalia valtiomuotoa. Lukija vihjaa kielikuvien avulla suomalaisille, että myös heidän tulisi pohtia oman olemuksensa, kuosinsa antia ja näyttävyttä muun maailman silmissä. Unohtamatta tietenkään lukijoille esitettyä tärkeintä kysymystä; Oliko nykyinen yhteiskunnallinen kuosi suomalaisille sopiva vai pitäisikö se päivittää muodinmukaisemmaksi vastaamaan suomalaisten kansallishenkeä ja kansallista kehitystä. Kuosin tuli kuitenkin olla erilainen ja erottua venäläisestä vastaavasta, joka olisi tarkoittanut erillisen valtion virallista muodostamista.

Edellä mainitun tulkinnan perusteella Pariisin vaate-vertauksen merkitys voidaan tulkita aikaansa nähden radikaaliksi suomalaisuusajatteluksi. Suomi oli kuulunut 1840-luvulla Venäjän keisarikuntaan vasta muutaman vuosikymmenen ja sensuuri vahti tarkasti lehtikirjoittelua vallankumousmielialan yllyttämisen estämiseksi. Tärkeää kielikuvien avulla välitettyjen merkitysten ja viestien ymmärtämiseksi on havaita myös kielikuvien merkitykset joita ei ole sanottu ääneen. Vaikka edeltävä Uuteen Suomettareen matkakirjeen lähettänyt henkilö ei olisi varsinaisesti halunnut yllyttää suomalaisia Venäjän vastaiseen vallankumoukselliseen toimintaa, on kansallinen viesti Pariisi-

²⁴⁹ "Kirje Parisista, Uudelle Suomettarelle," Uusi Suometar, keskiviikkona 23 p.nä Huhtikuuta 1879 nro 48, Åbo Tidningar, 1843.

vertauksen avulla kuitenkin selvä. Kirjoittaja halusi saada suomalaiset pohtimaan omaa kansallisesta olemustaan ja sen kuosia.²⁵⁰

Pariisin suurta ensivaikutusta yksilöihin voidaan havainnoida myös Pietarista Pariisiin maalaustaidetta opiskelemaan keväällä 1872 saapuneen Albert Edelfeltin äidilleen lähettämän yksityiskirjeen kautta. Kirjeen kielen käytöstä voi havaita kuinka ensitapaaminen Pariisin kanssa oli tehnyt nuoreen aatelismieheen lähtemättömän vaikutuksen. Hän kuitenkin toteaa, ettei maailman keskuksessa pystynyt asumaan kauaa ilman vastoinkäymisiä ja murhetta suurkaupungin vaarojen ja nopeatempoisen elämän vuoksi, joka vaati Pariisin asujalta paljon;

Olin aika nuori saapuessani tänne, mutta rakastan Pariisia – sen kyllä tunnen. Ilman elämän kolhuja kukaan ei kuitenkaan voi elää kymmenen vuotta nuoruudestaan maailman keskuksessa. Mutta miten ensivaikutelma porautuukaan syvälle sydämeen ja ikuisesti.²⁵¹

Suurkaupungin syke, virta ja pyörre ovat yleisimmin suomalaisten matkakirjeissä 1800-luvun puolivälissä käytettyjä Pariisi-diskursseja, joilla on haluttu kuvata ihmetystä ja pienuuden tunnetta, jota useimmat suomalaiset matkajaajat kokivat uudessa modernissa ympäristössä. Heidän identiteettinsä ja minäkuvansa joutuivat uudenlaisten koetusten eteen valtavien ihmismäärien keskuudessa. Tällöin omakuvan ja kansallisuuden tarkastelu toisiin ja vieraaseen ympäristöön verrattuna oli tavallista ja hämmentävää. Suomalaiset korostivat kirjeissään, kuinka kerran elämässä ansaitsi nähdä edessään miljoona ihmistä, jotka Pariisin kaduilla päivittäin tungeksivat ja muodostivat kaduille ja aukioille tiheän ihmismetsän.²⁵²

Topelius sai neuvoja ystäviltään ennen Pariisin matkaansa, jotta mikäli hän halusi matkallaan oppia jotain, hänen ei tulisi raahata 'kotia'²⁵³ mukanaan ystävän tai sukulaisen muodossa. Häntä kehoitettiin, että hänen tulisi riistäytyä irti kotimaan tottumuksista ja ajatustavoista, sekä ennakkoluuloista ja elämäkatsomuksesta, eli periaatteessa erot-

²⁵⁰ "Kirje Parisista, Uudelle Suomettarelle," Uusi Suometar, keskiviikkona 23 p.nä Huhtikuuta 1879 nro 48, Åbo Tidningar, 1843.

²⁵¹ Catani 2004, 13.

²⁵² Ibid.

²⁵³ "Särki meressä," Z. Topelius, 1904/2009, Matkahavaintoja, 139 - 140.

tautua omista juuristaan ja kaikesta siitä mitä hän oli ennen matkaa ollut. Ystävät neuvoivat Snellmania vieraassa ympäristössä liikkeessään elämään sen tapojen mukaan, omaksuen vieraan kansan katsantokannan ja elämänkatsomuksen. Lisäksi jos mahdollista, oli hyväksi kiintyä vieraaseen maaperään, sillä ainoastaan tämän jälkeen oli mahdollista päästä eroon yksipuolisuudesta ja ymmärtää sitä, mikä siihen asti oli tuntunut vieraalta. Topelius kertoo kirjeissään yrittäneensä noudattaa saamiaan neuvoja parhaansa mukaan, vaikka tämä oli vaatinut häneltä suurta itsekieltäytymistä, ja siksi hän totesi, ettei Pariisin matka ollut hänelle lainkaan huvimatka, ainakaan aluksi.²⁵⁴

Matkustaessa yksin oli suomalaisista pahinta, ettei iloa ja uusia kokemuksia voinut jakaa muiden kanssa ja siksi yksinäisyyden tunne näkyi etenkin matkan alussa. Erilaiset yksinäisyyden, hukkumisen, häviämisen tai katoamisen diskurssit olivat kirjeissä usein käytettyjä ilmaisuja, etenkin jos matkaja oli Pariisissa ensimmäistä kertaa. Vaikka kaikkea Pariisissa nähtyä ihasteltiin suomalaisten taholta kovasti, oli ”hukkumisen” tunne yleistä suuressa väkijoukossa, jollaiseen koti-Suomessa ei ollut totuttu. Tyypillisiä olivat myös ilmaisut, ettei kukaan välittänyt oliko matkaja olemassa vai ei. Suomalaisten yksilöllinen ja kansallinen arvostus näyttäytyi suurkaupungissa merkityksettömältä. Tuhansien ihmisten kerrottiin päivittäin matkaavan heidän ohitseen kiinnittävätkään suomalaisiin minkäänlaista huomiota;

Mutta minä olen varma siitä, että sille paikalle, josta nostan jalkani, astuu seuraavana hetkenä joku toinen, ja että jos tulen tai menen, ei minulla ole suurempaa merkitystä kuin hiekkajyvällä, joka ajelehtii hetkisen erämaan tuulen lennättämänä, hautautuakseen seuraavana hetkenä myriadien siskoja joukkoon.²⁵⁵

Suomalaisten Pariisi-kuva perustui osittain muiden aikalaisten matkojen ja tapaamisten kautta saaduista tiedoista, mutta tämän lisäksi myös aikakauden kirjallisuuden, sanomalehtien vähäisten uutisten, jatkokertomusten ja matkakuvausten varaan. Sanomalehtimies Snellman vertasi Pariisin todellisuutta kotimaahansa lähettämässään kirjeissä nimenomaan Eugene Suen romaanien Pariisi-kuvausten pohjalta luomiinsa

²⁵⁴ ”Särki meressä,” Z. Topelius, 1904/2009, Matkahavaintoja, 139 - 140.

²⁵⁵ ”Modernia ranskalaista kirjallisuutta,” Litteraturblad elokuu 1848, 23.p.nä nro 48.

ennakkomieliin, käydessään suurkaupungissa ensimmäistä kertaa vuonna 1847.²⁵⁶ Ranskalaisihailija Aurora Karamzinin kuvaus Pariisista ensimmäisellä vierailullaan vuonna 1848 kertoo myös historiallisten romaanien suuresta vaikutuksesta aikalaisten Pariisi-kuvan muokkaajina;

Pariisissa on se vika, ettei se vastaa mielikuvaa, joka minulla siitä oli. Käsitykseni kaupungista perustuu niihin laajoihin romaaneihin ja historiallisiin teoksiin, joita olen lukenut, mutta todellisuudessa Pariisi on aika lailla kuten muutkin kaupungit.²⁵⁷

Ranskalaisen kirjallisuuden Pariisi-kuva oli usein romantisoitu ja se kuvattiin joko erittäin ideaaliseksi kaupunki-paratiisiksi tai onnettomien ihmisparkejen vankilaksi. Suurkaupunki-kuva vaihteli riippuen romaanien tarkoituksesta ja aiheesta. Monessa ranskalaisessa romaanissa ranskalaisen yhteiskunnan muoto, tavat ja kosmopoliittinen sivistys perustuivat tarinoille, joiden myötä Pariisin synnit saatiin tuntumaan onnelta. Viatomat päähenkilöt taas sortuivat romaaneissa suurkaupunkien synteihin ilman katumusta. Suomalaisten matkaajien kuvauksissa on havaittavissa samanhenkinen diskursiivinen ilmasto suurkaupunkien vaaroja kuvattaessa.²⁵⁸

Erytisesti suurkaupunkien turmeluksen ja pahuuden-diskurssit olivat tyypillisiä Pariisille annettuja negatiivisia merkityksiä, jotka korostivat yleisesti suurkaupunkien ja suurten ihmismassojen kokoontumispaikkojen vaarallisuutta untuvikoille, jotka saapuivat Pariisiin kaukaa Pohjois-Euroopan periferiasta. Snellmanille ranskalainen moderni kirjallisuus romaanien muodossa todisti keskiluokan turmeluksesta, josta esimerkkinä hän esitti ranskalaisen Eugene Suen tuotannon. Yhteiskunnallisten epäkohtien syiksi hän esitti siksi keskiluokkien siveellisyyden puutteen, joka Snellmanista oli tarttunut heihin sairauden lailla. Tulevaisuuden kirjallisuuden esikuvaksi hän esitti kansan parista löytyvää ideaalirealismia, sillä hänestä vain kansa pystyi edustamaan tätä aatesuuntausta käytännön teoissaan. Ennen kuin tämä oli mahdollista, tuli kansan jalostua hegeli-

²⁵⁶ Klinge 1998, 94 - 95.

²⁵⁷ Ranki, Clerc 2008, 20.

²⁵⁸ "Modernia ranskalaista kirjallisuutta," J.V. Snellman, Litteraturblad elokuu 1848, 23.p.nä nro 48.

läisen mallin mukaan ja keskittyä kansalliskirjallisuuden, kansarunouden ja kansankulttuurin kehittämiseen.²⁵⁹

Snellmanista ranskalaisen kaunokirjallisuuden kehityksen uusi suunta oli huomionarvoinen ilmiö sen levittämän sivistyksen vuoksi. Tämä johtui yhteiskunnallisista olosuhteista, joissa ranskalainen romaani Snellmanista liikkui. Hänestä Suomesta puuttui tällainen yhteiskunnallisen tarkastelun ulottuvuus. Ranskalaiseen kaunokirjallisuuteen tutustuminen oli Snellmanista tärkeää ja ansaitsi siksi suuren yleisön huomion.”²⁶⁰ Romaanit toimivat lukijoilleen esikuvina, sillä levinneimpänä ja vaikutusvaltaisimpana kirjallisuuden muotona se edusti Snellmanista maailmankirjallisuutta ja siten yleisinhimillistä sivistystä. Snellman ei halunnut suomalaisen kirjallisuuden esikuvaksi saksalaista kirjallisuutta, sillä se olisi merkinnyt myös saksalaisen yhteiskunnallisen mallin omaksumista. Tämä pohjautui Snellmanin näkemykseen, että kirjallisuus ja kansan henkinen kulttuuri tuli olla lähellä kansan enemmistöä.²⁶¹

Suomalaiset Pariisin-matkaajat loivat ja uusintivat kielenkäytössään samantyyllisiä suurkaupunki-diskursseja Pariisin ominaispiirteistä, erikoisuuksista ja asukkaista. Suurkaupunki-diskurssit muodostuivat ja levisivät edellisten matkaajien kertomusten perusteella. Diskurssit uusintuivat edelleen seuraavien matkaajien suunnatessa suurkaupunkeihin, joissa he usein totesivat ’todellisuuden’ vastaavaan etukäteen luotuja mielikuvia. Ainoa hämmennys johtui oman identiteetin etsinnästä, sillä minäkuva joutui vieraassa ympäristössä koetukselle.²⁶² Myös oma merkitys maailmassa saattoi tuntua merkityksettömältä. Vaikka ennen matkaa oli kuvitellut olevansa jotain oman kotikaupunkinsa seura- tai akateemisissa-piireissä, joutui vieraalla maalla omakuva ja kansallinen identiteetti koetukselle jatkuvan ihmisvilinän ja eri kansallisuuksien keskellä;

Sitte joudumme avaraan maailmaan ja mittaamme suurta merkitystämme suuremmalla mittapuulla, jossa mittailussa eivät tavalliset pienet tumastukkimme riitä, ja silloin huomaamme

²⁵⁹ ”Modernia ranskalaista kirjallisuutta,” J.V. Snellman, *Litteraturblad* elokuu 1848, 23.p.nä nro 48; Savolainen 2006, 486 - 487.

²⁶⁰ ”Lehdistökatsaus, Toukokuu-syyskuu,” J.V. Snellman, *Litteraturblad* nro 11, marraskuu 1847.

²⁶¹ ”Modernia ranskalaista kirjallisuutta,” *Litteraturblad* elokuu 1848, 23.p.nä nro 48; Savolainen 2006, 486 - 487.

²⁶² Varpio 1995, 104 - 105.

ehkä jonkinlaisella hämmästyksellä, joka on kylläkin terveellistä, että olemmekin maailman rattaassa vain vähäpätöisiä hampaita, joiden heikko surina, siitä saat olla varma, katoa elämän hälinään kuin sääsken ääni Imatran pauhuun.²⁶³

Pohjois-Suomi - lehdessä tutkimusajanjakson lopussa matkakirjeitensä julkaissut matkaja, joka esiintyi nimikirjaimilla J.W., kuvasi Pariisin ihmismassoja sekä ahdistustaan muukalaisena ja ulkopuolisena, korostaen yrittäneensä kirjoittaa muistiin tuntemuksiin, jotka ahdistivat hänet väsymykseen asti kyseisessä ”surisevassa kimalaispesässä” tulisella elollaan, jota kutsutaan Pariisiksi.²⁶⁴ Eläminen Pariisissa tuntui suomalaisista uuvuttavalta ja uudelta, eikä monesti jaksanut kertoa tai kuvata lukijoille kaikkea mitä oli päivän aikana nähnyt. Kirjeissä tämä tuli ilmi useaan otteeseen.

Kirjeiden ensimmäisten kappaleiden jälkeen Pariisi-kuva muuttui usein myönteisemmäksi ja ihailevammaksi, kun ensin oli valitettu matkaväsymystä ja suurkaupungin mukaansa tempaavaa sykettä. Hiljaisempaan ja tasaiseen eloon tottuneilta suomalaisilta tämä vaati totuttelua ja matkajien katsomuskantojen avartamista. Koska yhtä kirjettä kotimaan sanomalehdille kirjoitettiin monena iltana, voidaan prosessin pituuden vaikutus huomata kuvauksen siirtymisessä positiivisempiin asioihin ja Pariisi-kuvaan Pariisissa vietetyn ajan jatkuessa.²⁶⁵ Suomalaisten matkajien Pariisi-kuva oli yleensä ruusuihin eikä suurkaupungin negatiivisia puolia tuotu esiin, kuin yleisten 1800-luvun toisen puoliskon kaikkia moderneja suurkaupunkeja kuvaavilla negatiivisilla suurkaupunkidiskursseilla kaupungin jatkuvasta kiireestä, ihmispaljoudesta ja tungoksesta.²⁶⁶ Kaikki suomalaiset eivät kuitenkaan pitäneet suuria kaduilla liikkuvia ihmismassoja ahdistavina ja negatiivisina suurkaupunkielementteinä edes ensi kosketuksella Pariisiin. Kirjeissä kerrottiin, kuinka ihailu oli valloittanut heidän mielensä ensi hetkestä lähtien, kun he olivat astuneet ulos Pariisiin päärautatieasemalta ja matkustaneet suuria bulevardikatuja pitkin ”mainion suuren ihmisliikkeen rinnalla kaupungin sisäosiin.”²⁶⁷

Esimerkiksi Zacharias Topelius kuvasi ensihetkien tunnelmiaan ja tulevien ja menevien ihmismassojen paljoutta Pariisissa vuonna 1842 seuraavasti;

²⁶³ ”Särki meressä,” Z.Topelius, 1904/2009, Matkahavaintoja, 139 - 140.

²⁶⁴ ”Kirjeitä Pohjois-Suomelle,” J.W., Pohjois-Suomi, keskiviikko 15 p. Joulukuuta 1880.

²⁶⁵ Ks. esim. ”Kirjeitä Pohjois-Suomelle,” J.W., Pohjois-Suomi, keskiviikko 15 p. Joulukuuta 1880.

²⁶⁶ ”Pariisi ja Lontoo,” J.V. Snellman, Litteraturblad nro 12, nro 13, marraskuu 1847.

²⁶⁷ ”Matkamustelmia IV, Kirje,” tekijä tuntematon, Keski-Suomi, Lauantaina 21. Joulukuuta 1878.

Näin jatkuu tuhansien menoa ja tuloa, joka toinen tunti tulevia, joka toinen tunti meneviä, päivä päivältä, usein öisinkin; alituinen pyörre, jonka kautta tuo jättiläiskaupunki lakkaamatta hengittää sisäänsä ja jälleen ulos ihmisvirtoja ja elämänaineita, kuten valaskala vetää sisäänsä ja jälleen ulossuihkuttaa valtameren vesijoukkoja – ilman niitä se ei tulisi aikaan ja myriadeja olentoja se pidättää ravinnokseen.²⁶⁸

Topeliuksen matkakuvassa korostui erityisesti Pariisin erottautuminen muusta maailmasta. Pariisin eristyneisyyttä kuvataan edeltävässä katkelmassa valaan sisuksena, joka imi ihmismassat suurkaupungin pyörteisiin. Vertauskuvallisesti erityismerkitys on annettu valaan hengitykselle, joka on välttämätöntä valaan hengissä säilymiseksi. Valasvertaukselle annettu merkitys kuvaa Topeliuksen ymmärrystä ja mielikuvaa Pariisin olemuksesta ja tehtävästä toimia maailman keskipisteenä, modernismin ja uusien poliittisten virtausten esikuvana. Tätä varten kaupunki tarvitsi ”valtameren vesijoukkoja”, ihmismassoja hengittääkseen, toimiakseen ja uusintaakseen ihmeellistä ja merkittävää modernin metropolin ja uusien poliittisten aatevirtausten synnyn mainettaan. Ilman suuria ihmismassoja ei Pariisi Topeliuksen mukaan pystyisi toimimaan ja ylläpitämään myyttistä asemaansa Euroopan kansojen pääkaupunkina ja sivistyksen korkeimpana ilmentymänä.²⁶⁹

1800-luvun matkakuvauksille tyypillinen ihmisten ja kansojen tärkeyden korostaminen näkyy esimerkissä hyvin, sillä mielikuvat suurkaupungeista ja kokonaisista kansoista muodostettiin 1800-luvulla kaupungin asukkaiden sivistystason, ulkoisten ominaispiirteiden ja tapojen kautta. Ihmiset kansoittivat 1800-luvun kaupunkikuvaa uudella tavalla ja määrällä. Ihmismassoja tarvittiin aikakauden poliittisten ja yhteiskunnallisten aatteiden leviämiseen, sillä uudistuksia tai kumouksia ei voitu aikaansaada ilman suuria ihmisjoukkoja, jotka seisoivat uudistusten takana.²⁷⁰

Topeliuksen valtamerta korostava Pariisi-vertaus huokuu hänen edustamaansa norhegeliläistä näkemystä, jonka mukaan ihmismassat ja suuri yleisö tuli saattaa sivistyksen pariin. He olivat se suuri vaikuttava voima kansallisaatteiden taustalla ja itsetietoisuuden sisäistämisessä. Topeliuksen oppi-isältään ja ystävältään Tengströmiltä omak-

²⁶⁸ ”Pariisi ruusunpunaisena,” Z. Topelius, 1904/2009, Matkahavaintoja, 135.

²⁶⁹ ”Pariisi ruusunpunaisena,” Z. Topelius, 1904/2009, Matkahavaintoja, 133 - 135.

²⁷⁰ Ibid.

suma näkemys vallankumousten syistä korosti niiden johtuvan epäsuhdasta korkeampien ja alempien säätyjen kulttuurien välillä. Monessa valtiossa ylemmät säädyt yrittivät pitää sivistyksen oman säätynsä etuoikeutena. Massat tuli pitää mukana ajan hengessä, sivistyksen ja kulttuurin kehityksessä mukana, jotta kansakuntien itsetietoisuus ei perustuisi vain elitististen piirien harrastuksiin ja etuoikeudeksi. Hegelin mukaan valtion perustuslain ja haluttujen yhteiskunnallisten uudistusten tuli olla riippuvaisia kansan ”itsetajunnan tilasta ja sivistyksestä”. Valtion olemassaolo yleisesti vaati sen jäseniltään ensin käyttäytymistä ”järjellisesti ja siveellisesti”, jotta valtio voisi muodostua.²⁷¹

Myriaadisilla olennoilla Topelius tarkoittaa lukemattomia turmeltuneita ihmisyksilöitä, jotka ajautuivat valtamerten houkutusten ja syntien pohjattomaan virtaan ja valaan ravinnoksi, toisin sanoin Pariisin vietäväksi ja turmeltavaksi. Kaupunkien syntisyys oli toinen Pariisia ja muita 1800-luvun suurkaupunkeja kuvaava puhetapaan vakiintunut ilmaus. Suomalaisten matkakertomuksissa käytettiin ajan moraalikäsitteiden ja kirjoitustyylin mukaisia kielikuvia raamatun ja antiikin tunnetusti syntisinä pidetyistä taruhahmoista tai tarinoista.

Suurkaupunkien syntisyyttä ja pahuutta korostettiin jo 1600-luvun lopulla esimerkiksi lontoolaisen lyhyttavarakauppiaan John Grauntin julkaisemassa kirjassa *Natural and Political Observations made upon the Bills of Mortality*, vertailemalla modernin maailman syntisimpinä pidettyjä kaupunkeja Pariisia ja Lontoota. Grauntin mukaan Lontoo oli parempi elinympäristö, sillä Lontoossa tapahtui Pariisia vähemmän murhia. Grant perusti väitteensä yhdestä Lontoon ja yhdestä Pariisin seurakunnasta keräämiensä henkikirjatilastojen vertailuun. Grauntin käsityksen mukaisessa Pariisissa, ”jokaisella yöllä oli oma tragediansa”, kun taas Lontoossa kadut olivat hänestä rauhallisemmat ja turvallisemmat. Yöllisillä tragedioilla Graunt kertoi viittaavansa murhien, varastelun ja ilkivallan lisäksi erityisesti prostituutioon, joka oli tavallista Pariisin lisäksi kaikkien 1800-luvun suurkaupunkien kaduilla.²⁷²

²⁷¹ Manninen, Patoluoto 1986, 134 - 136.

²⁷² Joutsivuo, Kekäläinen 2005, 84.

Prostituution olemus muodostui 1800-luvun Pariisissa ajan myötä hyväksytyksi, vaikka julkinen paheksunta jatkui prostituution laillistumisen jälkeen. Vuosisadan alussa prostituution ammattimaistuesssa ei Pariisin kaduilla yksin liikkuvien naisten kunniaa enää kyseenalaistettu, eikä ilman pätevää syytä yksin kulkevia pidätetty, kuten vielä edellisellä vuosisadalla. Prostituution muodoista vähiten arvostettuun ryhmään kuuluivat niin sanotut "femmes publiques", eli kadun yleiset naiset. He keskittyivät 1800-luvun toisella puoliskolla etenkin Seinen oikealle Right Bankin puolelle, Maraisin kaduille ja pienille kujille, jotka yhdistyivät Place de Greveessä. Lisäksi femmes publique't olivat näkyvästi esillä Palais Royalin hienostoalueella, jonne useat suomalaiset matkaajat kertoivat kirjeissään majoittuneen. Prostituution muita aktiivisia alueita olivat Seinen vasemman puolen, Left Bankin ympäristö, josta oli löydettävissä samanlainen prostituution valtaama maailma aina Rue St. Andre des Artsilta Place Maubertille asti.²⁷³

Suomalaiset matkaajat eivät maininneet kirjeissään prostituoituja suoraan, vaikka he varmasti törmäsivät kaduilla ammattikunnan edustajiin päivittäin. Suomalaiset matkaajat kertoivat kiertelevänsä Pariisin katuja ristiin rastiin yömyöhään, jolloin prostituutio oli Pariisin katukuvassa selvästi esillä. Matkaajat eivät olleet halukkaita iltaisin palaamaan takaisin majapaikkaansa liian aikaisin, sillä he kertoivat Pariisin tarjoavan monipuolista julkista viihdettä, kuten esimerkiksi teatteriesityksiä, kahviloita ja ravintoloita. Prostituutio oli kaupungin yöelämän vaarallinen vaiettu houkutus. Siksi siitä kerrottiin erilaisten kielellisten merkitystenantojen kautta, muttei suoraan.

Ajan yhteiskunnalliset normit, soveliaisuuskäsitykset ja kirjoittamattomat siveellisyysmoraaliset säännöt pakottivat matkaajat kuvaamaan myös kadun pimeitä puolia vaihkaa erilaisten kielikuvien avulla. Niitä kuvattiin esimerkiksi pahuuden pyörteiden kautta, jotka helposti imivät matkaajat kadotuksen pyörteisiin, prostituoitujen ja korttipelien ynnä muun pahuuden pariin, ellei niitä vastustanut tarpeeksi kovasti. Siksi hyvän ja pahan mittapuun sanottiin olevan Pariisissa suurenmoinen. Matkaajat silti oletivat lukijoiden ymmärtävän mitä he halusivat viestiä erilaisilla valituilla kielikuvilla ja diskursseilla. Siksi he eivät tunteneet tarvetta selittää kaikkea tarkkaan. Aikalaiset ymmärsivät edellisistä pahuuden ja kadotuksen diskursseista kirjoittajan viittaavaan

²⁷³ Conner 1989, 713, 734.

prostituutioon ja kortinpeluuseen ynnä muihin suurkaupunkien tyypillisiin paheisiin, kertoessaan miten vaikeaa oli iltaisin malttia mennä takaisin majoituspaikkaan.²⁷⁴

Saksalainen matkakirjailija Ida Kohl luonnehti osuvasti Ranskan ja Englannin metropoliin Pariisin ja Lontoon välisiä eroavaisuuksia todeten 'Paris und die Franzosen' matkakirjansa lopussa;

Pariisi on intellektuaalisen maailman pääkaupunki, sillä sen maailmanhallitsija, henki, asuu täällä. Lontoo taas on fyysisen maailman pää. Pariisissa kuohuu aatteiden tulva, Lontoon täytävät meluisat liikeasiat. Englantilaista kansallishenkeä ei pidä etsiä Lontoosta vaan maaseudulta. Ranskan kansallishenki on Pariisissa.²⁷⁵

Muut matkaajat pitivät Pariisin ansiona sen aatteiden voimaa ja tavoitteita jakaa muille omaa yltäkyläisyyttään ja sivistystään, pyrkien tavoitteessaan paljon korkeammalle kuin vain kunnian ja vallan hankkimiseen. Tämä oli yksi merkittävä tekijä, joka erotti Pariisin muista suurkaupungeista, kuten esimerkiksi Lontoosta, jonka sanottiin haluvan tavoitella vain rahan voittoa. Pariisi oli tunteiltaan kuin tuli, täysin Englannin ja veden vastakohta. Pariisin vahvuus muihin 1800-luvun toisen puoliskon metropoleihin verrattuna oli juuri sen aatteiden, kielen ja kirjallisuuden yleismaailmallinen kantavuus. Pariisi ei halunnut omia saavuttamaansa sivistystä ja tietoutta, vaan jakaa sen muun maailman kanssa. Se mitä määriteltiin sivistykseksi tuli kuitenkin lähteä viime kädessä Pariisista.²⁷⁶

Molempien kansakuntien merkitys sivistyksen kannalta perustui suomalaisten matkajien mukaan, ei niinkään niiden sotilaalliselle voimalle, vaan rauhanomaiseen sivistykseen. Sen perustui kansojen vähitellen kasvavalle vapaudelle. Englannin sanottiin hallitsevan maailmaa teollisuuden ja kaupan keinoin. Ranska hallitsi tietämyksen, yhteiskunnan laitosten ja tapojen välityksellä. Suomen, Englannin ja Ranskan keskinäisessä vertailussa pohjoismaalaiset hävisivät laiskuutensa ja hitautensa vuoksi. Jos englantilaiset ja ranskalaiset omaisivat suomalaisille tyypilliset luonteenpiirteet, aiheuttaisi se matkajista mitä luultavimmin edellä mainituissa maissa nälänhätää ja yhteiskuntien

²⁷⁴ "Särki meressä," Topelius 1904/1999, 139.

²⁷⁵ Kallavesi nro 10, J.V. Snellman, Saiman liite, 24.10.1846, (Paris und die Franzosen, Skizzen von Ida Kohl. 1,2. ja 3., Dresden u. Leipzig 1845.)

²⁷⁶ "Ranskan aurinko," Z. Topelius, 1904/2009, 131.

perustarpeiden tyydyttämisen mahdottomuutta. Tämä ei nähty todennäköiseksi yhtälöksi, sillä englantilaisten ja ranskalaisten kansojen ominaisuuksiin kuului korkea sivistyksen taso ja suuri väestömäärä, joiden mainittiin estävän itsessään tylsän elämisen ja puuttuvan mielenkiinnon kansakuntien yhteisiin asioihin.²⁷⁷

Suomalaisen kansakunnan omakuva näyttäytyi ranskalaisten ja englantilaisten saavutuksiin verrattuna negatiiviselta, muttei toivottamalta. Pienen kansakunnan laiskuus ja hitaus olivat ominaispiirteitä, jotka pystyi kitkemään suomalaisista pois järjestämällä tavalliselle kansalle enemmän sivistäviä virikkeitä, joiden toivottiin herättävän mielenkiintoa kansallisiin asioihin ja yhteiskunnan tilaan. Suomalaisen yhteiskunnan väestömäärän kasvua toivottiin myös, jotta yhteisistä asioista olisi enemmän kiinnostuneita osapuolia. Kasvavan väestömäärän toivottiin matkaajista näkyvän myös taloudessa ja sivistyskehityksessä positiivisesti.²⁷⁸

6.3 Kansallistunut kaupunkimaisema

Pariisin kaupunkikuva rakennettiin matkakirjeiden lukijoille kuvaamalla tarkasti Pariisin kaduilla, puistoissa ja kahviloissa nähtyjen ihmisten toimintaa, ulkonäköä ja olemusta. Tärkeää ei ollut maisemien ja katujen tarkka kuvailu niiden infrastruktuurin puolesta, vaan maisemien ja katujen kuvaus ihmisineen. Erityisen kiinnostuneita oltiin, kuinka kaupungin asukkaat käyttivät kaupunkia työntekoon ja huvitteluun, modernien aatteiden ja teknologian hyödyntämiseen ja millainen oli kaupungin asukkaiden suhde elinympäristöönsä, kansallisuuteensa ja isänmaahansa. Matkaajien huomio kiinnittyi tarkastelemaan, kuinka ihmiset muokkasivat suurkaupunkien katukuvaa ja antoivat kaupungeille näiden omaispiirteet, joista kaupungit tunnettiin.²⁷⁹

Edellä esitettyä tulkintaa tukee humanistinen näkemys suurkaupungeista, jonka mukaan suurkaupunkeja kuvailtiin 1800-luvulla shakespearelaisittain nähden ihmisinä. Näkökanta korosti kaupungin asukkaiden merkitystä kaupunkikuvalle, sillä kaupungin maineen ja olemuksen loivat etupäässä ihmiset. Humanistisen katsomuksen mukaan

²⁷⁷ Väisänen 2005, 46.

²⁷⁸ Ibid.

²⁷⁹ Ks. esim. "Pariisi ja Lontoo," J.V. Snellman, *Litтерaturblad*, nro 12 marraskuu, nro 13 joulukuu 1847.

kaupunkien ei katsota koostuvan fyysisistä kokonaisuuksista, eikä ihmisiä nähdä vain osana sen biologista tai ekologista kokonaisuutta. Humanismi korostaa ihmisten muodostavan ja luovan kaupungit, niiden identiteetit ja erityisluonteenpiirteet. Kaupunki nähdään tällöin suhdejärjestelmänä jonka ihmiset rakentavat ja jota ihmiset käytöksellään muokkaavat.²⁸⁰

J.V. Snellman kirjoitti Euroopan matkansa jälkeen *Litteraturbladet*iin laajan ja vertailevan tutkimuksen Ranskan ja Englannin ja erityisesti Pariisin ja Lontoon keskinäisistä eroista. Hän painotti saattavansa lukijoiden tietoon ”erään matkailijan” omien kokemusten pohjalta Pariisin ja Lontoon matkamuistiinpanojaan.²⁸¹

Hänestä ranskalaiset ja englantilaiset olivat olleet kilpailijoita valtaa ja mainetta tavoitellessaan Euroopan sivistyksen alkuajoista lähtien ja tulisivat jatkamaan tätä kilpailua niin kauan, kuin sivistys pystyisi kasvattamaan ”uusien vesojen.” Hän löysi monia hyviä ja huonoja puolia molemmista suurkaupungeista, mutta päätyi lopulta toteamaan Ranskan sivistyksen olevan korkeammalla tasolla. Tämä johtui sen suuremmasta liikkuvuudesta ja kansakunnan aatteiden suuresta voimasta, joka näkyi heränneenä isänmaallisuutena. Tämän hän totesi nujertavan kaikki yritykset ranskalaisten poliittisesta alistamisesta ja asettavan ranskalaiset Euroopan kansakuntien kärkeen.²⁸²

Snellmanista Keski-Eurooppa tarjosi takapajuiselle Suomelle esikuvan, sillä tulevaisuus ja sivistys olivat Keski-Euroopassa huomattavasti pidemmällä kuin kaukana pohjoisessa. Snellman suhtautui matkakirjeessään ihailen kohtaamaansa kulttuuriin ja luontoon, joka tuntui hänestä osin eksoottiselta ja erilaiselta verrattaessa Suomen vastaan. Hegeliläisenä Snellman ei ihailut kuitenkaan alkuperäistä koskemattomaa luontoa kuten Topelius, vaan hänelle ihmiskäden muokkaama luonto oli tärkeämpää kansakuntien muokkaajina. Henki ja sivistys olivat Snellmanille kaiken tarkastelun lähtökohtia. Siksi ihmiskäden aktiivisesti muokkaama luonto kuten suurkaupungit, olivat sivistyksen esiintymiä, koska niissä ihmishenki oli päässyt vaikuttamaan luonnon muotoon. Pariisi

²⁸⁰ Joutsivuo, Kekäläinen, 2005, 102.

²⁸¹ ”Pariisi ja Lontoo,” J.V.Snellman, *Litteraturblad* nro 12, marraskuu 1847.

²⁸² Ibid.

edusti Snellmanille ajan korkeinta yhteiskunnallista ja inhimillistä sivistystä, jota muiden kansojen tuli tavoitella omien kansallisten puitteidensa mukaan.²⁸³

Snellmanille suurkaupunkien ihailu perustui hegeliläisen ajattelun perustalle. Hän korosti suurkaupunki-ihailunsa etenkin Pariisissa ilmenevää romanttista estetiikkaa. Hegeliläisittäin romanttisen estetiikan käsitys merkitsi Snellmanille korkeinta kehityksen tasoa, jossa henki ja sisältö olivat vallitsevia. Paras luonnon ympäristö merkitsi Snellmanille kansallisessa mielessä ympäristöä, joka vaikutti jalostavasti kansallishenkeen ja johon toisaalta myös kansallishenki vaikutti jalostavasti. Ero Snellmanin ja Topeliuksen matkakirjeiden sivistystehtävässä näkyy suomalaisten oman kansallismaiseman kuvaamisessa siinä, ettei Suomen kansallismaisema merkinnyt Snellmanille itsessään mitään kansallisen identiteetin kannalta. Topeliukselle koskematon luonto kansallismaisemana oli yksi kansallisen identiteetin tärkeimmistä perustoista.²⁸⁴

Ranskan etusija sivistyksen osalta paljastui matkaajista viimeistään Lontooseen saavuttaessa. Etenkin ranskalaisen kirjallisuuden, tapojen ja yhteiskunnallisten käsitteiden käyttö näkyi Lontoossa. Snellmanista tätä ”lainapääomaa” oli kertynyt Ranskalle sen verran paljon, että se oli havaittavissa Englannin yhteiskunnallisissa laitoksissa, joille demokraattiset periaatteet olivat olleet pitkään vieraita. Hänestä nämä aatteet olivat saaneet kannattajia aina Ranskan vallankumouksesta saakka ja vaikuttivat vuosisadan puolivälissä varsin tuntuvasti.²⁸⁵

Snellmanista sivistyksen taso oli kansakuntien kehitykselle keskeinen tekijä, joka hänen suurkaupunkivertailussaan mitattiin suorassa suhteessa kaupunkien ulkoasuun ja miltä kaupungit matkaajille näyttäytyivät. Suomi ei hänestä voinut saada mitään aikaan väkivallalla. Vain sivistyksen voimalla Suomi voisi kohota kansakuntana toisten Euroopan vapaiden kansojen joukkoon.²⁸⁶ Hän korosti myös kansojen kaikkialla kasvavaa vapautta, joka oli parhaiten nähtävissä Pariisin katukuvassa ja erityisesti ranskalaisten vaatimuksissa vapaudestaan. Vertaillen englantilaisia ja ranskalaisia kansakuntia Euroopan matkansa aikana 1847, hän päätyi löytämään Lontoosta enemmän pariisilaisia

²⁸³ Manninen, Patoluoto 1986, 138, 260 - 261.

²⁸⁴ Manninen, Patoluoto 1986, 260 - 262.

²⁸⁵ ”Pariisi ja Lontoo,” J.V.Snellman, Litteraturblad nro 12, marraskuu 1847.

²⁸⁶ Manninen, Patoluoto 1986, 129.

piirteitä kuin Pariisista lontoolaisia. Tämä tuli esiin erityisesti ranskalaisessa muodissa, joka oli Lontoossa hyvin esillä. Snellmanista ranskalainen paitapusero oli vuosisadan puolivälissä selvästi alkanut kilpailla englantilaisten työmiesten suosioista villapuseron ja pikkutakin kanssa. Pariisissa hän ei nähnyt merkkiäkään englantilaisesta muodista, paitsi kuskien ja hevosten varustelussa.²⁸⁷

Ranskalaisten negatiivisena puolena hän näki kielitaidottomuuden, sillä he eivät osanneet oman äidinkieltensä lisäksi muita kieliä. Omaansa he käyttivät Snellmanista taiturimaisesti. Snellmanin mukaan kirjallisten ja diplomaattipiirien ulkopuolella vain harvat ranskalaiset puhuivat tai ymmärsivät englantia. Englannissa ja etenkin Lontoossa ranska kuuli puhuttavan kaikkien yhteiskuntaluokkien jäsenten, jopa naisten keskuudessa. Vain suurten liikkeiden ikkunoissa Pariisissa saattoi lukea kultakirjaimin teksti, jossa kerrottiin liikkeessä osattavan puhua englantia. Lontoossa taas näyteikkunoiden tekstit olivat usein kummallakin kielellä. Sama ilmiö oli huomattavissa sanomalehtien osalta, sillä englantilaisia sanomalehtiä löytyi Pariisissa vain hienoimmista kahviloista ja hotelleista. Lontoossa ranskalaisia lehtiä pystyi lukemaan heikoimmankin tason hotelleissa.²⁸⁸

Suomalaisten kertoman mukaan kaikki Pariisissa miellytti enemmän silmää kuin Lontoossa. Jopa köyhemmän kansanluokan elämä miellytti enemmän ulkoisilta piirteiltään. Suomalaisten huomioiden mukaan köyhempää kansanosaa näki eniten niin sanotuissa toisen luokan kaupunginosissa. Köyhempi väki viihtyi suomalaisten havaintojen mukaan omissa kaupunginosissaan. Tavallinen kansa kiinnosti suomalaisia, koska he olivat olleet keskeisellä sijalla Ranskan lukuisissa vallankumouksissa. Tämän vuoksi matkaajat esittivät kirjeissään ihailevansa pariisilaisia. Seinen toisella varakkaalla puolella asuvat eksyivät suomalaisista harvoin 'huonomaineisemmalle' puolelle. Hyväosaisten puoleisessa Pariisissa sijaitsi kuuluisa "Quartier Latin" ja useimmat tiede ja opetuslaitokset. Tälle puolelle keskittyi oppinut Pariisi ja Saint Germain, jossa asuivat vanhimman ja "etevimmän" aatelissukujen jäsenet.²⁸⁹

²⁸⁷ "Pariisi ja Lontoo," J.V.Snellman, Litteraturblad nro 12, marraskuu, nro 13, joulukuu 1847.

²⁸⁸ Ibid.

²⁸⁹ "Kirje Parisista, Uudelle Suomettarelle," Uusi Suometar, keskiviikkona 23 p:nä Huhtikuuta 1879 nro 48, Åbo Tidningar, 1843.

Lontoon ahtaiden kaupunginosien väki näytti suomalaisista epäsiistiltä ja rähjäiseltä verrattuna Pariisin alempiin kansanluokkiin. Esimerkiksi Lontoon High Holbornin ja Strandin väliin jäävälle alueelle Westminsterissä St. James Parkin eteläpuolelle eksyvä matkaaja saattoi löytää niin rähjäistä, likaista ja köyhää väkeä, ettei näille löytynyt vastinetta Pariisista. Snellmanin kuvaus markkinanäkymästä High Hollbornissa lauantai-iltana on kuin suoraan 1800-luvun romantiikan ja gotiikan sävyttämästä ranskalaisesta romaanista, jossa kuvataan värikkäästi köyhän väen silmien ahnetta kiiltoa ja hurjuutta, jonka saattoi huomata heihin pimeällä kadulla törmätessä. Snellman kuvaa tarkkaan kuinka suunnaton määrä rähjäisiä ostajia ja myyjiä oli kanoittanut markkina-alueen;

Valaistuksena olivat säästeliäämmiin sijoitetut kaasulamput ja niiden lisäksi myyjien lamput, kynttilät ja lyhdyt, joiden valo tuikki paksussa ilmassa vain heikosti, ja näkymä vaikutti jollakin tavoin hurjalta. Myös Lontoon ginikapakoissa runsaat kaasulamput valaisevat vain siivottomuuden, joka niissä näyttää vallitsevan.²⁹⁰

Ero Pariisiin ja Lontoon valaistuksen kuvauksessa on huomatta. Lontoossa kaasulyhtyjien korostettiin valaisevan vain köyhyyden ja vanhat rakennukset. Kertojien mukaan nämä voisi jättää kokonaan valaisematta. Pariisissa valo toi esiin kaupungin loiston ja kauneuden. Pariisin kaasulamput, joita oli sijoitettu joka puolelle kaupunkia, lepattivat iltaisin tuhansine liekkeineen ihmeellisen taikailmiön tavoin. Matkaajien mielikuvissa Pariisi näyttäytyi liioitellun ihanteelliselta, sillä samaa Lontoon tietyillä alueilla ilmenevää ”rietasta kurjuutta” ei haluttu nähdä esiintyvän Pariisissa. Pariisissa oli 1800-luvulla omat kaupunginosansa, joissa yhtä rähjäinen ja likainen väki kokoontui, asui ja kerjäsi kaduilla. Yhteiskunnallisten varojen epäsuhtaisuus, laaja köyhyys ja nälänhätä olivat yhtä suuri ongelma kaikissa 1800-luvun suurkaupungeissa, joiden kaduille köyhä väki ajautui elannon toivossa. Sanomalehtien lukijakunta koostui etupäässä sivistyneistöstä, joka ei Pariisista puhuttaessa halunnut kuulla köyhän väestönsä hädästä ja kurjuudesta. Sivistynyt lukijakunta halusi kuulla ihmeellisiä tarinoita kosmopoliitin suur-

²⁹⁰ ”Pariisi ja Lontoo,” J.V.Snellman, Litteraturblad nro 12 marraskuu, nro 13 joulukuu, 1847.

kaupungin katujen ja salonkien loistosta ja sivistyneistä pariisilaisista, oman säätynsä jäsenistä.²⁹¹

Snellman kertoo *Litteraturbladetissa* huomanneensa Lontoon köyhälistön ”riettaan kurjuuden” vastaavan täysin tunnetun ranskalaisen romaanikirjailijan Ellen Suen romaanien kuvausta, vaikka Suen romaanit kuvasivat etupäässä Pariisia ja sen lähiympäristöä. Snellman totesi kokeneensa suurta helpotusta ja iloa, kun Suen maalaama kuva Pariisin la Citén Palais de Justicen ympäristöstä likaisine ja huonotapaisine alemman yhteiskuntaluokan edustajineen ei vastannut todellisuutta ja perustui Snellmanista pelkän kirjailijan mielikuvituksen varaan. Suen romaanien positiiviset tapahtumat ja henkilöt Snellman sen sijaan yhdisti ilolla todelliseen Pariisiin. Esimerkiksi J.V. Snellman kertoi matkakirjeissään päätyneensä Pariisissa kierrellessään vaistomaisesti Eugene Suen romaanien tapahtumia ja henkilöitä muistellessaan *Marché aux Fleursille*, josta Suen romaanien ”ihastuttava Rigolette sai rakkaan ruukkukasvinsa”. Hän ei mainitse tästä kuitenkaan enempää, mutta ihasteli *Marché aux Fleursin* aluetta Suen romaanin valossa. Paikka tuntui hänestä tutulta, koska hän oli lukenut siitä aikaisemmin.²⁹²

Matkaajien kuvia Pariisista muokkasivat etukäteen muodostetut mielikuvat ranskalaisista romaaneista ja edellisistä matkakirjeistä, joista poimittiin vain se mihin haluttiin uskoa. Snellman ymmärretysti halusi säilyttää niin omassa kuin lukijoiden mielissä muodostuneen ihanteellisen Ranska-kuvan, sillä se tuki Snellmanin sivistysohjelmaa. Hänestä oli tärkeää saada sivistyneistö työskentelemään kansakunnan suuren enemmistön hyväksi kohottamalla enemmistön asemaa kulttuurillisella sivistyksellä. Pariisiin ja Lontoon vertailun avulla oli tarkoitus havahduttaa suomalaiset huomaamaan muiden Euroopan sivistyskansojen kehitys, josta hän koki suomalaisten olevan suuresti jäljessä. Ilman selvää esikuvaa sivistyskansasta, Snellmanin olisi ollut vaikeampaa herättää lukijat hegeliläiseen kansalliseen itsetietoisuuteen ja tarkastelemaan oman suomalaisen kulttuuriyhteisön sivistyksen tilaa.²⁹³

²⁹¹ ”Pariisi ja Lontoo,” J.V.Snellman, *Litteraturblad* nro 12 marraskuu, nro 13 joulukuu, 1847.

²⁹² Ibid.

²⁹³ Manninen, *Patoluoto* 1986, 129; ”Pariisi ja Lontoo,” J.V.Snellman, *Litteraturblad* nro 12 marraskuu, nro 13 joulukuu, 1847.

Snellmanin havaintojen mukaan ”ulkonaisen elämänmenon” helposti havaittava erilaisuus Lontoon ja Pariisin välillä näkyi siinä, ettei Lontoossa ollut juuri julkista seuraelämää teattereita lukuun ottamatta. Syyn julkisen elämän heikkouteen hän löysi Englannin yhteiskunnallisesta luokkajaosta, joka näkyi Snellmanille eri luokkien välisen kanssakäymisen jäykkyydessä.²⁹⁴ Yhteiskunnan asettamat normit ja tavat asettivat rajoitukset yhteiskuntaluokkien välisen kanssakäymisen lisäksi ylimmän yhteiskuntaluokan elämään, sillä naimisissa oleville herrasmiehille ei ollut sopivaa näyttäytyä kapakassa mainettaan menettämättä. Snellmanista ”gentlemanneille” ei myöskään ollut Lontoossa omia kahviloita, puistokonsertteja ja yleisiä tanssiaisia, naamiaisista puhumatta. Alemmilla yhteiskuntaluokilla oli omat huvinsa, joihin ylin yhteiskuntaluokka ei osallistunut. Herrasmiesten ainoat huvittelupaikat teatterin lisäksi olivat lukuisat suljetut klubit. Näiden hyvä puoli Snellmanista oli klubien tarjoama suuri määrä lukemista, vaikka useimpia herrasmiehiä klubeihin vetivät hänestä pelipöydät.²⁹⁵

Pariisissa elämänmeno poikkesi Lontoon tarjonnasta kuin yö ja päivä, sillä vähintään puolet väestöstä liikkui iltaisin kuuden jälkeen Pariisin lukuisilla kävelyteillä, bulevardeilla, puistoissa ja lukemattomissa kahviloissa. Negatiivisen sävyn näille harrastuksille antoi Snellmanista kodikkuuden tunteen puute, koska miehet pysyttelivät ulkona niin sanotuissa yleisissä riennoissa kodin sijaan. Naisten läsnäolon Pariisin riennoissa hän näki epäedullisena. Positiivinen puoli naisten mukanaolossa oli vaikutus tasa-arvoisuuteen käytöstavoissa. Naisten vaikutus näkyi eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvien ihmisten yleisessä tasa-arvoisessa kohtelussa, sillä Pariisiin hovit olivat mahdollisia myös vähävaraisille.²⁹⁶

Snellmanista Lontoossa pystyi kehittymään vastaava julkisen yhdessäolon kulttuuri vasta demokratian periaatteiden yleistyessä. Suomen osalta Snellman näki mahdollisuudet julkiselle yhdessäololle paremmiksi, esteenä olivat ennemmin sivistyneistön asenteelliset ongelmat köyhää väkeä kohtaan. Suomi näyttäytyi kahtiajakautuneena kansakuntana, jossa kulttuurillinen ja sivistyksellinen ero oli suuri. Snellman näki silti

²⁹⁴ ”Pariisi ja Lontoo,” J.V. Snellman, Litteraturblad nro 12, marraskuu 1847.

²⁹⁵ Ibid.

²⁹⁶ Ibid.

kulttuurillisten vaikutteiden ja kansanluonteen jalostamisen auttavan välimatkan kuroimisessa.²⁹⁷

Erilaisten sivistävien kansanhuvien vaikutus näkyi suomalaisista rahvaan työnteossa piristävästi. Vapaa-ajan ”huvittelulinnoissa”; karusellissa pyöriessä, tempuntekijöitä tai teatteriesityksiä katsellessa ja maistellessa mietoa viiniä, piili suomalaisten matkajien mielestä pariisilaisten ahkeran työnteon salaisuus. Matkajista suomalaisten työläisten vapaamaanantait näyttivät näihin verrattuna onnettomilta, sillä heille ei tarjottu mitään näistä huveista.²⁹⁸

Toinen negatiivinen vaikutus kansanhuveilla oli ”keikareiden ja keskiluokan vetelehtijöiden” suureen joukkoon, joka Snellmanista tuhlassi aikansa turhanpäiväiseen hienosteluun. Ryhmittymä kuului hänestä heikkoluontoiseen ja hukkuvaan ihmisjoukkoon, joka antautui suurkaupungin elämän paheille ja joutilalle elämälle tuhoisin vaikutuksin. Lontoossa ajan käsite ja katoavaisuus ymmärrettiin paremmin. Todisteena matkajalle olivat kirkkojen isot kellotaulut, jotka pitivät huolen, että Lontoossa asuvat eivät unohtaneet ajan ja ihmiselämän olevan katoavaista. ”Aika on rahaa” - käsite oli tuttu Snellmanin aikalaisille ja muistutti heitä ihmisten kuolevaisuudesta. Tämän näki Lontoossa vastaantulijoiden kasvoista ja jalankulkijoiden kiivaista ja nopeista askelista, jotka kertoivat, ettei aikaa ollut tuhlettavaksi yleiseen joutilaisuuteen. Pariisista oli turha etsiä kellotaulua, sillä pariisilaiset elivät hetkessä, eivätkä murehtineet seuraavasta päivästä. Pariisilaisten kasvoilla huolettomuus näkyi onnellisina ja levollisina hymyinä, joka oli matkajista suoraan heijastettavissa kansakunnan kehityksen tilaan ja tulevaisuuden odotuksiin. Pariisilaisilla ei ollut syytä murehtia huomisesta, sillä sen tulevaisuus näytti matkajien mukaan ruusuiselta.²⁹⁹

Snellman koki Pariisin voivan opettaa suomalaisille enemmän, kuin Lontoo. Siksi se osoittautui ihanteellisempänä sivistyksen mallina. Pariisi oli matkajille historian kertauskurssi, sillä jokaisella torilla, aukiolla ja kadulla oli oma tarina kerrottavana. Tapah-

²⁹⁷ ”Pariisi ja Lontoo,” J.V. Snellman, Litteraturblad nro 12, marraskuu 1847.

²⁹⁸ ”Kansanjuhlat kesäkuun 15 p:nä 1856,” Z. Topelius, 1904/2009, Matkahavaintoja, 184 -185.

²⁹⁹ Ibid.

tumat liittyivät kiinteästi koko ihmiskunnan historiaan ja kohtaloihin. Tässä mielessä pariisilaisten kuvattiin olevan edullisimmassa asemassa muihin kansakuntiin verrattaessa. Snellman korosti pariisilaisten sivistyksen osoituksena erityisesti pariisilaisten suurta vapauden vaatimusta kaikessa mitä he tekivät. Vapauden vaatimuksen korostaminen yhdistyi Snellmanin ajattelussa Suomen osalta sen asemaan autonomisena Venäjän valtakunnan osana. Hän halusi suomalaisten lukijoiden huomaavan suomalaisen yhtäläisyydet pariisilaisten kanssa, sillä myöskään suomalaiset eivät olleet 1840-luvulla vapaita päättämään itsenäisesti omista kansallisista asioistaan ja tulevaisuudesta. Hän toivoi lukijoiden huomaavan miten toiset kansat päättäväisesti pyrkivät tähän vapauden vaatimukseen kaikissa arjen toimissaan.³⁰⁰

Suomalaiset matkaajat olivat hyvin perillä Ranskan historian tapahtumista ennen matkalle lähtöään, josta todistaa historiallisten kohteiden tarkkana kuvailu. Kirjoittajat kertoivat tarkkaan miltä heistä tuntui nähdä Ranskan historialliset kohteet ja tapahtumapaikat paikanpäällä. Snellman kuvasi vuoden 1847 Pariisin matkansa aikana tunteensa menneisyyden haamujen olevan edelleen läsnä tietyissä Pariisin kaupunginosissa. Hän totesi, että historiallisilla vallankumouspaikoilla seistessä saattoi astia kanssaihmisissä pelon siitä, että historia alkaisi toistaa itseään juuri sillä hetkellä;

Kulkija ehkä kuuluu niihin, jotka kohottavat katseensa kohti restauroidun palatsin parveketta epävarmojen aavistusten vallassa, odottaen, että jokin ääni pukee sieltä vielä kerran sanoiksi sen painostavan tyytymättömyyden, jota suuri osa Ranskan väestöstä ilmeisestikin tuntee – jälleen täysin aiheellisesti vakuuttuneena siitä, että tämä ääni ravistelisi useita Euroopan kansakuntia.³⁰¹

Snellman ennakoi marraskuussa 1847 kirjoitetussa matkakirjeessään uuden vallankumouksen mahdollisuutta. Hänestä ”ranskalaisten vapauden henki” ei ollut saanut vielä ”kaunista ja sopusointuista muotoaan” ja näytti leijuvan edelleen epävarmasti paikallaan. Kaduilla oli hänestä aistittavissa kansan tyytymättömyys ja syvien rivien liikehdin-

³⁰⁰ ”Pariisi ja Lontoo,” J.V. Snellman, Litteraturblad nro 12, marraskuu 1847.

³⁰¹ Ibid.

tä, joka oli ”pääsevä valloilleen taistelemaan täydellisestä tasa-arvostaan ja oikeuksistaan”.³⁰²

Snellmanin palattua Suomeen vain muutaman kuukauden päästä helmikuussa 1848 Pariisin kaduilla puhkesi vallankumousmyrsky, leviten laajoin vaikutuksin myös muualle Eurooppaan. Vallankumous tuli monelle matkaajalle yllätyksenä Snellman mukaan lukien. Hänelle henkilökohtaiset vaikutukset olivat suuret. Snellman joutui perustelemaan uuden vallankumouksena seurauksena optimistista sivistyskantaansa, että sivistys voittaisi yhä laajenevan osan ihmiskunnasta puolelleen ilman väkivaltaisia kumouksia. Snellmanin puolusti kantaansa keskiluokan roolilla sivistyskehityksessä, sillä hän ei kokenut sen olevan tarpeeksi merkittävä. Keskiluokan sivistyksen tuli olla yhtä korkealla tasolla, kuin muun sivistyneistön ennen kuin sivistys saavuttaisi myös alemmat kansanosat samalla tasollaan. Snellmanille keskiluokka näyttäytyi klassisen porvarillisen filosofian mukaan turmeltuneelta yrittäessään matkia ylempää sivistyneistöä siinä, mitä nämä käsittivät säädynmukaiseksi sivistykseksi. Vuoden 1848 Euroopassa vaikuttaneen vallankumouksaallon seurauksena Snellmania ei myöskään nimitetty Helsingin yliopiston filosofian professorin virkaan liian yhteiskunnallisesti aktiivisen taustansa vuoksi.³⁰³

Ranskan aikaisempien vallankumousten vaikutus näkyi suomalaisten kertoessa Pariisiin nähtävyyksistä ja historiallisista kohteista. Matkaajista tuntui ylväältä ja tavoiteltavalta olla osana Pariisiin historiallista katukuvaa, jolloin he saivat hetken kuvitella olleensa mukana Euroopan historian tärkeissä vapaustaisteluissa taistellen ranskalaisten rinnalla. Esimerkiksi Vallankumouksen aukiolla oli matkaajista aistittavissa ranskalaisten raivo, jolla he ”hukuttivat vereen opit, jotka heitä olivat vuosisatoja kahlinneet niin hengellisillä kuin maallisilla kahleillaan”. Helsingistä vastaavanlaisia aukioita ei löydetty, sillä pääkaupunki oli uusi, eikä sen aukioilla oltu käyty Euroopan kansojen tulevaisuutta määrittäviä historiallisia taisteluita.³⁰⁴

³⁰² ”Pariisi ja Lontoo,” J.V. Snellman, Litteraturblad nro 12, nro 13, marraskuu 1847.

³⁰³ Savolainen 2006, 484 - 487.

³⁰⁴ ”Pariisi ja Lontoo,” J.V. Snellman, Litteraturblad nro 12, nro 13, marraskuu 1847.

Lontoossa oli matkaajista käyty vain muutama merkittävä taistelu, sillä Lontoon näkemät vallankumoustragediat tapahtuivat aikana, jolloin niiden vaikutus muuhun Eurooppaan oli vähäinen. Lontoossa oli suomalaisille myös mielenkiintoisia historiallisia nähtävyyksiä, kuten Tower of London, Whitehall ja Trafalgar Square, mutta ne toivat suomalaisille matkaajille mieleen vain Englannin historiaan liittyviä mielikuvia. Englannin historiaa ei suomalaisista katsottu kovin kiinnostavaksi, koska Englannin historian tapahtumat, rakennukset ja taistelut toivat ylpeyttä etupäässä englantilaisille. Nämä historialliset muistot eivät liittyneet matkaajista Euroopan kehityksen merkittäviin käännteisiin. Lontoo hävisi Pariisille vertailussa myös historiallisten taidearteiden määrässä. Snellmanin mielestä Lontoossa oli vain vähän antiikin taidetta, eikä sekään ollut hänelle riittävän korkeatasoista verrattuna Louvren gallerioiden mestariteoksiin. Lisäksi kaikki Versailles'in tuhannet taulut, sadat patsaat ja rintakuvat yhdessä Louvren rikkauksien kanssa katsottiin voivan saattaa ihmisen epätoivoon, jos näistä nauttimiseen ei ollut käytettävissä.³⁰⁵

Versailles'in merkitys nähtiin suomalaisten matkaajien mielissä huomattavasti enemmän merkittävämmäksi ranskalaisten isänmaallisuuden kuin taiteen kannalta. Koko palatsin sanottiin olevan Ranskalle kuin ”muistojen temppeli”, sillä siellä oli kuvia vain Ranskan kuuluisista miehistä ja naisista, Ranskan voitoista ja yleisesti Ranskan historian suurista tapahtumista. Silti näiden kansallishistoriallisten taideteosten erikoisuuksien nähtiin kuvaavan tapahtumia, joilla oli merkitystä koko Euroopan historiassa. Ranskassa koko kansakunta saattoi nauttia ja sivistyä teosten ääressä, jotka Englannissa oli varattu ylhäisen aristokratian yksinoikeudeksi.³⁰⁶

Englannissa taidearteiden sanottiin sen sijaan sijaitsevan vain ylimystön linnoissa. Lontoossa alemman yhteiskuntaluokan jäsenet eivät päässeet ihaillemaan British Museumia tai Westminster Abbeya, joita silti virheellisesti kutsuttiin Englannin kansallisen kunnian temppeleiksi. Kymmenientuhansien sanottiin käyvän Pariisissa joka sunnuntai Versailles'n saleissa, ja Louvren gallerian olevan myös tungokseen asti täynnä alempi-

³⁰⁵ ”Pariisi ja Lontoo,” J.V. Snellman, Litteraturblad nro 12, nro 13, marraskuu 1847.

³⁰⁶ Ibid.

en säätyjen edustajia. Näiden galleria-vierailujen nähtiin heijastuvan selvästi pariisilaismassojen sivistykseen ja isänmaallisuuteen;

Työmies tai talonpoika vaeltaa varmaankin merkillisten tunteiden vallassa näissä entisen kuningasvallan komeissa saleissa, joissa ei enää tuhлата miljoonia hoviliehakoille eikä heidän siveettömiin huveihinsa, vaan hänen, työläisen, talonpojan, hiljaiseksi iloksi ja hänen sivistymisensä hyväksi. Anteeksiannettavaa on, jos hän samalla tuntee hieman ylpeyttä ranskalaisuudesta.³⁰⁷

Erityistä ihastusta suomalaisten matkajien parissa herätti Versaillesissa esillä oleva vuonna 1820 löydetty Milon Venus patsas. Patsas miellytti matkajia varsinkin siksi, että he näkivät monien muiden aikalaisten mukaan Venuksen huokuvan ympärilleen suurta isänmaanrakkautta. Venuksen katsottiin torjuvan kilvellään persialaisten ylivaltaa, vaikka monille aikalaisille Venus-patsas kuvasti antiikin kulttuurin naiskauneutta tai siveellisyyttä, sillä Venus tulkitaan usein esittävän kreikkalaisten rakkauden ja viisauden jumalatarta Afroditea. Monelle aikalaiselle Venus näyttäytyi turhamaisena tai seksuaalisena naisellisuuden symbolina. Suomalaisten näkemys patsaasta on ymmärrettävissä heidän omaa alistettua asemaa vasten, jonka vuoksi Venus näyttäytyi rohkeana isänmaan puolustajana, jollaisia myös suomalaisten parissa tarvittiin. Matkajien aatteellisessa taustassa voi havaita Hegeliläisiä vaikutteita heidän tulkitessaan patsaiden merkitystä ja olemusta ihmiskunnalle. Hegel korosti kansallisten muistomerkkien, historiallisten patsaiden ja tapahtumapaikkojen tärkeyttä kunkin kansan kansallishengen muodostumisessa.³⁰⁸

Pariisissa nähtyä kuvattiin termein, ettei missään muualla ollut mahdollisuutta nähdä yhtä runsaita kokoelmia kuin Pariisissa, jossa oli suomalaisista esillä kaikki mitä ihmisen taide ja tieto oli tuottanut. Pariisin myymälöiden, salonkien ja kahviloiden kattokruunujen, lampettien ja ulkona kadulla olevien kaasulyhtyjien kaupunkia kirkastavaa vaikutusta ihmeteltiin toistuvasti. Kaupungin loistoa ja kaupunkikuvan näytelmällisyyttä korostettiin monessa matkakuvauksessa;

³⁰⁷ "Pariisi ja Lontoo," J.V. Snellman, Litteraturblad nro 12, nro 13, marraskuu 1847.

³⁰⁸ "Kirjeitä Keski-Suomelle, V., Parisi toukokuussa, 3 p. 1876, Keski-Suomi, Lauantaina 20 p. Toukokuuta 1876.

Siellä täällä kohoa riemukaaria, muistomerkkejä ja patsaita. Kun iltaisin katselee vilkkaimpia näistä Boulevarteista, niiden loistavia myymälöitä ja kahviloita, kaikki kaasulla varusteltuja, ja värikkäin lyhdyin varustettujen vaunujen paljoutta, jotka vierivät niitä pitkin, ja ihmisvirtaa molemmin puolin, niin tästä puunoksien alta ja lomasta nähdystä kimalluksesta ja vilinästä kehkeytyy hurmaavin näytelmä mitä olen nähnyt.³⁰⁹

Matkakirjeissä kiinnitettiin erityishuomiota Pariisin ulkoasuun, jonka myönnettiin olevan vertaansa vailla muihin Euroopan suurkaupunkeihin nähden. Pariisin kanssa kilpaili vain Lontoo puhuttaessa kaupunkien merkityksestä, vaikutusvallasta, koosta ja historiasta. Monessa kirjeessä nousi esiin etupäässä suurkaupunkien negatiivisia eroja, vaikka Lontoosta löytyi myös positiivisia puolia. Matkakirjeissä korostui Pariisiin poikkeuksellisuus, joka tuli ilmi Pariisissa ilmenevän ilmiön tai asian jälkimainintana, ettei Lontoosta löydy mitään vastaavaa. Pariisin katujen erikoisuudet, tunnelma ja kaikki ”Pariisin elämää vilkastuttavat piirteet puuttuivat Lontoosta”. Toki Lontoosta saattoi löytyä silloin tällöin jotain pysähtymisen arvoista. Tämä oli silti Lontoossa poikkeuksellista, Pariisissa taas sääntö, sillä mielenkiintoista ja merkittävää nähtävää oli joka puolella.³¹⁰

Pariisin esikuvallisuus tuotiin matkakirjeissä esiin monimuotoisten kielikuvien, diskursioiden ja symbolien kautta. Lontoon ulkoista olemusta kuvattiin negatiivis-sävytteisten kaupunkidiskursioiden kuten; synkkyyden, yksitoikkoisuuden, ikävän, tylsän, pimeän, ruman, kuolleen, epäsiistin, raskaan, arkipäiväisen, mitättömyyden tai karkeuden kautta. Pariisia kuvattiin sen vastakohtana positiivisilla kaupunki-diskursseilla toistaen ilmaisuja Pariisin kaupunkikuvan iloisuudesta, kirjavuudesta, valoisuudesta, henkeäsalpaavaa kauneudesta, sievyydestä, siisteydestä, kekseliäisyydestä, hienoudesta, erikoisuudesta, loistosta, rikkaudesta, komeudesta, loistokkuudesta ja yllättävyydestä.³¹¹

Pariisi oli kaikkea mitä Lontoosta puuttui. Matkakirjeissä mainittiin Lontoon ohella myös muita aikansa suurkaupunkeja, kuten Wien ja Rooma. Nämä kaupungit eivät kuitenkaan saaneet Pariisin-kirjeissä juuri palstatilaa, sillä matkaajien huomio oli täysin Pariisissa. Pariisi tarvitsi silti vertaisensa modernin suukaupungin, jotta negatiivisten

³⁰⁹ ”Rakas, hellästi kaivattu pikku Vaimo, Johanna Lovisa Snellmanille 4.9. 1847.” J.V. Snellman, Snellmanin ja hänen vaimonsa kirjeenvaihto, 1928.

³¹⁰ ”Pariisi ja Lontoo,” J.V. Snellman, Litteraturblad nro 12, nro 13, marraskuu 1847.

³¹¹ ”Pariisi ja Lontoo,” J.V. Snellman, Litteraturblad nro 12, nro 13, marraskuu 1847.

kaupunki-mallien ja vastakohtien korostamisen avulla Pariisin erinomaisuus ja erityisyys iskosktuisi lukijoiden ymmärrykseen, kuten seuraava Lontoon ja Pariisin vertaus antaa ymmärtää;

Päivänvalossa Lontoon West End, etenkin monesti mainittu katu Regent Street, saattaa näyttää suurenmoisemmalta kuin mikään nimenomainen alue Pariisissa; tämä mahtavuus on kuitenkin kuollutta, synkkää ja yksitoikkoista, niin kummalliselta kuin tämä kuulostaakin. Sitä vastoin heti illan pimentyessä ja kaasulamppujen syttyessä näkee Pariisin bulevardeilla suurkaupungin vilinää, vilkkautta ja komeutta, jolle Lontoosta ei löydy vastinetta. Jopa päivisinkin Lontoon Cityn liikenne muistuttaa suuren markkinatorin tungosta, siinä ei ole mitään loistokkuutta eikä yllättävyyttä.³¹²

Kritiikkiä saivat suomalaisten mielissä Lontoon masentavan näköiset rakennukset Thames-joen rannalla, jotka olivat suomalaisista rakennettu vailla yhtenäistä järjestystä ja suunnittelukaavaa. Rakennukset näyttivät ikävältä tummalta massalta, joita verrattiin myös suomalaisten talonpoikien rakennustyyliin Suomen sisäosissa, jossa vuositain rakennettiin pihoihin uusia rakennuksia ilman yhtenäisyyspyrkimystä tai pitempiaikaista suunnitelmaa. Myös Thames-joen vesi sai osakseen negatiivista huomiota, sillä sitä kuvattiin likaisen harmaaksi ja lietteiseksi. Pariisin Seinen vesi oli matkaajista aina läpikuultavan kirkasta ja kauniin sinistä ja sen rannat täynnä kauniita, väljiä ja valoisia rantakatuja Lontoon harmaiden ja tylsien joenrantarakennusten sijaan. Pariisissa oli kaikella kansalla myös vapaapääsy Seinen rannoille ja julkisiin puistoihin. Lontoon suljettu ilmapiiri taas nähtiin haitaksi yhteiskunnallisen kehityksen ja sivistyksen etenemiselle.³¹³

Vertailu Pariisiin ja Lontoon ja muiden suurkaupunkien välillä oli yleistä, mutta kaikkea nähtyä verrattiin ja mitattiin aina ensisijaisesti kotimaan oloihin. Pariisi miellettiin matkaajien kuvauksissa usein koko Ranskaksi, sillä useimmissa kirjeistä ilmenee, etteivät he käyneet Pariisin ulkopuolella Ranskassa vieraillessaan. Siihen ei kuitenkaan ollut tarvetta, kun kaikki tarvittava löytyi Pariisista. Pariisin ulkopuolinen alue nähtiin yleensä harmaaksi alueeksi, joutomaaksi, jossa yritettiin matkia pariisilaista olemusta ja

³¹² ”Pariisi ja Lontoo,” J.V. Snellman, Litteraturblad nro 12, marraskuu 1847.

³¹³ ”Pariisi ja Lontoo,” J.V. Snellman, Litteraturblad nro 12, nro 13, marraskuu 1847.

mentaliteettia. Koska suomalaisten ylioppilaiden ja myös muiden suomalaisten kotimaan oloja ja maantietoa koskevat käsitykset Helsingin ja Turun ulkopuolelta olivat aikalaisista heikkoja, haluttiin lukijoille antaa käsitys Pariisin kaupungin suuruudesta ja ihmismäärästä verrattuna Suomen maantieteellisiin ja väestöllisiin oloihin;³¹⁴

Tämä kaupunki on kuningaskunta ja enemmän kuin kuningaskunta. Sen korttelit ovat maakuntia; Quarter latin, suuruudeltaan niinkuin Helsingin niemi, on asukasriikkaampi kuin Uudenmaan maakunta. Esikaupunki S:t Antoine voi kutakuinkin pitää Hämeelle puoliaan. Yhden ainoan kadun, rue S:t Martinin varrella, joka alkaa samannimisestä esikaupungista, asuu enemmän ihmisiä kuin Savossa. Rue Richelieun tai S:t Honorén katu ovat kyllin rikkaita lunastamaan kaikki Suomen pankin varastot, Suomen kauppalaivaston ja Suomen paloapuyhtiön vastuusumman. Hotel du Louvressa, yhdessä ainoassa rakennuksessa, asuu yhtä paljon ihmisiä kuin Hämeenlinnan kaupungissa.³¹⁵

Pariisissa kaikki oli suomalaisista matkaajista suurempaa, kuten myös ruokatavaroiden kulutukseen käytetyt määrät. Matkaajista Pariisi kulutti yhtenä päivänä enemmän ruokavaroja kuin Helsingin kulutettiin vuoden aikana. Pariisilaisten joivat olutta kohtuullisesti, mutta yhtenä viikkona kuitenkin enemmän viiniä kuin koko Suomi yhtenä vuonna olutta. Pariisi näki myös yhdessä päivässä enemmän elämää, kuin monet muut kaupungit elinaikanaan. Kehuja Pariisi sai sen tekemistä lukuisista suurtoista ihmiskunnan eteen, joita se pystyi toteuttamaan muutamassa päivässä vallankumouksillaan. Muut seudut eivät pystyisi toteuttamaan samoja urotekoja edes monen sukupolven aikana. Yhteenvetona Pariisin todettiin heittäytyvän useampaan mielettömyyteen kuin monen suuren maan asukkaat yhteensä.³¹⁶

Topelius oli harvoja matkaajia, jotka kritisoivat Pariisin vertailua Helsinkiin, sillä hän koki Pariisin olevan jotain niin ainutlaatuista, ettei sitä voinut verrata samalla mittasteikolla kuin Helsinkiä. Tämä oli hänestä mahdotonta etenkin, jos ”nimetön pikkukaupunkilainen pohjolasta” tuli Pariisiin ja kuvitteli voivansa mitata Pariisia esimerkiksi Helsingin esplanaadien tai Turun torin mukaan. Edeltävät esimerkit vahvistavat Topeliuksen käsitystä vertailun turhuudesta, sillä jo Pariisin korttelit olivat suurempia kool-

³¹⁴ ”Särki meressä,” Z.Topelius, 1904/2009, Matkahavaintoja, 141 - 142.

³¹⁵ Ibid.

³¹⁶ Ibid.

taan kuin Suomen maakunnat. Esittämillään vertauksilla hän halusi ironisesti osoittaa, ettei vertailu ollut mahdollista eikä tasa-arvoista. Kansojen kehitys oli niin eri vaiheissa, ettei suomalaisten saavutuksia pystynyt vielä vertaamaan ranskalaisten vastaaviin. Topeliuksesta ensimmäinen askel kansallisessa kehityksessä oli kuitenkin kansallisen erityislaatuisuuden tiedostaminen. Kehitys ei voinut hänestä edetä ennen suomalaisten tiedostamista, että he olivat erityinen suomalaisten muodostama kansakunta.³¹⁷

7 Ranskan sivistyksen säteet

7.1 Siveellisyyskäsite

Suomalaisten matkakirjeissä esiintyi vuosien 1791 - 1880 välisenä aikana toistuvasti siveellisyys-termi mitä erinäisimmissä asiayhteyksissä liittyen tiivistä Pariisiin ja pariisilaisiin, joko negatiivisessa tai positiivisessa merkityksessä. 1800-luvun eläneille siveellisyys/sedlighet-sanalla³¹⁸ oli erilaisia kielellisiä merkityksiä kuin nykypäivänä, sillä siveellisyydellä saatettiin tarkoittaa moraalisen mielenlaadun lisäksi esimerkiksi poliittista rohkeutta tai aktiivisuutta. J.V. Snellmanille kansakunnan siveellisyys ja ”siveellinen henki” kehittyivät yleisinhimillisen sivistyksen kehitysprosessien mukaisesti sen kulloinkin saavuttaman kehityksen tason mukaan. Koska Pariisi edusti yleisinhimillisen kehityksen ja Euroopan korkeinta sivistystä, edustivat pariisilaiset parhaimmillaan myös siveellistä henkeä ja korkeinta kansallista siveellisyyttä.³¹⁹

Yksilöiden mieliteot eivät edustaneet Snellmanin hegeliläisesti värittyneen filosofian mukaan järkeä tai vapautta yksinään ja omaehtoisesti, sillä järjellisyden määritteli ihmiskunta eivätkä yksilöt. Ihmiskunta määritteli myös mikä oli siveellistä. Siksi kansojen perimä kansallisuonne tuli alistaa järjen hallittavaksi, eikä tukahduttaa tapauksessa, jossa kansojen tietyt ominaispiirteet eivät olleet miellyttäviä. Kriitikkiä osakseen sai etenkin Ranskan valistusajattelija Montesquen näkemys, ettei kansakuntien yhteishenkeä tullut muuttaa. Snellmanin filosofian mukaan Montesquen katsantokanta an-

³¹⁷ ”Särki meressä,” Z.Topelius, 1904/2009, Matkahavaintoja, 141 - 142.

³¹⁷ Ibid.

³¹⁸ Tai vaihtoehtoisesti sittlichkeit.

³¹⁹ Manninen, Patoluoto 1986, 135 - 137.

taisi virheellisesti oikeutuksen kansankuntien huonoille tavoille ja piirteille. Snellmanista nämä kansallishengen huonot piirteet voitaisiin helposti muokata ja muuttaa siveellisemmiksi. Siveellinen kansallishenki oli Snellmanille jotain, joka tarkoitti kansakunnille ominaista yleisinhimillisen sivistyksen muotoa, joka kehittyi kansakunnan ”siveellisen jalostumisen” myötä.³²⁰

Snellmanista ihmisten siveellinen jalostuminen ja huono-osaisten asema parantuisivat kysymällä miten heidät voitaisiin johdattaa jalostumaan ihmisinä. Hän kritisoi erityisesti kommunismin ja sosialismin oppeja yhteiskunnallisen kehityksen erojen kaventamisessa, vaikka myös Snellman myönsi ettei poliittisen ja taloudellisen vallan keskittymisen samoihin käsiin ollut toimiva ratkaisu yhdenkään kansan parissa. Sosialistiset teorit keskittyivät kuitenkin väärin asioihin pohtiessaan pelkästään esteitä. He ajattelivat Snellmanista pelkästään elinkeinoelämän kilpailun ja omistussuhteiden synnyttämiä seurauksia työtätekeville luokille, vaikka heidän olisi pitänyt pohtia sivistystä. Snellmanin ajattelun mukaan Sivistyksen epätasainen jakautuminen johti suurimpaan yhteiskunnalliseen erotteluun, syrjintään ja hyväksikäyttöön sivistyneistön ja sivistymättömien välillä.³²¹

Snellmanista siveellisyys näkyi kansojen poliittisessa rohkeudessa, jota ranskalaiset ja erityisesti pariisilaiset hänestä parhaiten olivat historiansa aikana näyttäneet ja edustivat edelleen 1800-luvun puolivälissä. Snellman korosti matkakirjeissään ja raporteissaan pariisilaisten korkeaa ja harvinaista siveellisyyttä. Tällä hän tarkoitti heidän poliittista aktiivisuuttaan, jota hän piti esikuvallisena ja uudistavana ominaisuutena, joka muiden kansojen tuli omaksua voidakseen pysyä mukana modernin maailman nopeassa kehityksen tahdissa.³²² Pariisin sanottiin viehättävän oman maansa asukkaiden lisäksi ulkomaalaisia vierailijoita heidän kansallisuudestaan tai sivistyksen tasostaan riippumatta.³²³

Siveellisyyden merkitystä poliittisena käsitteenä käytettiin paljon 1800-luvun poliittisessa argumentoinnissa voimakkaana ja positiivisena sanana, sillä siveellisyydellä ha-

³²⁰ Manninen, Patoluoto 1986, 135 - 137.

³²¹ Savolainen 2006, 486 - 487.

³²² ”Pariisi ja Lontoo,” J.V. Snellman, Litteraturblad nro 12, nro 13, marraskuu 1847.

³²³ ”Matkamuistelmia, IV, Kirje,” tekijä tuntematon, Keski-Suomi, lauantaina 21. Joulukuuta 1878.

luttiin kuvata poliittisia ja yhteiskunnallisia sankareita. Siveellisellä henkilöllä Snellman tarkoitti henkilöitä, joiden käyttäytymistä ja motiiveja hän arvosti ja jotka edustivat uutta modernia kaikille kuuluvaa sivistystä poliittisella aktiivisuudellaan, ulosannillaan ja ulkoisella olemuksellaan. Tällöin siveellisyys-termin käyttöön ei yleensä liittynyt minkäänlaista yhteyttä siveellisten ihmisten seksuaalisen käyttäytymisen kanssa. Siveellisyyden käsitettä saatettiin käyttää yleisessä kielenkäytössä 1800-luvun puolivälissä kuitenkin annettaessa tarkoituksellisia merkityksiä tietyille poliittisille, moraalisille tai seksuaalisille asioille, ilmiöille, teoille tai käyttäytymiselle.³²⁴

Pulkisen ja Soraisen mukaan hegeliläis-snellmanilaisen filosofian myötä yleistynyt siveellisyys/sedlighet oli suomen kielen ja Suomessa käytetyn ruotsin kielen filosofiiseen ja poliittiseen käsitteistöön kuuluva yleinen termi. He korostavat, että termi oli niin vahva, ettei sen välttäminen onnistunut helposti, vaikkei termillä haluttu korostaa erityisesti sen Hegeliläis-Snellmanilaista merkitystä. Toisaalta vahvaa siveellisyys/sedlighet - termiä käytettiin välineenä ilmaistessa asioita, joiden positiivista merkitystä haluttiin erityisesti korostaa, mutta joille ei välttämättä ollut olemassa muita kielellisiä ilmaisuja.³²⁵

Siveellisyys-termillä voitiin ilmaista myös seksuaalisuuteen liittyviä asioita ja useimpien matkakirjeiden kuvauksissa myönnettiin, ettei Pariisi ollut mikään siveellisyyden esikuva. Pariisin myönnettiin silti olevan parempi, kuin mitä romaaneista saadut ennakkokäsitykset olivat antaneet odottaa. Suurkaupunkien siveellisyys-diskurssit joissa korostettiin termin seksuaaliseen moraalin viittaava käytöstä, korostivat kaikkien Euroopan metropolien siveettömyyttä niihin suurten ihmisjoukkojen mukana kertyvän pahuuden myötä. Negatiiviset diskurssit kuvasivat Pariisia usein pahuuden polttopisteeksi, johon kaikki maailman viettelykset kertyivät. Tämän kaltaiset mielipiteet ovat kuitenkin melko ristiriitaisia Pariisin muun ylistyksen rinnalla. Siksi Pariisin luonnehtiminen pahaksi ja viettelysten polttopisteeksi, kuvaa enemmän aikakauden sivistyneistön kaksinaismoralismia. Vaikka moraalisesti arveluttavia asioita kauhisteltiin ja niistä käytiin kiivasta keskustelua, siveettömän toiminnan vapautta suurkaupunkien kaduilla myös ihailtiin ja ylistettiin. Moraalisesti arveluttavat asiat kuten prostituutio tai uhka-

³²⁴ Joutsivuo, Kekäläinen 2005, 11.

³²⁵ Joutsivuo, Kekäläinen 2005, 36 - 39.

pelit olivat Pariisissa käyneistä jännittäviä ja ainutlaatuisia ilmiöitä, sillä kaikki näytti puhtoisemmalta ja hyväksytyimmältä Pariisiin myyttisellä leimalla varustettuna.³²⁶

Suomalaisten Pariisi oli huomattavasti siveellisempi suurkaupunki verrattuna Lontooseen, joka ei ollut päässyt eroon huonoista epäsiiveellisistä tavoista, kuten Pariisiin sanottiin tehneen;

Ja näin tullaankin yhteen merkittävimmistä Lontoon ja Englannin kannalta merkittävimmistä seikoista. Prostituutio on Lontoossa ehkä yleisempää ja varmasti karkeampaa kuin Pariisissa – mutta siellä tämän erottaa perhe-elämästä ylittämätön muuri, joka on Pariisissa kaadettu jo yksinvaltiuden ja siiveettömän hoviaatelin aikoina.³²⁷

Snellman totesi Litteraturbladin laajassa Pariisia ja Lontoota vertailevassa matkakirjeessään vuosisadan puolivälissä, kuinka hankalaa oli selvittää ovatko tavat Pariisissa siiveellisyyteen ja prostituutioon nähden parantuneet vai huonontuneet Ranskan Suuren vallankumouksen jälkeen. Snellmanista ”tosiasioita” eli lähteitä prostituution määrän arvioimiseksi oli vaikea tavoittaa. Hänestä Pariisin yleinen sivistyskehitys kirjallisuus etunenässä oikeutti epäilemään, että siiveellisyys olisi vuosisadan puolivälin Pariisissa kehittymässä parempaan suuntaan. Snellman oli itse havainnut Pariisissa vielä tietynlaista ”vakavamielisyyttä”, joka tuki hänen teoriaansa siiveellisyyskehityksen kasvusta. Hän oli vakuuttunut, että osa ranskalaisten entistaikojen iloisesta kevytmielisyydestä oli väkisinkin kadonnut kansakunnan kovien kohtaloiden vuoksi, joiden aiheuttamiseen hänestä Ranskan kaikki yhteiskuntaluokat olivat aktiivisesti osallistuneet.³²⁸

Snellmanista entisaikojen hovikulttuurille yleinen ja ”sopimaton tapa” prostituution muodossa oli onneksi menettänyt 1800-luvun aikana julkisia kannattajiaan hovin edustajista, jotka Snellmanin mukaan ”hallitsivat 1700-lukua kevytmielisen ivan voimalla”. Kansan tehokkaan siiveellisen jalostamisen ja kehityksen myötä Snellman epäili ranskalaisen kansanluonteen muuttuneen monessa suhteessa Ranskan Suuren vallankumouksen jälkeisten 60 vuoden aikana 1800-luvun puoliväliin tultaessa. Tämä tarkoitti hä-

³²⁶ ”Kansanjuhlit kesäkuun 15 p:nä 1856,” Z. Topelius, 1904/2009, Matkahavaintoja, 184.

³²⁷ ”Pariisi ja Lontoo,” J.V. Snellman, Litteraturblad nro 12, nro 13, marraskuu 1847.

³²⁸ Ibid.

nestä kansakunnan itsensä tiedostamaa omakuvan, tapojen ja yhteiskunnan laitosten uudelleenmuokkausta.³²⁹

Vielä vuoden 1844 Saiman lokakuun numerossa Snellman oli pohtinut eräässä artikkelissaan olivatko ranskalaiset viisasta kansaa kritisoiden samalla lukijoita, etteivät nämä varmaan koskaan olleet pohtineet tätä kysymystä, vaan ihailleet ja matkineet ranskalaisia mukisematta. Ne jotka asiaa pohtivat ja vastasivat edellä mainittuun kysymykseen kyllä, perustivat näkemyksensä Snellmanin mukaan lukuisille romaaneille, joissa ”Ranskan kansa on kevytmielisten lörpöttelijöiden ja tanssimestarien seurue.” Snellman arvosteli ranskalaisia, etteivät nämä olleet hyväksyneet minkäänlaisten ulkopuolisten aatteiden vaikutusta osaksi omaansa. Siksi Snellman ihmetteli mitä kautta ranskalaisten ”ymmärrys” ja sivistyksen ja aatteiden voima oli saavuttanut nämä ”ranskalaisparat”.³³⁰

Snellmanin käsitys ranskalaisten kansan luonteesta ja sivistyksen tasosta muuttui siis vahvasti vuoden 1847 Pariisin matkan jälkeen, sillä matkakirjeiden kirjoitustyyli ja valitut Pariisia kuvailevat diskurssit olivat ranskalaisten osalta positiivisia ja ylistäviä. Pariisin matka poisti ranskalaisia kohtaan tunnettuja negatiivisia ennakkoluuloja ja stereotypioita, joita Snellman käsitteli artikkeleissaan ennen matkaansa. Ranskalaisten romaanien Pariisi- ja pariisilais-kuva eli vielä 1700-luvun niin sanotusti kevytmielisen hovikulttuurin ajassa, joka oli omiaan pitämään yllä stereotypioita hovikulttuuriin negatiivisista lieveilmiöistä. Lukijoiden mielikuvissa romaanien negatiiviset ranskalaisia kuvaavat luonteenpiirteet kevytmielisyydestä ja turhamaisuudesta yhdistettiin osaksi 1800-luvun sivistyneistön kosmopoliitin salonkikulttuurin todellisuutta.³³¹

Topelius kirjoitti vuoden 1856 Pariisin kansanjuhlia käsittelevässä matkakirjeessään kuulleensa ainoastaan ylempien kansanluokkien elävän Pariisissa siveellisen turmion saastuttamina. Vastakohtana tälle, Pariisin rahvaan suuren enemmistön sanottiin elävän hyvin porvarillisen siveellisesti oloissa, joissa uskonnollinen vakaumus antoi siihen

³²⁹ ”Pariisi ja Lontoo,” J.V. Snellman, Litteraturblad nro 12, nro 13, marraskuu 1847.

³³⁰ ”Pariisi ja Lontoo,” J.V. Snellman, Litteraturblad nro 12, nro 13, marraskuu 1847.

³³¹ ”Ovatko ranskalaiset viisasta kansaa?”, J.V. Snellman, Saima nro 42, 17.10, 1844.

sangen vähän tukea. Tätä mielipidettä Topeliuksesta vahvisti luultavasti hänen oma syntytaustansa ei-aatelisena, mutta kuitenkin sivistyneistön jäsenenä. Lisäksi 1700-luvun Pariisin aateliston ja katolisten pappien epäsiiveelliseksi tuomittu elämä oli tavoittanut myös suomalaiset, jotka edelleen 1800-luvulla pohjasivat Ranska-kuvansa stereotyyppisesti Ranskan edeltävän hovikulttuurin paheiden mukaan.³³² Ranskalainen romaanikirjallisuus saattoi siksi leimautua aikalaisten parissa merkityksettömäksi hovikirjallisuudeksi. Romaanit saivat osakseen kritiikkiä niiden yksipuolisuudesta ja keinoitekoisuudesta, sillä osa katsoi niiden syntyneen ”ylellisen hovin rappeutuneessa piirissä ja salonkien sovinnaisuudessa”.³³³

Tyypillistä 1800-luvun yhteiskunnalliselle ajattelulle olivat keskiluokkaan liitetyt monet hyveet, joita ylimmän yhteiskunnan ryhmittymien ei katsottu omaavan. Näin totesi eräs hyvän tavan käytöskirja, joka saatiin Suomeen 1827 ruotsinnoksena alkuperäisestä ranskan kielestä teoksesta. Käytöskirja oli tarkoitettu keskiluokan seurapiirien elämisen taidon oppaaksi. Kirjan sanomassa korostettiin, ettei hyvän tavan seurapiiri ollut riippuvainen säädystä tai arvoasemasta, vaan ryhmittymästä jossa osattiin ajatella. Näiden ajatusten taustalla tuli olla kuitenkin tuoreita ja puhtaita ajatuksia, pohjautuen opilliseen sivistykseen ja siveään ajatusmaailmaan, jota ylimmillä säätyläisillä ei katsottu olevan.³³⁴ Käsitteessä tulee esiin myös Snellmanin korostama kansallisen siveellisyyden käsite ja yksilön kansallinen jalostuminen, jonka tuli olla omaehtoista. Siksi sivistyneistön välinen oma luokkajako ei merkinnyt vuosisadan edetessä enää samoin kuin edellisellä vuosisadalla, sillä säätyasemaa ja varakkuutta tärkeämpää olivat siveelliselle kansalaiselle asetetut vaatimukset.³³⁵

Snellmanin pohti kirjeissään suurkaupunkien syvintä olemusta ja totesi, että jos Suomen koko väestö koottaisiin yhteen ainoaan kaupunkiin, saattaisi olla syytä epäillä tällaisen kaupungin siveyden tasoa heikoksi. Tämä johtuisi siitä, ettei sivistystä ollut vielä tarpeeksi yhteiskunnan jokaisella tasolla sellaiseen yhteiskuntaelämään, jollaista suurkaupungeissa välttämättä jouduttiin elämään. Snellman oli kuullut väitettävän, että suurkaupunkien negatiivinen siveettömyys olisi seurausta niissä vallitsevasta liian kor-

³³² ”Kansanjuhlat kesäkuun 15 p:nä 1856,” Z. Topelius, 1904/2009, Matkahavaintoja, 184.

³³³ ”Kansanjuhlat kesäkuun 15 p:nä 1856,” Z. Topelius, 1904/2009, Matkahavaintoja, 184.

³³⁴ Wirilander 1974, 82 - 84.

³³⁵ Manninen, Patoluoto 1986, 135 – 137; Savolainen 2006, 486 - 487.

keasta ”ulkonaisesta sivistyksestä”, jolla tarkoitettiin ylimpien yhteiskuntaluokkien liiallista sivistystä. Ranskan hovikulttuuri oli monille todistanut tämän, mutta Snellman itse ei ollut teoriasta vakuuttunut. Suomen ylimmät yhteiskuntaryhmät olivat kooltaan niin pieniä, etteivät ne itsessään voisi vaikuttaa laajan siveettömyyden syntyyn. Edes kuvitellussa tapauksessa, jossa koko Suomen kansa keskittyisi asumaan esimerkiksi Helsingin alueelle.³³⁶

7.2 Pariisin aurinko

Zacharias Topelius, muiden Pariisin matkaajien ohella rinnasti Ranskan pääkaupungin Pariisin usein aurinkoon, joka kaiken keskuksena säteili lämpöä ja valoa ympäri Eurooppaa. Valolla ja lämmöllä kuvattiin sivistyksen ja modernismin mukanaan tuomia uusia aatteita, teknologiaa ja tapoja, jotka levisivät Pariisista sen ympäröimille alueille. Topelius omisti eräässä matkakirjeessään kokonaisen kappaleen ”Ranskan auringolle”, kuvaten sivistyksen loistoa seuraavasti;

Ranskan aurinko! Kuinka monen silmät häikäiseekään jo tuo sen vähäinen kajastus, joka pilkahtelee oikullisin häivähdyksin sivistyksen ulkonaisina pikkukoruina: muoteina, ylellisyytenä, huveina, seuraelämänä, kirjallisuutena ja taiteen päiväperhosina tai kansankapinan rikkirepiminä kuninkaanvaipan kaistaleina! Ja kuitenkin on tuo sama aurinko paistanut vuosisatoja, eikä ainoastaan aseiden loistona, vaan paljoa enemmän elvyttävänä ja hedelmöittäväenä lämpönä ihmiskunnan sivistyksen rikkaimpien ja jaloimpien siementen kylvökseen. Usein ja enimmäkseen eivät nuo siemenet ole itäneet Ranskan maaperässä; Kreikka, Italia, Saksa, Englanti, maailma on ollut niiden alkuperäinen kotimaa; mutta Ranskan aurinko on ne eloon elvyttänyt, Ranskan myrskyt sirottaneet ne kansojen keskuuteen, ranskalainen veri on ne kostuttanut ja ranskalainen innostus ne kukkaan kehittänyt.³³⁷

Topelius korosti, kuinka Ranskan sivistys oli nähtävissä kaikkialla ja vaikutti maailmalla mitä erilaisimmissa muodoissa. Kaikki Ranskassa kertoi korkeasta sivistyksestä ja vaikka sivistyksen merkkien sanottiin olevan ulkoisia, oli niillä myös sisältöä. Siksi Pariisin ulkoinen sivistys huvien, loiston ja ylellisyyden muodossa kertoivat sivistyksestä vain pintaapuolisesti. Ranskan loiston, muodin ja kirjallisuuden sisältä löytyivät sen levittämän sivistyksen siemenet, jotka ulkoisen sivistyksen kautta levisivät Ranskan ulkopuoliseen

³³⁶ ”Pariisi ja Lontoo,” J.V. Snellman, Litteraturblad nro 12, nro 13, marraskuu 1847.

³³⁷ ”Ranskan aurinko”, Z. Topelius 1904/2009, ” Matkahavaintoja, 130 - 131.

maailmaan. Siemenet juurtuivat ajan myötä muiden kansojen pariin ja muuttivat kansojen ulkoisen sivistyksen sisäiseksi valoksi.³³⁸

Snellman puolusti erityisesti hegeliläistä näkemystä ihmiskunnan yleispätevästä, kansalta toiselle siirtyvästä ja vastaanottajaa rikastuttavasta kulttuuriperinnöstä. Tämä lähestymistapa kritisoi romanttista käsitystä kansojen yksilöllisyyteen keskittyvästä ja perustuvasta kulttuuriperinnöstä. Koska kansallishenki ei ollut Snellmanille yksin kotimaiseen pohjaan nojaava käsite, tarkoitti kansallishenki siis jotain, jota voitiin kehittää toisten kansojen myötävaikutuksella. Snellman toivoi Ranskan sivistyksen ja kansallishengen valon säteiden positiivista vaikutusta suomalaisten kulttuuriperintöön ja kansallishengen siveellistymiseen.³³⁹

Suomalaisten sivistysprojektia on sanottu 1800-luvun alkupuolelta aina 1870-luvun lopulle saakka sivistyneistöön kuuluvien yksilöiden projektiksi, ennen suomalaisuus-aatteen kehittymistä laajemmaksi poliittiseksi voimatekijäksi. Sivistämistehtävä tuli ilmi erityisesti Pariisista kirjoitetuista matkakirjeistä, jotka muodostivat yhden sivistyneistön käytössä olevista välineistä kasvattaa ja herättää suomalaisista sivistynyt eurooppalainen kansakunta. Tausta-ajatuksena suomalaisten sivistämiselle matkakirjeiden kautta oli halu valistaa kansa, jolla nähtiin olevan vahva yhteys kansallishengen vahvistamisessa.³⁴⁰

Ranskalaisia kutsuttiin kirjeissä raamatun mukaisesti ”valituksi” kansaksi, jonka tarkoitus maailmassa oli tuoda modernien yhteiskunnallisten aatteiden ja sivistyksen valo Eurooppaan. Siksi ranskalaisten arvostelua ei katsottu yleisesti suomalaisuus-aatteen ja liberaalin lehdistön piirissä hyvällä ja osa arvostelijoista saatettiin leimata radikaalimpien suomalaisuus-ajattelijoiden parissa epäisänmaallisiksi. Ranskalaisten arvostelusta suomalaiset puolustivat toteamalla, että jokainen lintu lauloi oman nuottinsa mukaisesti. Tällä korostettiin suomalaisten oman kansallisen sävelen arvoa, jonka muoto määräytyi suomalaisten kansallishengen mukaan, eikä siksi voinut soida saman

³³⁸ ”Ranskan aurinko,” Z. Topelius, 1904/2009, Matkahavaintoja, 132.

³³⁹ Manninen, Patoluoto 1986, 136 - 137.

³⁴⁰ Ks. esim. ”Uudelle Suomettarelle,” R.A., Uusi Suometar, keskiviikko 23. Huhtikuuta 1879, nro 48; Manninen, Patoluoto 1986, 136 - 137.

nuotin mukaisesti kuin muiden kansojen. Näiden yhteiskunnallisen kehityksen tahti ei kulkenut samaa tahtia ja siksi suomalaisille sopiva nuotti ei ollut samanlainen kuin muilla kansoilla.³⁴¹

Nuotilla ei tarkoiteta niinkään kansallisen kielen merkitystä, vaan vihjataan Ranskan vallankumoustaisteluihin, joissa ranskalaiset taistelivat vapauden ja hallitusmuodon vaihdoksen puolesta ja toivat kansan äänen esiin vallankumousnuottiensa myötä. Kie-likuvalla vihjataan, etteivät ranskalaiset esikuvat sopineet kaikille kansoille. Kansallisia päämääriä ei tarvinnut toteuttaa saman nuotin turvin, vaan keinot tuli sopeuttaa kun-kin kansan omaan kansalliseen kontekstiin nähden, jonka määrittivät yhteiskunnallisten olosuhteiden luomat mahdollisuudet ja kansan omat valmiudet. Kirjoittajat koros- tivat kirjeissään etteivät arvostelleet ranskalaisten toimintaa ja valitun kansan olemus- ta siksi, etteivät olisi isänmaallisia. Heidän mukaansa ranskalaisten arvostelu kumpusi siksi, että heidän isänmaan- ja suomalaisuuden tunteensa olivat vahvoja. Tämä selittyy heidän maltillisemmilla suomalaisuus-katsantokannoilla, sillä he eivät nähneet ranska- laisten mallin seuraamisen tuovan suomalaisille kansallista itsemääräämisoikeutta vaan vahingoittasi niitä etuja, joita suomalaiset olivat Venäjän keisarilta kansallisen autonomian ja muiden privilegioiden muodossa jo saaneet. Kirjoittajat vastasivat syy- töksiin heidän epäisänmaallisuudesta, että juuri isänmaanrakkautensa vuoksi he eivät korostaneet ranskalaisten toimien olevan rohkeita ja oikeutettuja. Heistä tämän tuli olla ymmärrettävää suomalaisten 1800-luvun yhteiskunnallisiin olosuhteisiin näh- den. Tarkan lehti-sensuurin valvonnassa itsensä puolustaminen edellä mainituilta syy- teiltä oli hankalaa, sillä esimerkiksi Venäjä-olosuhteita ei voinut mainita suoraan syyksi siihen, ettei ranskalaisten toimia ja kansanluonnetta haluttu ylistää julkisesti.³⁴²

Pariisilaisten olemuksesta löydettiin myös moitteen sijaa, mutta Pariisin negatiiviset puolet saivat matkakirjeissä hyvin vähän palstatilaa. Esimerkiksi ranskalaisten turha- maisuus tuli Topeliuksesta ilmi siinä, että he luulivat sivistysmuotonsa olevan verraton malli, eivätkä siksi halunneet ymmärtää tai tutustua juuri muihin kansoihin ja sivistyk- sen muotoihin. Ainoat kansat, josta Snellman mainitsee Ranskan ottaneen mallia olivat antiikin roomalaiset, joilta ranskalaiset olivat omaksuneet antiikin sivistyksen oman

³⁴¹ ”Uudelle Suomettarelle,” R.A., Uusi Suometar, keskiviikko 23. Huhtikuuta 1879, nro 48

³⁴² Ibid.

kristillisen yhteiskuntansa osaksi. Tämän lisäksi klassisen kirjallisuuden sivistyneellä jäljittelyllä ja 1700-luvun valistusfilosofia antoivat selityksen, miksi kansakunnan synty ja koostumus osoittivat korkeaa kristillistä sivistystä.³⁴³

Silti hän korosti, että Ranskan ja Ranskan kansan valta ovat mitä suurimmassa määrin yleismaailmallista ja vähiten itsekästä mitä yksikään historiallinen kansa on tavoitellut. Ranskan yleismaailmallista valtaa hän luonnehtii suureksi, aatteille rakennetuksi, joka oli sen vuoksi paisunut niin suureksi ja voitokkaaksi sivistyksen vallaksi. Missään ei Topeliuksesta ollut olemassa kansaa, jonka tietojen, tapojen, toivomusten tai taipomusten piiriin ei olisi tunkeutunut jokunen sivistyksen säde Ranskan auringosta. Topelius totesi matkakirjoituksissaan, ettei pitäisi pahana, vaikka suomalaiset ottaisivat nämä sivistyksen säteet vielä avoimemmin sylin vastaan kuin aikaisemmin ja myös levittäisivät tahollaan sivistystä koko kansan pariin.³⁴⁴

Euroopassa oli eletty 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa niin kutsuttua vallankumousten aikaa, jolloin tapahtui monia kansannousuja, joista Snellman mainitsi useaan otteeseen koko Euroopassa hyvin tunnetun Ranskan Suuren vallankumouksen. Radikaalit muutokset olivat olleet näkyvillä myös lehdistössä jo kauan aikaa ja Snellman oli niistä hyvin perillä ilmeisesti siksi, etteivät suomalaiset itse olleet tehneet mitään oman henkisen vapautensa eteen kuten ranskalaiset. Tätä perusteltiin suomalaisten taholta haastavilla olosuhteilla, jotka johtuivat suomalaisten kuulumisesta Venäjän keisarin alaisuuteen. Ranskalaisia kritisoivat suomalaiset myös puolustivat puheitaan korostamalla ranskalaisten alttiutta vallankumouksille vapauden kiihkonsa vuoksi. Suomalaisten itsensä keskuudessa laillista hallitsijaa vastaan aseinen nousu ei ollut ajankohtainen, tarpeellinen, eikä realistiseksi nähty vaihtoehto ennen seuraavan vuosisadan alkua, joitakin poikkeuksellisia yksilöitä lukuun ottamatta. Sen sijaan ranskalaisia ihailtiin julkisesti heidän rohkeutensa vuoksi nousta alistavaa hallitusmuotoa ja yhteiskunnan rakenteita vastaan.³⁴⁵

³⁴³ ”Ranskan aurinko,” Z. Topelius, 1904/2009, Matkahavaintoja, 132.

³⁴⁴ Ibid.

³⁴⁵ ”Modernia ranskalaista kirjallisuutta,” J.V. Snellman, Litteraturblad nro 5, toukokuu 1848.

Snellman kuului näihin poikkeusyksilöihin. Vaikka hän ei varsinaisesti ollut vallankumouksen kannalla vaan päinvastoin hän halusi löytää sivistyksestä keinon ehkäistä niitä, ei hän myöskään poissulkenut vallankumousten mahdollisuutta. Seuraava ote on Snellmanin matkakirjeestä, jossa hän kertoo ranskalaisten pyrkimyksistä tavoitella kansansa oikeuksia. Matkakirjeen katkelma antaa merkityksiä myös suomalaiskansalliselta kannalta, sillä kansan pyrkimysten oikeutus ja vaatimukset voidaan heijastaa kuvaamaan myös Snellmanin mielipidettä Suomesta Venäjän keisarin vallan alaisuudessa;

Kansan pyrkimysten pohjana näissä vallankumouksissa oli monta suurta totuutta. He (ranskalaiset) tahtoivat että kaikki olisivat tasavertaisia lain edessä, että kansa itse laatisi lait ja että niitä noudatettaisiin poikkeuksetta; he halusivat uskonnon harjoittamisen vapautta, uskon ja opin vapautta, ja siten myös painovapautta. (...) Kun jonkinlainen rauha oli palannut on Ranskassa kirjoitettu näistä aloista niin paljon ja niin hyvin, että ranskalaiset ovat yhä koko Euroopan sivistyksen johdossa.³⁴⁶

Myös teatterit ja sanomalehdet työskenteli Pariisissa ahkerasti tarjotakseen yleisölle uutta päivystä toiseen. Teatterit ja sanomalehdet korvautuivat kotimaassa kapakoilla ja kansan ”uneliaalla horrostilalla”. Topeliuksen matkakirjeet kertovat hämmennyksestä, joka seurasi hotellin työntekijöiden sivistyneitä keskustelujuja kuunnellessa, sillä nämä hyräilivät teatterikupletteja ja arvostelivat kirjailijoita ja näyttelijöitä paremmin kuin kotimaiset teatteriarvostelijat. Lisäksi heidän huomattiin usein teitittelevän toisia työläisiä ja he tekivät toisilleen päivittäin selkoa edellisen päivän lehtien uutisista. Topeliuksen kokemusten perusteella nämä kuuluivat yleensä vain sivistyneistön, ylimpien yhteiskuntaryhmien kiinnostuksen ja ymmärryksen osa-alueisiin. Ainoastaan politiikan mainittiin olevan Pariisissa 1840-luvulla aihe, josta ei julkisesti huudettu kaduilla mielipiteitä, kahviloiden ja salonkien suojissa kylläkin. Topelius totesi kirjeessään, että edellisen vallankumouksen jäljet näkyivät yhä varovaisuudessa, jota kaduilla noudatettiin puhuttaessa politiikasta;

³⁴⁶ Väisänen 2005, 44.

Jos olisin kuunnellut heitä viisi vuotta takaperin, niin olisivat kunnan miehemme epäilemättä puhuneet politiikasta, mutta nykyään ei Pariisissa puhuta paljokaan politiikasta, koska seinilläkin on korvat.³⁴⁷

Snellman kirjoitti Saima-lehteensä ahkerasti puolustuspuheenvuoroja sanomalehtien merkityksestä modernin kaikille kuuluvan sivistyksen levittäjinä ja korosti sanomalehdistön olemassaoloa välttämättömäksi jokaisessa eurooppalaisesta sivistyksestä osalliseksi haluavalle valtiolle. Snellmanista erityisesti Suomen tarve kunnolliselle lehdistölle oli suurempi kuin useimmille muille Euroopan maille, sillä kotimaisen kirjallisuuden tilan hän katsoi olevan niin huonossa tilassa, ettei sitä voinut katsoa juuri olevan olemassa. Hän kritisoi ankarasti olemassa olevaa lehdistöä siitä, ettei sen vaikutus yltänyt yleisen sivistyksen levittämiseen tarpeeksi tehokkaasti. Snellmanista Suomessa ei ollut muuta sivistyksen levittäjää ja äänitorvea kuin sanomalehtikirjallisuus. Yhdeksi esteeksi sanomalehdistön vapaalle kehitykselle ja sivistyksen leviämislle hän näki lehdistönsuurin tarkan valvonnan, jonka alaisena hänen mukaansa asian eteen ei ollut paljon tehtävissä. Euroopan sivistyskansojen kehityksentaso näytti hänestä sen aikaisissa oloissa mahdottomilta saavuttaa. Snellmanista ihmiset, jotka tunsivat Euroopan eri maiden oloja, kansaa ja ajattelutapaa ymmärtäisivät kuinka mahdotonta olisi saavuttaa muiden maiden tavoitteita, ellei lehdistön sen hetkistä tilaa ja laatua parannettaisi.³⁴⁸

Tähän tähtäävät hankkeet olisivat Snellmanista jääneet pelkiksi yrityksiksi ilman suuren yleisön tukea, jota hän kertoi Suomen lehdistön nauttivan 1840-luvulla. Vuosikymmentä hän luonnehti rauhalliseksi ja ulkoisen hyvinvoinnin kasvun siivittämäksi. Siksi Snellmanista pitkäaikaisen rauhan vaikutusten olisi pitänyt kannustaa vielä innokkaampaan työhön sivistyksen hedelmien puolesta. Ulkoinen hyvinvointi rauhan kautta veltostutti kansojen henkisiä voimavaroja ja rauhan seurauksena oli seurasi hänestä usein ”henkinen uneliaisuus”. Vastakohtana tälle Snellman näki pariisilaiset, jotka olivat sivistyksellisesti valveutuneita, eivätkä vaipuneet henkisen uneliaisuuden tilaan, vaan olivat valmiita taistelemaan oikeuksiensa ja sivistyksen puolesta. Pelkkä aineellinen hyvä ei Snellmanista voinut tuoda kansoille sivistystä, vaan työ oli tehtävä henkisen hyvän ja omaisuuden avulla. Esikuvallisena maana Ranska näyttäytyi myös tässä

³⁴⁷ ”Miten sivistys muuttuu kansan omaisuudeksi,” Z. Topelius, 1904/2009, Matkahavaintoja, 146 - 146.

³⁴⁸ ”Sanomalehtikirjallisuuden nykytila,” J.V. Snellman, Saima nro 24, 12.6.1845.

yhteydessä, sillä Ranska ja pariisilaiset etunenässä olivat hankkineet sivistyksensä ja aineellisen hyvän kansakunnalleen taistelujen kautta. Todellinen sivistys oli Snellmanilta ainoa varma perusta, joka oli opettanut ranskalaisia kestämään suuria aineellisia uhrauksia.³⁴⁹ Suomalaisten matkaajista osa Pariisiin viehätystä oli se, että kaupunki oli rikkailla luonnonlahjoilla varustetun kansan keskipiste, joka työskenteli suurella innolla monessa suhteessa hengellisen vaurastumisen vuoksi.³⁵⁰

Monet suomalaiset vertasivat matkakertomuksissaan pariisilaisten lukutaitoa suomalaisten vastaavaan. Lukutaito mainittiin monessa kertomuksessa tärkeäksi sivistyksen välineeksi, vaikka kirjoittajat myönsivät pariisilaisten pärjänneen historiansa aikana ilman korkeaa lukutaitoa. Esimerkeiksi nousivat esimerkit historiasta kuinka monet ranskalaiset olivat johtaneet sotajoukkoja, hallinneet maita ja valtakuntia hyvin vähäisen lukutaidon varassa. Pariisissa sanottiin myytävän myös enemmän sanomalehtiä, kuin esimerkiksi Lontoossa. Pariisissa sanomalehtiä kaupattiin päivittäin myöhään yön asti kaduilla ja bulevardeilla. Jokaiseen paikkaan jonne ihmisiä kokoontui, muodostuivat omat toimistonsa, joista sanomalehtiä vuokrattiin paikanpäällä luettavaksi. Näitä kadunkulmiin muodostuneita sanomalehtitoimistoja epäiltiin olevan Lontoossa harvemmassa, sillä suomalaiset matkaajat kertoivat, etteivät olleet havainneet lehdenlukulmauksia Lontoon kaduilla.³⁵¹

Edeltävät tekijät johtivat Snellmanin päättelemään, että Pariisin väestö oli puhtaasti ”älyllisen nautinnon” osalta korkeammalla tasolla kuin Lontoossa. Tämän lisäksi Pariisissa oli runsaasti lukusaleja, joissa oli runsas lukuvalikoima. Ranskan kaikki sanomalehdet pystyi myös lukemaan Pariisin lukuisissa kahviloissa ja kuppiloissa. Matkaajista Pariisin työväenluokan edustajat osoittautuivat yleviksi mielikuviltaan ja pyrkimyksiltään ja saivat suomalaisen sivistyneistön jäsenet näyttämään tietämättömiltä ja laiskoilta. Matkaajista Pariisin työläisten ulkoasu korosti heidän tiedostavan oman ihmis-

³⁴⁹ ”Sanomalehtikirjallisuuden nykytila,” J.V. Snellman, Saima nro 24, 12.6.1845.

³⁵⁰ ”Matkamuistelmia, IV, Keski-Suomi, lauantaina 21. Joulukuuta 1878.

³⁵¹ ”Lehdistökatsaus, Toukokuu-syyskuu,” J.V. Snellman, Litteraturblad, nro 11, marraskuu 1847.

arvonsa ja kunnioittavan sitä myös muissa ihmisissä. Heidän ulkoasunsa oli suomalaisista pettämätön sivistyksen tunnusmerkki.³⁵²

Pariisilaisten alempi kansankerros näytti sivistyneemmältä kuin monet suomalaiset sivistyneistön jäsenet, sillä Pariisissa sivistysten aarteiden kuten muistomerkkien ja modernien ”loisto- ja hyötyrakennukset” olivat esillä kaikkien nähtävinä. Tämä oli matkaajista suuri hyöty ja helpotus ulkomaalaisille ja arvaamaton hyöty omalle kansalle. Suomessa ei ollut vierasmaalaisille paljon nähtävää ja vähäiset sivistyksen aarteet eivät olleet avoinna koko kansalle, vaan kuuluivat yksityiskokoelmiin. Suomalaisten omien havaintojen mukaan jokunen matkaaja ja säätyläinen saattoivat käydä näitä ihastelemassa, mutta harvoin alempien kansanluokkien jäsenet. Julkista kaikelle kansalle tarjottua sivistystä tarjosivat Suomessa ainoastaan kirjastot vuosisadan toisella puoliskolla.³⁵³

Suomalaiset korostivat kirjeissään katselemisen sivistävää vaikutusta. Ajattelulla oli suuri merkitys 1800-luvun flänöörien ja muiden aikakauden matkaajien keskuudessa, sillä kaupunki-maiseman ja katukuvan kaikkine siihen kuuluvine elementteineen koettiin sivistävän ihmismieltä. Katselemisen sivistävän vaikutuksen tuli herättää katsojan kiinnostus tieteeseen ja taiteeseen ja kunnioitus niiden arvoa kohtaan. Tämän toivottiin kylvävän sivistyksen siemeniä työväestä koostuvaan yleisöön, jolla ei ollut matkaajista aavistustakaan ”yhteiskunnan älyllisistä voimista”.³⁵⁴

Pariisissa useasti vierailleen Topeliuksen käsitys kansan sivistyksestä kaupunkiympäristön avulla tulee esiin katkelmassa eräästä hänen kirjeestään;

Koulut yksin eivät tee kaikkea. Kansa on luonnoltaan kuin lapsi, ja lapset kaipaavat kuvakirjoja. Ja välitön näkeminen on suurille joukoille samaa kuin kuvakirjat lapsille. Näkeminen ja sivistys ovat läheisiä sukulaisia; suositan tätä asiaa meidän kaappisankariemme ajateltavaksi.³⁵⁵

³⁵² ”Lehdistökatsaus, Toukokuu-syyskuu,” J.V. Snellman, Litteraturblad, nro 11, marraskuu 1847.

³⁵³ ”Miten sivistys muuttuu kansan omaisuudeksi,” Z. Topelius, 1904/2009, Matkahavaintoja, 143 - 144.

³⁵⁴ Ibid.

³⁵⁵ ”Miten sivistys muuttuu kansan omaisuudeksi,” Z. Topelius 1904/1997, 148 - 149.

Topelius puhutteli Helsingfors Tidningarin lukijoita, ettei heidän tullut kuunnella niitä, jotka sanoivat sivistyksen kuuluvan vain etuoikeutetuille. Topeliuksen kritiikki kotimaisia ”kaappisankareita” kohtaan oli tarkoitus provosoida suomalaista sivistyneistöä esimerkiksi siitä, etteivät he voineet olla ainoat ranskalaisen sivistyksen harjoittajat Suomessa. Tavallisen kansan tuli päästä osalliseksi sivistyneistön harjoittamasta ranskalaisesta yleismaailmallisesta sivistyksestä, jota sivistyneistö piti yksinoikeutenaan ja harjoitti tavalliselta kansalta suljetuissa ranskalaisissa salongeissaan. Topeliuksesta tämä oli ristiriitaista siihen nähden, etteivät suomalaisen sivistyneistön jäsenet ymmärtäneet ranskalaisten erinomaisuuden ja korkean sivistyksen olevan peräisin sivistyneiden yksilöiden ja aatteiden lisäksi erityisesti Pariisin olemuksesta ja katukuvasta, joissa kosmopoliittinen sivistyksen virikkeet ja aatteiden palo elivät ja näkyivät.

Suomalainen sivistyneistö linnoittautui Topeliuksesta liiaksi ’sivistys-salonkeihinsa’, joissa esitettiin aitoja pariisilaisia. Salongin ulkopuolisen todellisen sosiaalisen ympäristön ja yhteiskunnan muodostivat kuitenkin pieni Helsinki, jonka sivistyneistö pystyi esittämään pariisilaista vain salonkien ja yksityisten kotien sisällä. Helsinki ei tarjonnut Pariisin virikkeitä, elämää ja sivistyksen voimaa kaupunkilaisilleen. Näitä oli tarjolla ainoastaan yhteiskunnan ylimmälle luokalle suljetuissa salongeissa ja illanvietoissa. Siksi Topelius esitti sivistyneistölle haasteen, että heidän tulisi astua salongeistaan ulos todelliseen maailmaan huomatakseen, etteivät heidän pilvilinnansa ja kuvitelman- sa olleet todellisia, sillä Pariisin sijaan he asuivat pienessä ja merkityksettömässä Helsingissä. Topeliuksesta uudenaikainen sivistys, jota Pariisi edusti perustui sen yleisyyteen. Siksi sivistyksen tuli hänestä välttämättä perustua tulevaisuudessa myös Suomessa koko kansan omaisuudeksi.³⁵⁶

Yhteiskunnan vähäväkisten sivistyksen kerrottiin Pariisissa näkyvän varsinkin ulkonaisessa olemuksessa ja käytöksessä, ”gentlemannien ryhtinä”, jonka pystyi huomaamaan kaikkein yksinkertaisimpien työmiehisten miellyttävänä seurustelunsävynä, siistinä puhetapana, ahkeruutena sekä auliina kohteliaisuutena. Suomalaisen työmiesten osalta tulevaisuus ei näyttänyt hyvältä, sillä osa matkaajista totesi, etteivät suomalaiset pystyisi saavuttamaan samaa olemusta edes kaukana tulevaisuudessa, vaikka Helsin-

³⁵⁶ ”Miten sivistys muuttuu kansan omaisuudeksi,” Z. Topelius 1904/1997, 148 - 149.

kiin saataisiin yhtä paljon sivistystä kuin Pariisilla oli asukkailleen jaettavana. Toisaalta ranskalaisten työläisten herrasmiesmäisyyden nähtiin useissa kirjeissä johtuvan osaksi ranskalaisten myötäsytystä luonteenlaadusta ja sulavuudesta. Tämän nähtiin kuitenkin elpyvän ja pääsevän erityiseen kukoistukseensa ollessaan alituisessa yhteydessä älyllisen kehityksen kanssa, jota kansalle Pariisin kaduilla runsaasti tarjolla.³⁵⁷

Pariisin työläisten sivistystä pidettiin Pariisissa matkanneiden ulkomaisten silmissä korkeana. Matkaajista suuri osa Pariisin rahvaasta osasi lukea ja käytöstavoiltaan heitä kehuttiin suomalaisten matkaajien taholta kohteliaiksi ja sulaviksi. Ihmetystä toisinaan herätti erottiko oikean gentlemannin vain vaatteista, sillä työmiesten kieli ja eleet olivat yhtä sulavat kuin Pariisin ylimmällä herrasväellä. Halvinkin Pariisin työmies puhui, sommitteli sanansa ja käyttäytyi niin sievästi, ettei ulkomailta saapunut matkaaja voinut kuin ihmetellä ja todeta, etteivät suomalaiset työläiset pystyisi samoihin suorituksiin.³⁵⁸

Suomalaisen ja venäläisen rahvaan nähtiin olevan kaukana sivistyksen mittapuussa pariisilaisista veljistään. Eräs matkaaja totesi Keski-Suomalaiseen Pariisista lähettämässään kirjeessä, että aikoja oli vielä kuluva ennen kuin samaan sivistyksen tasoon suomalaisen rahvaan parissa päästäisiin, sillä samanlaiselle tasolle hänestä kohosi vain vuosikymmenien aikana kansaan juurtuvan valistuksen kautta.³⁵⁹

Huomionarvoista matkaajista olivat julkiset tieteelliset esitelmät, joita taidekokoelmien lisäksi tarjottiin myös tavalliselle rahvaalle. Useina tunteina päivässä sisäänpääsy oli ilmainen työpäivänsä päättäneille työläisille. Topeliuksen havaintojen mukaan näissä sivistyksen keskuksissa ja tapahtumissa olivat edustettuna yhtä paljon niin ”puserot kuin hännystakitkin.” Topelius kuvaa tavallista kansaa Pariisissa usein puserokansana, erotuksena hännystakeissa kulkevaan sivistyneistöön. Tämä saattoi johtua siitä, että tavalliset työläismiehet Pariisissa osoittivat käytöksellään ja tietämyksellään sivistyksen tasoa, joka oli suomalaisista verrattavissa sivistyneistön tietotasoon ja olemukseen,

³⁵⁷ ”Miten sivistys muuttuu kansan omaisuudeksi,” Z. Topelius, 1904/2009, Matkahavaintoja, 146 - 146.

³⁵⁸ Ibid.

³⁵⁹ ”Kirjeitä Keski-Suomelle, V., Parisi toukok. 3 p. 1876,” Keski-Suomi, lauantaina 20 p. Toukokuuta, 1876.

jonka vuoksi yhteiskunnallisen erottelun avuksi tarvittiin tietoja vaatetuksesta. Tämä erotti ranskalaisen rahvaan tyylikkäästi pukeutuvasta ylimmästä yhteiskuntaryhmästä kadulla, vaikka vielä aikaisemmalla vuosisadalla oli etupäässä ylin aatelisto ja papisto hallinnut sivistystä ja akateemista maailmaa. Sivistyksen levitessä 'kansan yleiseksi oikeudeksi' halusivat ylimmät yhteiskuntaryhmät erottautua rahvaasta vaatetuksellaan ja ulkoisen elämän puitteillaan vielä vahvemmin kuin aikaisemmin.³⁶⁰

Snellmanin mukaan kansanjoukkojen toistuvat vaatimukset leivästä ja sivistyksestä kasvoivat vuosisadan edetessä yhä äänekkäämmiksi ja vaikeammin tyydytettävissä olevaksi kuin aikaisemmin. Snellman korosti Saima-lehden liitteessä, kuinka yhteiskunnallinen kehitys loi parempia keinoja ihmisten elättämiseen ja sivistämiseen. Väkiluvun kasvu lisäsi vaatimuksia entisestään. Hänestä vähäinen asukasluku ja valistuksen määrä olivat merkittäviä ja valitettavia syitä miksi Suomessa vaatimukset ja pakko sivistyksen leviämislle eivät olleet yhtä suuret kuin Ranskassa, ja Pariisissa. Koska Suomessa kansan vaatimuksista huolehdittiin Snellmanista sattumanvaraisesti, sivistyksen leviämisestä ei ollut tarvinnut tehdä Suomessa periaatteellista kysymystä. Snellmanista oli siis kyseenalaista, pystyikö näihin asioihin saamaan kiinnostusta pelkästään kehottamalla ottamaan ajoissa oppia toisten esimerkeistä.³⁶¹

Snellman vertasi Suomea ja suomalaista sivistystä käytännössä ensin Pariisiin ja Lontooseen, joissa hän koki monen asian olevan huomattavasti Suomea korkeammalla sivistyksen asteella;

Jokainen kai helposti käsittää, että näissä kaupungeissa ja maissa (Ranska, Saksa, Englanti) kasvaa liikkuvampaa, yritteliämpää, toimeliaampaa väkeä kuin meidän pohjoisissa erämaisämme.³⁶²

Snellman korosti kirjoituksissaan erityisesti, kuinka tärkeäksi sivistyksen yleinen levittäminen oli 1800-luvun ensimmäisen puoliskon aikana tullut. Hänestä jokaisen ajateltavan ihmisen tuli tietää ja käsittää tämä suomalaisessa yhteiskunnassa ilmenevä tarve.

³⁶⁰ Sivistyneistön erottautumisesta lisää ks. esim. kappale, "Miten sivistys muuttuu kansan omaisuudeksi," Z.Topelius, 1904/2009, Matkahavaintoja, 146 - 146.

³⁶¹ "Ulkomaista kirjallisuutta," J.V. Snellman, Kallavesi nro 1, Saima-lehden liite, 15.8.1846.

³⁶² Väisänen, 2005, 46.

Myös Topelius kertoi Pariisin avulla Suomen sivistysoloista; ” Täällä on ennen kaikkea sitä, mitä ei meillä ole...” Snellmanin lehtikirjoituksissa toteutettiin hänen hegeliläisessä hengessä julistavaa sivistysohjelmaan, oli sitten kyse tiedeartikkeleista tai matkakirjeistä. Hänelle sivistysohjelman toteuttaminen sanomalehtien kautta oli ”lähellä sydäntä” oleva asia ja elämäntehtävä. Snellman uskoi yhden ainoan merkittävän lehtijulkaisun voivan vaikuttaa kansansivistyksen ja kansalliskirjallisuuden kehitykseen merkittävästi. Hänestä sanomalehtien matkakertomuksia ja romaaneja lukemalla saattoi hyvin seurata nykyajan sivistyksen kulkua ja osa matkakertomuksista saattoi osoittautua valaisevaksi luettavaksi.³⁶³

Sanomalehtien matkakirjeissä korostui kansallisen kulttuuriyhteisön ja sivistyksen välinen yhteys, siksi etenkin Suomen säätyläistö sai kirjeissä osakseen huomiota, koska he määrittelivät suomalaista korkeakulttuuria yhteisen kansankulttuurin ollessa vähäistä. Kulttuurillinen sivistysohjelma nousi tärkeään asemaan suomalaisten niin sanottujen kulttuurisivistäjien matkakirjeiden kautta, sillä niissä kerrottiin usein vieraiden sivistyneemmistä kansojen kulttuuriyhteisöistä ja kulttuurillisten olojen vaikutuksesta kyseisiin kansoihin. Suomalaiset sivistyneistön matkaajat näkivät kansallisuuden arvostuksen vaikuttavan kuinka suomalaisten tunnustamisena erityiseksi kulttuuriyhteisöksi. 1850-luvun jälkeinen suomalais-aatteen puolesta puhuva liberaalilehdistö omaksui sanomansa taustalle niin sanotun snellmanilaisen fennomanian, joka korosti valtion tarkoittavan itsestään tietoisista kulttuuriyhteisöä. Snellman itse toteutti suomalaisuus- ja kulttuurillista sivistysprojektiaan jo 1840-luvun alulta.³⁶⁴

Suomen lehdistön tila oli Snellmanin mielestä surkeassa tilassa sivistyksen määrää ajatellen ja vertauksena hän mainitsee, kuinka englantilainen *The Times* antoi yksinään joka viikko määrällisesti kymmenkertaisesti luettavaa Suomen koko lehdistöön verrattuna. Laadun puolesta Snellman jättää lukijan itsensä pääteltäväksi, kuinka heikko Suomen yleinen sivistyksen taso oli sanomalehdistön perusteella. Tämän vuoksi Snellman yritti parhaansa mukaan julkaista erilaisia matkakertomuksia ja uusimpia ulkomaisia kirjallisuuskatsauksia, joissa hän kuvaili seikkaperäisesti muiden korkean sivistyksen ja laadukkaan lehdistön omaavia maita kuten Ranskaa ja Englantia. Nämä olivat selväs-

³⁶³ ”Lehdistökatsaus, Toukokuu-syyskuu,” J.V. Snellman, *Litteraturblad* nro 11, marraskuu 1847.

³⁶⁴ Joutsivuo, Kekäläinen, 2005, 224.

ti Saksan lehdistön yläpuolella, vaikkakin Snellman itse käytti lähteinään paljon saksalaisia lehtiä kuten Allgemeine Zeitungia.³⁶⁵

Snellmanista aikalaisille oli itsestäänselvyys, että maa, joka ei omaksunut uusimman ajan mekaanisia ja teollisia keksintöjä, kuten höyrylaivaa ja rautateitä, olisi jäävä ajastaan jälkeen, mutta henkisistä voimavaroista ei käyty samanlaista julkista keskustelua. Näitä hän piti viimekädessä ohjaavina kansan henkisen sivistyksen voimina. Suomessa hänen mukaansa teeskenneltiin, jotta oltiin tyytyväisiä lehdistön tilaan ja omaan sivistyskehityksen asemaan, vaikka Suomi oli muiden maiden edistyksestä paljon jäljessä. Tämä johtui hänestä siitä, että yleistä sivistystä ei oltu tuotu tarpeeksi yleiseksi asiaksi. Siksi sitä ei osattu kansan parissa edes vaatia ja jos kysymyksiä lehdistön tason parantamiseksi oli esitetty, olivat kysymykset Snellmanista heikon tietämyksen vuoksi yksipuolisia.³⁶⁶

Kansakunnan sivistykseksi ei riittänyt Snellmanista kuitenkaan pelkkä tietojen saaminen siitä, mitä muiden sivistyskansojen keskuudessa oli tapahtumassa, mitä niiden piirissä ajateltiin, kirjoitettiin, keksittiin, pantiin toimeen tai käsitettiin, vaan sivistyksen leviämisen eteen oli tehtävä töitä. Tämä tarkoitti, että luettua käytettäisiin ajatustyössä, käytännön toimissa ja että nämä ilmenisivät kansakunnan yhteisinä nationalistisina pyrkimyksinä ja kyynä edistää sivistystä. Snellmanin tausta-ajatuksena oli myös, että kansakunnan tuli olla henkisesti yhtenäinen ja vahva, jotta sivistyspyrkimyksiä voitaisiin edistää. Snellmanille nationalismi omasi merkittävän roolin kansakunnan sivistyksen edistäjänä. Nationalismia varten kansallista identiteettiä tuli herätellä, luoda ja muokata vertailemalla suomalaisten sivistyksen tasoa ja tilaa erilaisten määritteiden kautta. Näitä olivat esimerkiksi sanomalehdistön tai koululaitoksen tila, uuden pääkaupungin Helsingin ulkoasu, suomalaisten ulkoinen olemus tai ulosanti kirjallisena tuotoksena.³⁶⁷

Jaetun identiteetin luomiseksi ja sivistyksen levittämiseksi oli tärkeää määritellä keitä suomalaiset olivat verrattuna muihin kansoihin ja maihin ja mitkä olivat kansakunnan

³⁶⁵ ”Lehdistökatsaus, Toukokuu-syyskuu,” J.V. Snellman, Litteraturblad nro 11, marraskuu 1847.

³⁶⁶ Ibid.

³⁶⁷ Ibid.

vahvuuksia ja heikkouksia, jotta kansalliset diskurssit leviäisivät ja loisivat kansallishenkeä.³⁶⁸ 1800-luvun kansakunnan henkisen perinnön luojat olivat senaattoreita, professoreita, sanomalehtimiehiä, sekä muita akateemisesti koulutettuja sivistyneistön edustajia.³⁶⁹ Tämä itsetutkiskelu tapahtui parhaiten kasvatusten eri kansallisuutta edustavien kanssa, erilaisessa kulttuuri- ja poliittisessa ympäristössä, jotta itsetutkiskelun tarve kasvaisi tarvittaviin määriin. Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa yksilön minäkuva ja käsitykset ulkomaailmasta ja toisista kansoista muokkautuivat vahvimmin. Tässä tapauksessa Ranskan sydämessä Pariisissa tapahtuneet kohtaamiset niin pariisilaisten kuin itse suurmetropolin kanssa, antoivat matkajille aihetta kriittiselle itsetarkastelulle.

Muiden kansojen tai Euroopan merkittävien suurkaupunkien ansioita ei juuri mainittu suomalaisten taholta tutkimusaikavälillä julkaistuissa Pariisin matkakirjeissä. Matkajista 1870-luvun lopun Pariisi oli edelleen yhtä hohdokas ja muodikas kuin aikaisempina vuosikymmeninä, eikä se muuttunut vuosisadan edetessä. Vaikka Pariisi alkoi matkakirjeiden lukumäärän ja lehtien levikin kasvun myötä tulla lukevalle yleisölle yhä tutummaksi, ei tällä ollut vaikutusta Pariisi-kuvan luonteeseen. Suomalaisten matkajien Pariisi-kuva pysyi idyllisenä ja ihailevana läpi tutkimusaikavälin aina vuodesta 1791 vuoteen 1880. Muut Euroopan suurkaupungit kuten Rooma ja Napoli olivat kirjeiden perusteella mitättömiä Pariisin rinnalla, vaikka ne olivat olleet vielä 1700-luvulla matkalaisten parissa suosittuja etappeja ja ylistyksen kohteita.

Napolin eli ”Neapelin” ei sanottu enää 1800-luvun toisella puoliskolla innostavan sitä sukupolvea, jota matkailijat tuolloin edustivat, vaikka myös tämän sukupolven katsottiin haluavan nähdä maailmaa. Pariisista puhuttiin haikaillen, kuinka vaikuttavaa olisi nähdä Pariisi ja elää sen hetkessä. Eräs matkajista leikitteli 1870-luvun luvulla kirjoitetussa matkakirjeessään ajatuksella, että samassa seurueessa olisi kaksi henkilöä, joista toinen olisi juuri palannut Napolista ja toinen Pariisista. Mielenkiintoinen kysymys matkajan mukaan olisi, kumpi heistä vetäisi enemmän huomiota puoleensa. Napolista tulleen kirjoittaja arveli saavansa osakseen muutamia kohteliaita ihasteluja kuinka hauskaa varmasti oli ollut nähdä Vesuvius, mutta Pariisista tuleen ympärillä kävisi var-

³⁶⁸ Joutsivuo, Kekäläinen 2005, 196 -197.

³⁶⁹ Joutsivuo, Kekäläinen, 2005, 226.

masti kuumempi surina. Tämä johtui hänestä siitä, että kaikki tunsivat Pariisin, ne jotka siellä olivat käyneet, sekä ne, jotka olivat vierailleet siellä mielikuvituksensa välityksellä ja muiden kertomusten kautta. Pariisi näyttäytyi siis tutkimusajanjakson aikana suomalaisille tutulta, mutta silti tarpeeksi tuntemattomalta, jotta se herätti suurta mielenkiintoa. Siksi Pariisia voisi perustellusti kutsua 1800-luvun vaikuttavimmaksi kaupungiksi, sillä se edusti uutta modernia Eurooppaa parhaimmillaan ja suuntaa johon suomalaiset matkaajat halusivat myös suomalaisen yhteiskunnallisen ja kansallisen kehityksen ohjata.³⁷⁰

Päätäntö

Pariisi on edustanut vuosien 1791 - 1880 aikana eläneille suomalaisille erilaisia asioita toimien, joko ihannoidun yleismaailmallisen ranskalaisuuden ja eurooppalaisuuden suunnannäyttäjänä, tai vallankumousaatteiden, uusien liberaalien poliittisten katsantokantojen vaarallisena tai ihannoituna syntysijana. Yksilöiden Ranska-kuva on ollut riippuvainen monesta erilaisesta määrittävästä tekijästä, kuten kunkin aikakauden poliittisesta ilmastosta, henkilökohtaisesta taustasta, elämäkokemuksesta ja maailmankuvasta. Myös se, millaisia mielikuvia ja käsityksiä Ranskasta ja Pariisista on saanut jakaa julkisen sanan välityksellä, on riippunut ajan diskursiivisesta ilmastosta, soveliaisuusäännöistä ja poliittisesta kontekstista.

Tutkimuksen päähuomio keskittyi Pariisin matkakirjeistä ja -kuvauksista peilautuvaan ymmärrykseen mitä Pariisi ja Ranska edustivat ja merkitsivät suomalaisille ei niinkään yksilötasolla, vaan oman kansakuntansa edustajina. Pariisi-kuvaa muokattiin suomalaiskansallisin silmin, miltä suomalaisten omakuva näyttäytyi verrattaessa vieraisiin ranskalaisiin. Suomalaisten matkaajien Ranska-kuvan muokkautuminen tutkimusaikavälillä oli monimuotoinen prosessi, eivätkä kaikki mielikuvat ja käsitykset luonnollisesti vastanneet täysin toisiaan. Tästä huolimatta suomalaisten 1800-luvun matkaajien kotimaan sanomalehdille lähettämät matkakirjeet ja -kuvaukset heijastavat yhtenäistä ymmärrystä ja merkitysjärjestelmää siitä, mitä Pariisi suomalaisille edusti. Tämä oli

³⁷⁰ "Kirje Parisista, Uudelle Suomettarelle," Uusi Suometar, keskiviikkona 23 p:nä Huhtikuuta 1879 nro 48, Åbo Tidningar, 1843.

havaittavissa 1800-luvun suomalaisten kielelliselle ilmastolle tyypillisten Pariisi-diskurssien toistuvana ilmenemisenä.

Pariisi edusti suomalaisille esikuvaa sivistyksen korkeimpana maanpäällisenä ilmentymänä ja kuvasi yleismaailmalliseksi nähdyn eurooppalaisen sivistyksen olemusta parhaimmillaan. Pariisi tarkoitti suomalaisten mielikuvissa yleensä koko Ranskaa, sillä kaiken mitä Ranska edusti, katsottiin mahtuvan ja olevan edustettuna Pariisin kaupungin sisällä. Pariisi rinnastettiin kirjeissä myös symbolisesti koko Eurooppaan. Ranskan sivistyksen tason katsottiin olevan korkeimmalla kehityksen asteella ja sen vuoksi edustavan eurooppalaisen sivistyksen sen hetkistä korkeinta tasoa. Pariisin henkisen ja fyysisen olemuksen katsottiin vaikuttavan suurkaupungin ja ranskalaisten tärkeään asemaan 1800-luvun sivistyksen, diplomatian ja kulttuurin suunnannäyttäjinä. Edellä mainittujen perustelujen vuoksi Pariisi sai matkajaista kantaa eurooppalaisuuden esikuvan leimaa ja näyttää mallia muulle Euroopalle miten asiat tuli hoitaa ja mikä oli muodikas-ta.

J.V. Snellmanin kirjeissä Pariisin ja ranskalaisten merkitys suomalaisten omakuvan ja identiteetin muodostumisessa näkyi toiseuden hahmona, jota arvostelemalla ja vertaamalla pystyi oman kansakunnan olemusta tarkastelemaan selkeämmin. Matkajien etäisyys oman kotimaan oloihin oli voima, joka Snellmanista synnytti terävää kritiikkiä aikakauden henkistä kehitystä kohtaan etenkin kotimaan oloissa. Suomalaisten sivistyskehitys oli hänestä vuosisadan verran ranskalaisia jäljessä, jonka Pariisin kaupunkikuvan vertailu Suomen vastaaviin oloihin ja Pariisin alemman kansanosan olemuksen tarkastelu selvästi todisti. Snellmanista suomalaisten henkisen tilan tarkastelu ulkomailla käsin oli kansakunnalle erityisen tärkeää, sillä vain etäisyyden avulla monipuolisemmasta näkökulmasta kansakunnan tilaa pystyi arvioimaan ja laatimaan suunnitelmia tulevaisuuden kehitystä varten.

Snellmanista matkakirjeiden suomalaiskansallinen luonne suodattui lukijoille matkajien Pariisi-vaikutelmien kautta tehokkaasti. Kirjeiden havainnot eurooppalaisten aatteiden virtauksista maustoivat ja vakuuttivat halutun kansallisen sanoman voimaa entisestään. Snellman ymmärsi matkakirjeiden merkittävyyden vaikutuskanavana, jonka kautta kirjoittajien suomalaisuus-aatteen sanoma vakuutti ja tavoitti laajan kotimaan

lukijakunnan. Pariisi oli kiinnostava tutustumiskohde jo yksinään muodin ja aatteiden tuoreiden virtausten, komeiden historiallisten rakennusten ja aukoiden ja kosmopoliittien sivistyneistön salonkien ja kulttuurielämän vuoksi. Pariisin matkakirjeiden maise-makuvausten kielenkäytön ja valittujen diskurssien taakse piilotetut merkitykset suomalaisuus-aatteen sanomasta ja kansan sivistämistarkoituksesta välittyivät lukijoille matkakuvauksiin piilotettuina sanomina.

Osa kansallishenkisistä sanomista välitettiin lukijoille suuremmin kuin toiset, mutta yhteinen tavoite Pariisista lähetetyissä matkakirjeissä ja -kuvauksissa oli kansan itsetietoisuuden herättäminen ja kansanluonteen muokkaaminen kansallisen vertailun ja Pariisi-esikuvien avulla. Kansallisen viestin oli tarkoitus tavoittaa ensisijaisesti sivistyneistön edustajat, jotka vaikutusvaltansa ja –mahdollisuuksiensa vuoksi pystyi käynnistämään kansan sivistystehtävän ja itsetietoisuuden. Suomalaisuus-aatteen levittäminen oli tärkeää, sillä suurin osa sivistyneistöstä puhui äidinkielenään ruotsia ja tunsii samaistuvansa enemmän ruotsalaiseen sivistyneistöön kuin suomalaiseen rahvaaseen.

Suomalaisten matkaajien omakuva oli Pariisissa joutunut koetukselle myös kohdatessa Pariisin kadunmiehiä ja työläisiä, sillä näiden sivistyksen taso näyttäytyi korkeampana, kuin suurella osalla suomalaista sivistyneistöä. Yhteisen kulttuuri ja tunne-perustan rakentaminen kaikille avoinna olevan sivistyksen avulla oli suomalaisten Pariisin kävijöiden tärkeä tavoite. Kansakunnan sivistyksen taso oli vahvassa yhteydessä kansakunnan vahvistumisen ja yhtenäistymisen kannalta. Suomalaiset Pariisin-matkaajat näkivät kansansivistyksen laajemmat vaikutukset myös Suomen kansakunnan olemassaolon ymmärtämiselle ja myöntämiselle, sillä ilman kansakunnan omaa itsetietoisuutta eivät muutkaan kansat sitä voineet myöntää erityiseksi kansakunnaksi oikeuksineen. Hegeliläinen katsantokanta kansojen itsetietoisuudesta näkyi suomalaisten kansallisuusaatekäsityksissä vahvana aatteellisena taustavoimana etenkin Topeliuksen ja Snellmanin matkakirjetuotannossa.

Suomalaiset tunsivat kansallisen merkityksensä Pariisissa mitättömäksi muiden suurten ja historiallisesti merkittävien eurooppalaisten kansojen keskuudessa. Matkaajat totesivat, että vaikka Helsingin seurapiireissä oma asema tuntui heistä merkittävältä, joutui uskomus Pariisin mittakaavassa koetukselle. Kaupungin paheisiin, pyörteisiin ja

kiivaaseen elämänmenoon hukkui helposti, jonka vuoksi suurkaupunki nosti suomalaisissa korostetusti esiin isänmaallisuuden tunteen, jotta oma erikoisuus ja merkitys maailmassa eivät hukkuisi täysin lukuisien vieraiden kansojen keskellä. Suomalaisten omia piirteitä ja olemusta tuotiin kirjeissä esiin suomalaisten matkajien yhteisesti jakamina tuntemuksina, joihin lukijoiden suomalaisina uskottiin yhtyvän.

Matkakirjeiden kirjoittajien ihaileva Ranska-kuva esittäytyy liberalististen aatteiden valossa ymmärrettävältä, sillä Pariisi edusti etenkin liberaalille sanomalehdistölle esikuvaa sananvapautensa ja liberaalien poliittisten aatevirtaustensa vuoksi. Liberaaleiksi luetut sanomalehdet olivat myös niitä, joissa Pariisin-matkakirjeitä eniten julkaistiin. Suomalaisista liberaaleista toimittajista etenkin Snellmanin ja monen muun toimittajan yhteiskunnallisen sanoman kantamaa yritettiin tukahduttaa venäläisten valtakunnan sensorien toimesta. Tämä tapahtui lakkauttamalla lukuisia sanomalehtiä ja sensuroimalla liian positiivis-sävytteisiä Ranska-uutisia, artikkeleja ja mielipiteitä tutkimusajanjakson aikana. Liian positiivinen Ranska-kuva, Pariisin ja ranskalaisten ihannoiminen ja yhteiskuntakritiikki ranskalaisten esikuvien avulla näyttäytyivät keisarikunnalle vaarallisina mielipiteen muokkausyrityksinä ja vallankumoustoimintaan yllyttämisenä.

Matkakirjeiden avulla sanomalehtien lukijoiden mielipiteiden muokkaus oli mahdollista erilaisissa mittakaavoissa ja sensuuria kiertäen. Erilaisten harmittomilta näyttävien matkakuvausten avulla pystyttiin esittämään yhteiskuntakritiikkiä ja istuttamaan suomalaisuusaatteen siemeniä lukijoiden mieliin erilaisilla kielikuvilla ja kansallisilla diskursseilla. Esimerkiksi erilaiset luontoon liittyvät diskurssit olivat suomalaisille matkajille tyypillisiä Pariisin katukuvaan liittyvien maisemadiskurssien muodossa. Muotiin liittyvien kielikuvien avulla esitettiin myös oikean kansallishengen ja suomalaisen yhteiskunnallisen muodon löytämisen tärkeyttä, jotta 'oikeanlainen vaatekuosi' löytyisi myös suomalaisille. Pariisilaiset uusivat kuosinsa ja ulkoasunsa vallankumousten kautta kausittain vastaamaan kansan sen hetkistä tahtoa ja syvien rivien ääntä. Siksi esimerkiksi Snellman ja Topelius ajoivat vahvasti koko kansakunnan sivistymisen tärkeyttä, jotta väkivaltaisilta vallankumouksilta välttyttäisiin.

Topeliuksesta ja Snellmanista sivistyksen tuli levitä alemmille yhteiskunnan tasoille sivistyneistön kerrostumien parista esimerkiksi sanomalehtien välityksellä, jotta suo-

malaisille sopiva kansallishengen ja itsetietoisuuden muoto voitaisiin hegeliläisessä hengessä muokata ranskalaisten mallien mukaan oikeanlaiseksi. Hegeliläisen mallin mukaan kansallishenki oli muokattavissa ja etenkin toisilta kansoilta saadut vaikutteet olivat positiivisia. Pariisin sivistysvaikutus toimi Snellmanista ja Topeliuksesta kuten monesta muusta suomalaisesta matkaajasta positiivisten vaikutteiden ja esikuvien antajana, jotta suomalaisille sopiva sivistyksen malli ja kehityksen vauhti voitaisiin toteuttaa realistisesti.

Suomalaisten omakuva ja identiteetti modernin sivistyksen osalta näyttäytyi matkaajille Pariisin mittapuulla vajavaiselta, mutta toiveikkaalta. Pariisilaisten yleisen korkean sivistyksen tason nähtiin matkaajien osalta johtuvan myös Pariisiin ulkoisen olemuksen ja katukuvan sivistävän vaikutuksen ansiota, jonka vuoksi suomalaiset korostivat kaupunkikuvan yhteyttä kansan sivistämisessä. Myös Pariisin symbolinen merkitys Euroopan keskipisteenä vaikutti matkaajien mukaan pariisilaisten laajaan sivistykseen. Tämän vuoksi matkaajat esittivät, että suomalaisten tulisi oman kansallisen arvonsa nostamiseksi kiinnittää enemmän huomiota uuden pääkaupungin Helsingin maineeseen, julkiseen katukuvaan ja tiloihin. Näin matkaajat toivoivat Ranskan sivistyksen säteiden löytävän paremmin perille pimeään pohjoiseen Helsinkiin ja muuallekin Suomeen.

LÄHTEET

I Alkuperäislähteet

Historiallinen sanomalehtikirjasto 1771 - 1890
<http://digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/main.html>

(viitattu 20.9.2012)

Helsingfors Dagblad	(1862 - 1889)
Helsingfors Morgonblad	(1832 - 1855)
Keski-Suomi	(1871 - 1917)
Kansan Lehti	(1867 - 1870)
Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning	(1847 - 1863)
Pohjois-Suomi	(1876 - 1881)
Tidningar Utgifne af et Salskåp i Åbo	(1771 - 1785)
Suomalainen Wirallinen Lehti	(1866 - 1910)
Saima	(1844- 1846)
Sanomia Turusta	(1850 - 1903)
Uusi-Suometar	(1869 - 1883)
Åbo Tidning	(1800 - 1809)
Åbo Tidningar	(1791 - 1799)
Åbo Tidningar	(1820 - 1861)

II Kirjallisuus

Barnes, David, S., "The Great Stink of Paris and the Nineteenth-Century struggle against filth and germs", The Johns Hopkins University Press, Baltimore 2006.

Benedict, Anderson (1991), *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London: Verso Books.

Catani Marina (2004), *Albert Edelfeltin elämäkerta, Pariisi, kevään ja elämän tuoksu*, Helsinki: Gummerus Oy.

Conner, Susan (1989), "Politics, prostitution, and the pox in Revolutionary Paris, 1789 - 1799," *Journal of Social History*, summer, volume 22, number 4.

Engman Max (2004), *Pietarinsuomalaiset*, Juva: WS Bookwell Oy.

Husa Sari, "Foucault`lainen metodi", *Filosofinen n&n aikakauslehti*, 3/95.

Häggman Kai (1994), *Perheen vuosisata, Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*, Helsinki: SHS.

Jokinen Arja, Juhila Kirsi, Suoninen Eero (toim.)(1999), *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.

Jokinen Arja, Juhila Kirsi, Suoninen Eero (toim.)(1993), *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.

Joutsivuo Timo, Kekäläinen Markku (2005), *Kaupunkikuvia ajassa*, Historiallinen arkisto 119, SKS.

Klinge Matti (1985), *Porvariston nousu, Otavan suuri maailmanhistoria 3*, Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Klinge Matti (1997a), *Kaukana ja kotona*, Helsinki: Painotalo Miktor.

Klinge Matti (1997b), *Keisarin Suomi*, suom. Marketta Klinge, Espoo: Schildt.

Klinge Matti (1998), *Idylli ja uhka, Topeliuksen aatteita ja politiikkaa*, Porvoo: WSOY.

Klinge Matti (1985), *Otavan suuri maailmanhistoria, Porvariston nousu*, Otava.

Knapas R., Forsgård N.E. (2002), *Suomen kulttuurihistoria*, Helsinki: Tammi.

Kostiainen Auvo, Korpela Katariina, (1998) *Massaturismin historiallinen syntyä. - Mikä maa-mikä valuutta? Matkakirja turismin historiaan*.

Lampinen (1984), *Venäläisyys Helsingissä 1809 - 1917*, Helsinki: Helsingin paino OY, Museoviraston julkaisuja.

Louis Léouzon Le Duc (2001), *Pariisista Pohjantähden alle, muistelmia Suomesta 1800-luvun alkupuoliskolta*, Itkonen-Kaila Marja (toim.) *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*.

Marmier Xavier (1994), *Pohjoinen maa, 1800-luvun Lappia ja Suomea ranskalaisen silmin*, (suom. ja toim. Itkonen-Kaila)

Martinsen (2006), *Helsinki Zachris Topeliuksen silmin, kertomuksia 1830- ja 1840-lukujen Helsingin elämästä*, Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Moilanen, Laura-Kristiina, Sulkunen, Susanna (toim.) (2006), *"Aika ja identiteetti. Katsauksia yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen keskiajalta 2000-luvulle*. Historiallinen arkisto 123. *Suomalaisen kirjallisuuden Seura: Helsinki*.

Nevanlinna Arja, Kolbe Laura (toim.) (2003), Suomen kulttuurihistoria III, Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Nord, Philip G., "Paris Shopkeepers and the Politics of Resentment," Princeton University Press, 1986.

Ranki Kristiina (2003), Pariisi – kirjailijan kaupunki, Helsinki: SKS.

Ranki Kristiina (2007), Isänmaa ja Ranska, Suomalainen frankofilia 1880 - 1914, Suomen tiedeseura, Vammalan kirjapaino Oy.

Ranki Kristiina (2008), Suomalaisten Ranska, Kaunis tuntematon, Ranki Kristiina, Louis Clerc (toim.), Ajatus Kirjat, Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Savolainen Raimo (2006), Sivistyksen voimalla, J.V. Snellmanin elämä, Helsinki: Edita.

Snellmanin J. V., (2002), Kootut teokset 7, elokuu 1844 - toukokuu 1845, (toim. Savolainen, Linnavalli, Selovuori), (suom. Heikki Eskelinen), Opetusministeriö: Helsinki.

Snellman J.V., (2002), Kootut teokset 10, tammikuu 1847 - helmikuu 1848, (2002) (toim. Savolainen, Linnavalli, Selovuori), (suom. Heikki Eskelinen), Opetusministeriö: Helsinki.

Snellman K. (toim.) (2006), J.V. Snellmanin ja hänen vaimonsa kirjeenvaihto, (suom. Rob. Lehtonen) Helsinki: Otava.

Suvikumpu L. (toim.) (2002), Suomen kulttuurihistoria, Tunne ja Tieto. Tammi.

Syrjämaa Taina (1994), Matkakuumetta, Matkailun ja turismin historiaa, Syrjämaa Taina (toim.), Turun yliopiston historian laitos, Julkaisuja n:o 31.

Tonkiss, Fran (1988), Analysing Discourse, Clive Seale (toim.) Researching Society and Culture, Thousand Oaks, London, New Delhi.

Tommila Päiviö (1988), Suomen lehdistön historia 1, Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905, Kuopio: SSKOY.

Topelius Zacharias (1904/2009), Matkahavaintoja puoli vuosisataa sitten, Porvoo: WSOY.

Varpio Yrjö (1997), Matkalla moderniin Suomeen. 1800-luvun suomalainen matkakirjallisuus. Helsinki: SKS.

Väisänen Helka (2005), Euroopan matka, Kuopion kulttuurihistoriallisen museon julkaisuja, Kuopio.

Wirilander Kaarlo (1974), Herrasväkeä, Suomen säätyläistö 1721 - 1870, Suomen historiallinen seura, Historiallisia tutkimuksia.

